

ОЦІНЮВАННЯ

результатів впровадження програми «15»

Мета оцінювання – встановлення безпосереднього впливу участі в профілактичному тренінгу за програмою «15» на уявлення, поведінку, взаємовідносини та добробут учасників.

Завдання оцінювання:

- 1) Встановити зміни в уявленнях та ставленні учнів та їхніх батьків, які брали участь у навчанні за програмою «15», щодо питань, які розглядалися програмою;
- 2) Оцінити зміни в настановах учасників щодо поведінки в ситуаціях високого ризику заразитися ХПСШ або постраждати від насильства
- 3) Визначити зміни у взаємовідносинах учнів з батьками, в змісті та методах батьківського виховання після їхньої участі в заходах програми
- 4) Охарактеризувати зміни в самопочутті, самооцінці та добробуті учнів, які брали участь у впровадженні програми «15»

Оцінювання проводилось на основі даних, отриманих за допомогою ідентичного інструментарію до початку та через 1 місяць по завершенні впровадження просвітницької програми в 4-х навчальних закладах Черкаської та Волинської областей. Інструментарій складався із 2-х анкет, запитання яких стосувались уявлень та ставлень учнів та батьків щодо питань, що розглядаються програмою, та їхньої оцінки своїх взаємовідносин, психологічного клімату в сім'ї, батьківського виховання та власної особистості, а також з опитувальника FACES-3, спрямованого на діагностику згуртованості сім'ї та взаємної адаптованості її членів. Отримані дані були піддані кількісному та якісному аналізу.

РОЗДІЛ 1. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ «15» В ГРУПАХ ДІТЕЙ

Характеристики експериментальної групи

В дослідженні взяли участь 127 дітей (65 – у Волинській та 62 – в Черкаській областях). Розподіл учнів за статтю та класом навчання залежно від навчальних закладів, на базі яких відбувалося впровадження проекту, представлено в табл. 1-2.

Таблиця 1

Розподіл учнів-учасників впровадження програми «15» за статтю

Обл.	Заклад	Стать		Всього
		Дівчата	Хлопці	
Волинська	1	18 (66,7%)	9 (33,3%)	27
	23	23 (60,5%)	15 (39,5%)	38
Черкаська	3	15 (50%)	15(50%)	30
	8	16 (50%)	16 (50%)	32
Всього:		72 (56,7%)	55 (43,3%)	127

Таблиця 2

Розподіл учнів-учасників впровадження програми «15» за класом навчання

Обл.	Заклад	Клас навчання			Всього
		9	10	11	
Волинська	1	0 (0%)	27 (100%)	0 (0%)	27
	23	0 (0%)	38 (100%)	0 (0%)	38
Черкаська	3	14 (46,7%)	7 (23,3%)	9 (30%)	30
	8	14 (43,8%)	9 (28,1%)	9 (28,1%)	32
Всього:		28 (22%)	81 (63,8%)	18 (14,2%)	127

Серед учасників програми 22% навчались на 10-12 балів, 68,5% – на 7-9 балів та 9,4% - на 4-6 балів. 110 учнів (86,6%) проживають у повних родин, 13 (10,2%) – не неповних, 4 (3,1%) опитаних проживають з родичами або опікунами чи з прийомними батьками. 15 учнів (11,9%) оцінили свою родину як незаможну («вистачає лише на їжу і на саме необхідне»), 99 (78%) – як родину із середнім достатком («в цілому достатньо для життя»), 12 – як заможну («можемо дозволити собі дорогі покупки»).

1. Гендерні стереотипи

Динаміка стереотипів учасників «Програми 15» щодо **жінки** проілюстрована рис. 1-4. Як видно із представлених даних, більшість опитаних (до 60%) по завершенню навчання дотримуються конструктивних стереотипів «Жінка... нарівні з чоловіком розпоряджається сімейним бюджетом», «...має право на особистий час для своїх інтересів» та «...успішна як у сім'ї, так і на роботі».

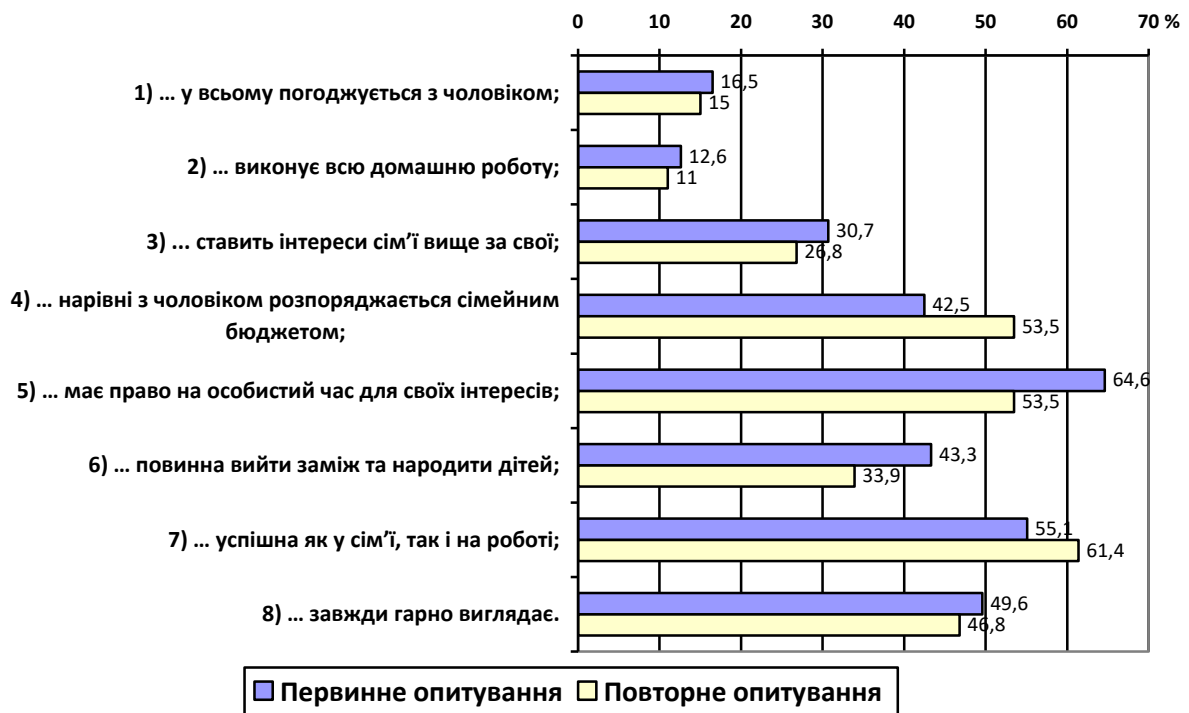

Рис. 1.1. Розподіл відповідей на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «Справжня жінка ...»» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Як видно із представлених даних, після проведення занять програми дещо зменшилося поширення серед дітей деструктивних стереотипів щодо ролі жінки, які ставлять її в нерівноправне становище в сім'ї (1, 2, 3 варіанти) і дещо

суттєвіше збільшилося поширення більш конструктивних поглядів щодо ролі жінки (варіанти 4 і 7), що сприяють формуванню у дітей більш адаптивної поведінки в між статевих та сімейних стосунках. В той же час підтримка варіанту 5 («має право на особистий час для своїх інтересів») дещо знизилась. Проте всі названі відмінності незначні, в межах 15% (рис. 1). В цілому ж більшість учасників програми підтримує саме конструктивні погляди щодо ролі та поведінки жінки.

При чому варто відмітити, що поширеність окремих стереотипів відмінна у хлопців і дівчат. Так, думку щодо того, що жінка повинна вийти заміж та народити дітей (варіант 6) частіше підтримують хлопці, а щодо того, що справжня жінка – успішна як у сім'ї, так і на роботі (варіант 7) – дівчата, при цьому участь у програмі суттєво не змінила дане співвідношення. Натомість кількість хлопців, які підтримували думку щодо того, що справжня жінка має у всьому погоджуватись із чоловіком (варіант 1), після проведення навчання знизилась, а кількість дівчат – навпроти, збільшилась (рис. 2.)

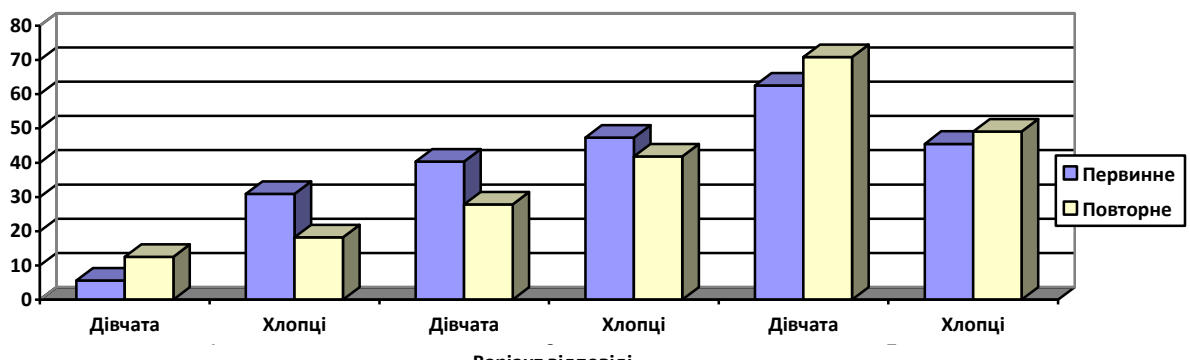

Рис. 2. Відмінності у відповідях учасників на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «Справжня жінка ...»» залежно від статі, %

Загальні показники відповідності відповідей учасників конструктивним поглядам щодо ролей та поведінки жінок представлені на рис. 3. Як свідчать отримані дані, поширеність конструктивних поглядів жінки в експериментальних групах після проведення навчання в цілому підвищилась. Дівчата частіше за хлопців дотримувались таких поглядів, проте позитивні зміни у поглядах хлопців після навчання більш відчутні.

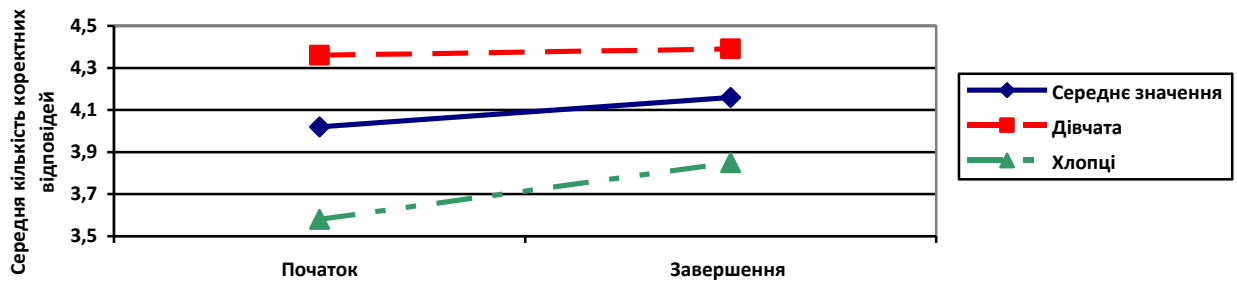

Рис. 3. Динаміка поширеності конструктивних поглядів на ролі та поведінку жінки в процесі навчання за програмою 15.

В ході навчання змінили свої погляди на більш конструктивні 43,3% учасників (10,3% дівчат та 47,3% хлопців), здебільшого не змінили – 24,4% (27,8% та 20%), змінили на менш конструктивні – 32,3% (31,9% дівчат та 32,7% хлопців) (рис 4).

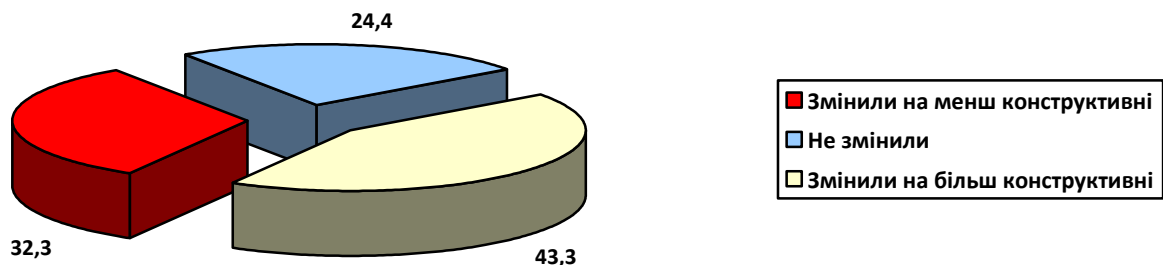

Рис. 4. Зміни у поглядах учасників щодо ролей та поведінки жінок, %

Динаміка стереотипів учасників щодо **чоловіка** проілюстрована рис. 5.

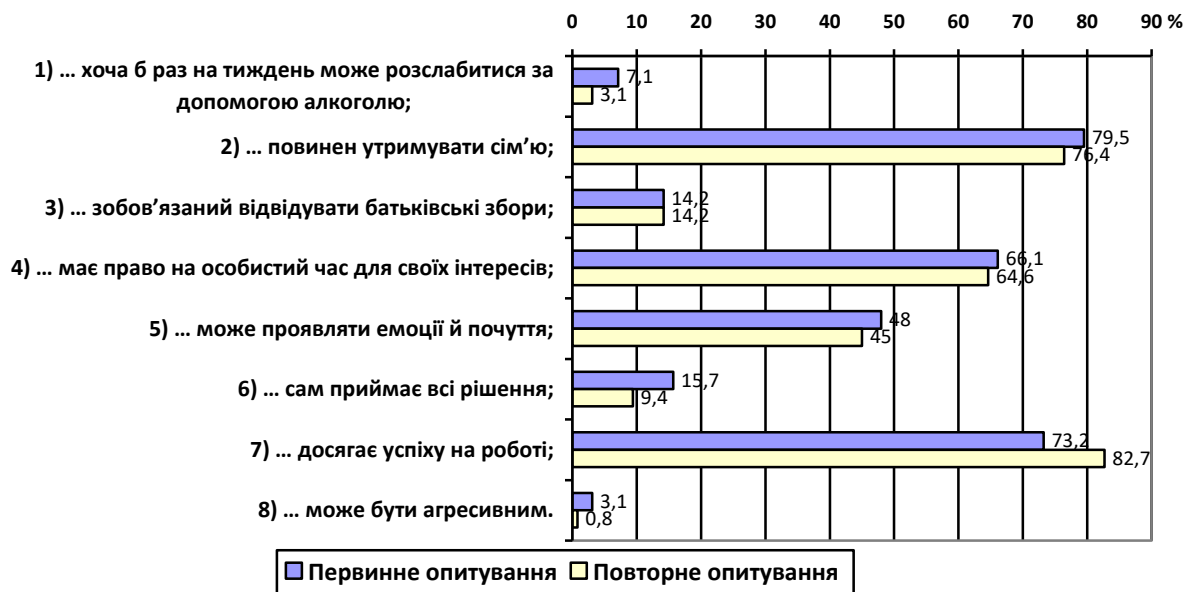

Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «Справжній чоловік...»» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Як видно із представлених даних, більшість учасників підтримує як конструктивні погляди «...досягає успіху на роботі», «має право на особистий час для своїх інтересів», так і застарілий то до певної міри суперечливий погляд «Чоловік... повинен утримувати сім'ю». В той же час думку щодо того, що чоловік «...може проявляти емоції й почуття», підтримали менше половини учасників програми.

Після проведення навчання зменшилась поширеність серед учасників більшості запропонованих для оцінки стереотипів щодо чоловіків, як конструктивних (4,5), так деструктивних (1, 2, 6). Єдиний стереотип, погляди на який стали дещо біль поширеними, був «Чоловік ... досягає успіху на роботі», проте і тут відмінність є незначною (рис 5). При чому таке зростання відбулося переважно за рахунок голосів хлопців. Твердження «Чоловік повинен утримувати сім'ю» хлопці підтримують частіше за дівчат, при цьому такі відмінності зберігаються і після навчання (рис. 6). Щодо інших тверджень суттєвих відмінностей між хлопцями і дівчатами не виявлено.

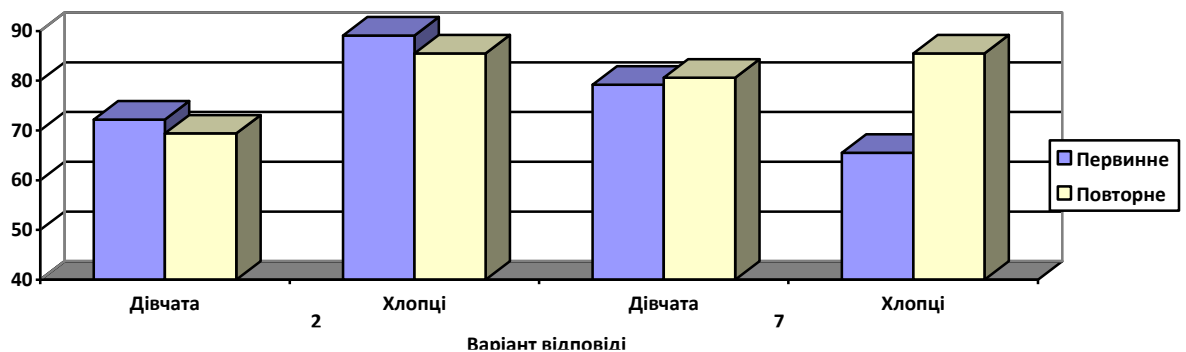

Рис. 6. Відмінності у відповідях учасників на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «Справжній чоловік ...»» залежно від статі, %

Оцінка загальної тенденції зміни в поглядах учасників щодо ролей та поведінки чоловіків аналогічна тому, що ми спостерігали стосовно ролі жінок (рис. 7).

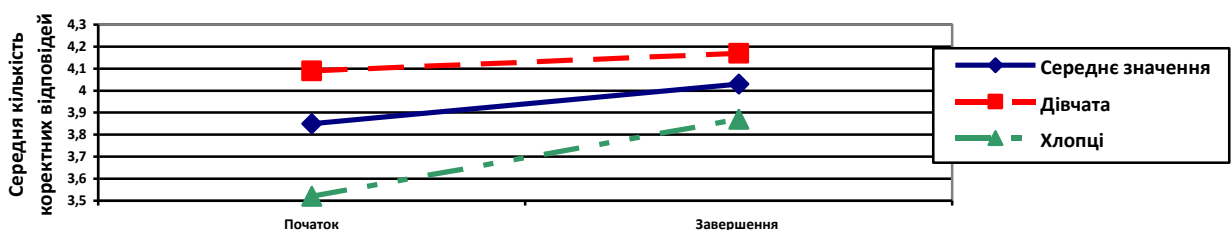

Рис. 7. Динаміка поширеності конструктивних поглядів на ролі та поведінку чоловіка в процесі навчання за «Програмою 15».

В ході навчання на більш конструктивні свої погляди змінили 37,8% учасників (34,7% дівчат та 41,8% хлопців), не змінили поглядів 35,4% учасників (36,1% дівчат та 34,5% хлопців), змінили на менш коректні (26,8% учасників (29,2% дівчат та 23,6% хлопців) (рис. 8).

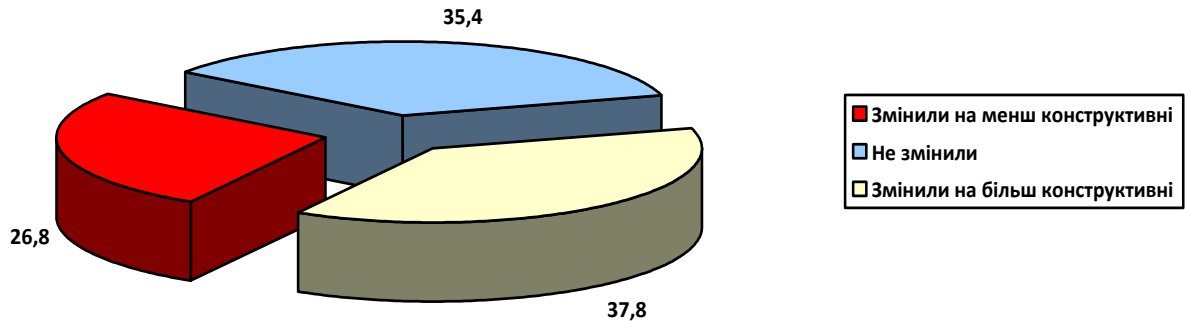

Рис. 8. Зміни у поглядах учасників щодо ролей та поведінки чоловіків, %

Таким чином, участь у програмі лише певною мірою вплинула на гендерні стереотипи хлопців і дівчат. Хлопці частіше за дівчат змінювали свої погляди на чоловічі та жіночі ролі й поведінку на більш конструктивні, проте відмінності у поглядах хлопців і дівчат в багатьох випадках залишились.

Дані щодо поглядів учасників програми щодо **кохання (любові)** представлені на рис. 9.

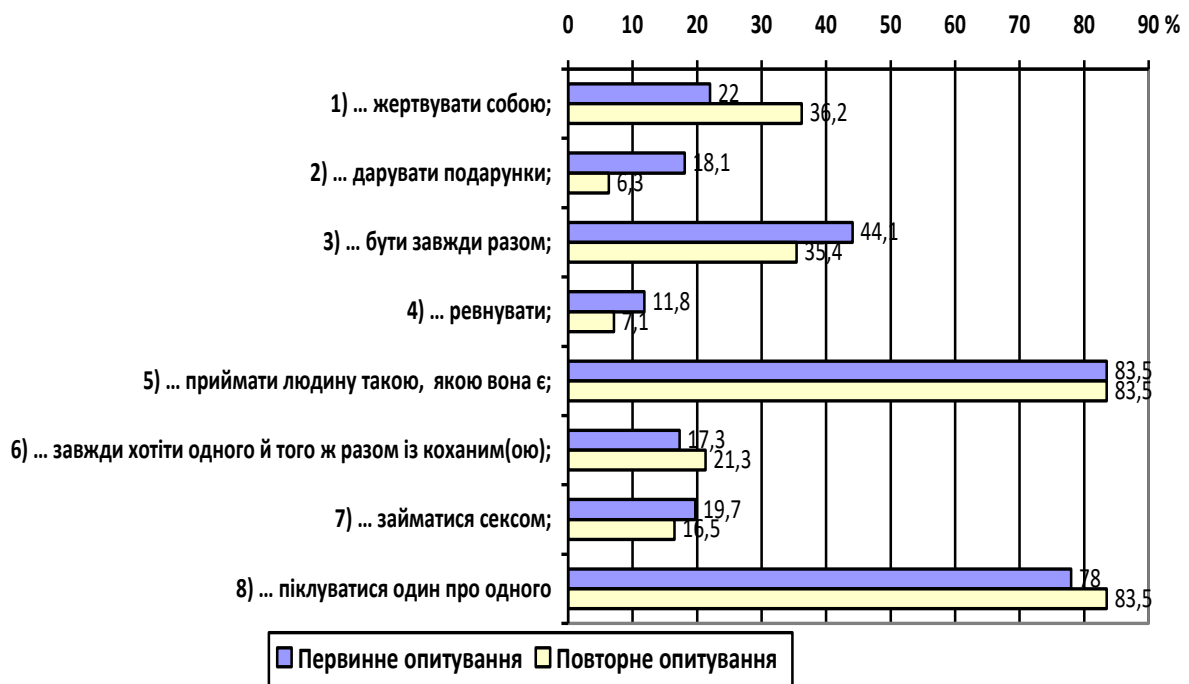

Рис. 9. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, любити – це...» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Як видно із представлених даних, більшість учасників дотримувалась та дотримується поглядів щодо того, що «кохання передбачає прийняття іншого таким, який він є», та «відповідальність одне про одного». Інших поглядів дотримувалося менше половини учасників. В ході тренінгу збільшилася підтримка учасників не зовсім реалістичних думок щодо того, що «любити значить жертвувати собою та завжди хотіти одного і того ж разом із коханим», проте знизилась – «...дарувати подарунки», «завжди бути разом», «ревнувати» та «займатися сексом».

Дослідження виявило певні відмінності в поширеності та динаміці поглядів щодо любові залежно від статі учнів. Так, дівчата частіше за хлопців вважають, що любити – це «приймати людину такою, якою вона є» (5) та «піклуватися одне про одного» (8), при чому в ході навчання ці відмінності стали меншими, проте залишилися суттєвими. Після навчання хлопці частіше за дівчат продовжували ототожнювати любов і секс (7), а ось відмінності в поширеності поглядів на те, що любити – це «дарувати подарунки» (2) або «завжди бути разом» (3) – майже зникли (рис. 10).

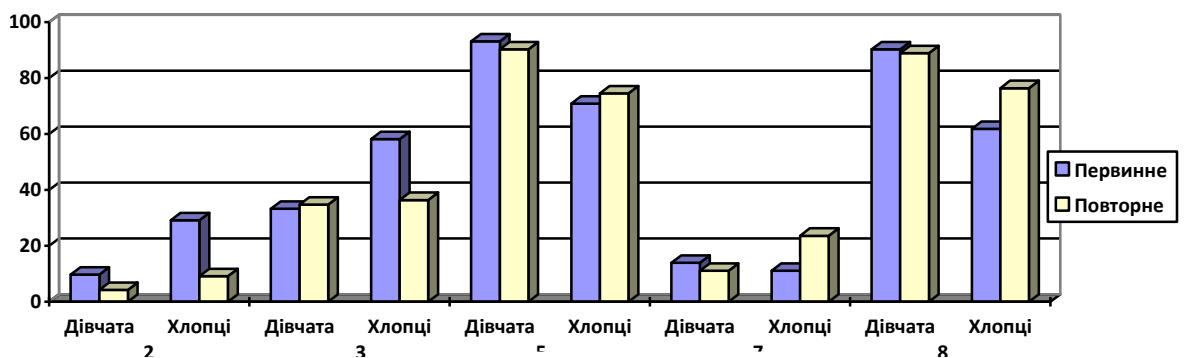

Рис. 10. Відмінності у відповідях учасників на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «На Вашу думку, любити – це...» залежно від статі, %

Таким чином, проведення навчання за «програмою 15» сприяло поширенню конструктивних стереотипів щодо поведінки «справжнього чоловіка» і «справжньої жінки» та щодо кохання, а також зниженню відмінності у поширенні деяких з таких поглядів між хлопцями та дівчатами, проте як такі відмінності, так і деякі деструктивні, суперечливі і застарілі стереотипи після проведення навчання залишилися у значної частини учнів

залишилися, а деякі (до третини учасників), змінили свої погляди на менш конструктивні.

2. Уявлення та ставлення щодо сексуальної поведінки

Відносна більшість учнів-учасників впровадження програми, і до і після проведення просвітницьких заходів вважали, що критерієм початку статевого життя має стати досягнення певного віку. Натомість ідею починати статеve життя тоді, коли виникне бажання та буде можливість, підтримали лише одиниці опитаних (рис. 11).

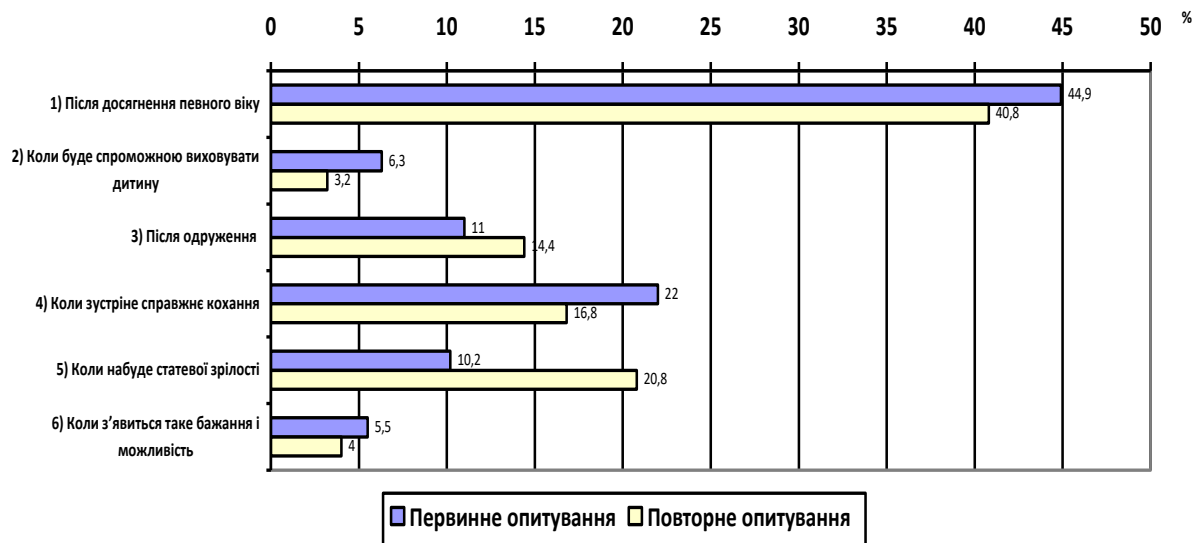

Рис. 11. Розподіл відповідей на запитання «Коли, на Ваш погляд, людині краще розпочати статеve життя?» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

Після проведення навчання вдвічі збільшилась кількість учнів, які вважають показником для початку статевого життя досягнення статевої зрілості та на 5% тих, то вважає, що це потрібно робити після одруження. Частка учнів, які обирали інші варіанти, зменшилась.

Кількість дівчат, які вважали що починати статеve життя потрібно у певному віці (варіант 1), після проведення програми зменшилась з 50% до 39%, в той же час кількість хлопців з такими поглядами збільшилась з 38% до 44%. Аналогічну тенденцію можна спостерігати й по відношенню до твердження, що пов'язує початок статевого життя зі справжнім коханням (варіант 4). З іншого боку, збільшилась частка дівчат, що в якості критерію початку статевого життя визначили одруження (варіант 3), в той час як серед хлопців такого не

спостерігалось. Частка і хлопців, і дівчат, які пов'язали початок статевого життя із досягненням статевої зрілості (5), збільшилась, проте серед хлопців така відповідь залишилася більш популярною (рис. 12).

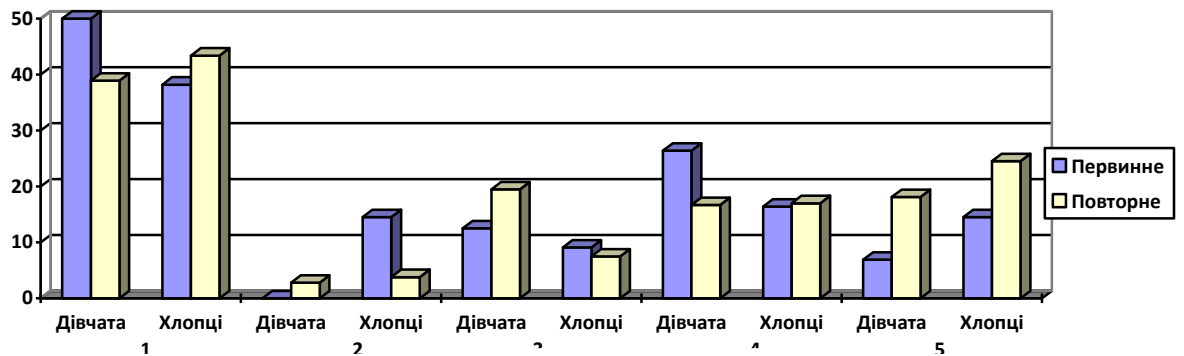

Рис. 12. Відмінності у відповідях учасників на запитання «Коли, на Ваш погляд, людині краще розпочати статеве життя?» залежно від статі, %

Таким чином, після проведення занять домінуючою в середовищі учнів – учасників програми залишився досить небезпечна позиція, що прив'язує сексуальний дебют до віку, а не до психологічної чи соціальної готовності. Зберігаються суттєві відмінності щодо погляду на це питання у хлопців і дівчат.

Опитані, які пов'язали статеве життя до певного віку, таким називали вік від 15 до 20 років. Найчастіше ці учні називали 16 років (20%) та 18 років (56,7%) (рис 13).

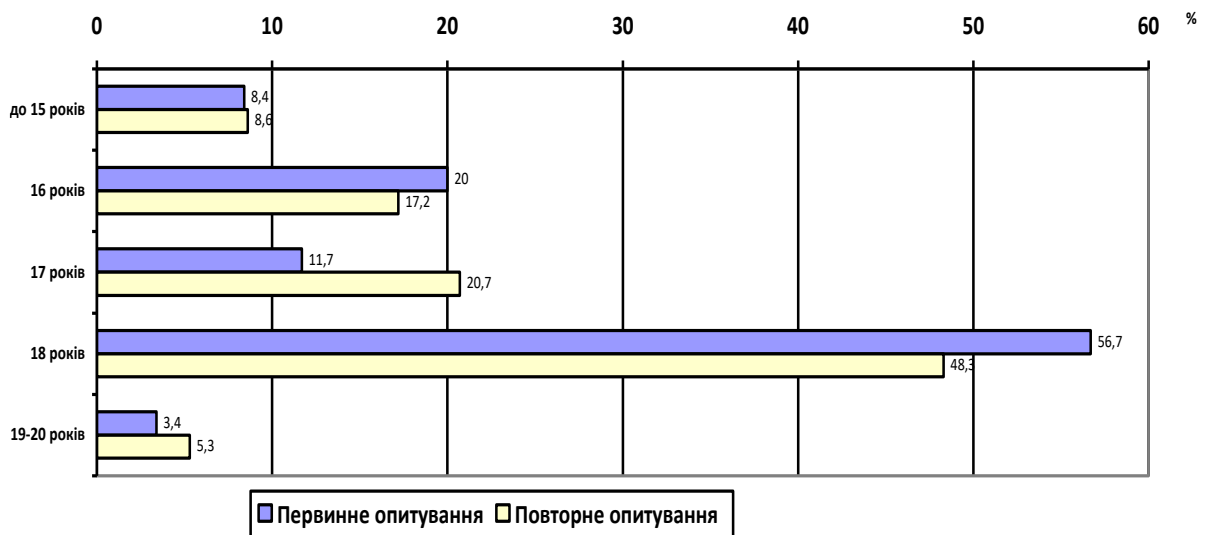

Рис. 13. Розподіл відповідей на запитання «Коли, на Ваш погляд, людині краще розпочати статеве життя?» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Після проведення тренінгу за програмою «15» збільшилася частка учнів, переважно – хлопців, які вважали оптимальним для початку статевого життя 17

років (з 11% до 20,7%), в той час як частка тих, хто називав інший вік, дещо знизилась. Проте переважна більшість учнів даної групи, як хлопці, так і дівчата, орієнтувалися на проміжок між 16 і 18 роками (див. рис. 13).

Як до, так і після проведення занять програми переважна більшість учнів розділяли ряд настанов щодо статевих відносин, що сприяють утриманню від ранніх та ризикованих сексуальних контактів: «Рішення вперше вступити з кимось в інтимні стосунки – це серйозний крок для людини», «Дуже важливо любити людину, з якою вперше вступаєш в інтимні стосунки», «Інтимні стосунки можуть бути тільки із дуже близькою людиною» та «Зберігати вірність людині, якою у тебе інтимні стосунки, – це правильно» (рис. 14).

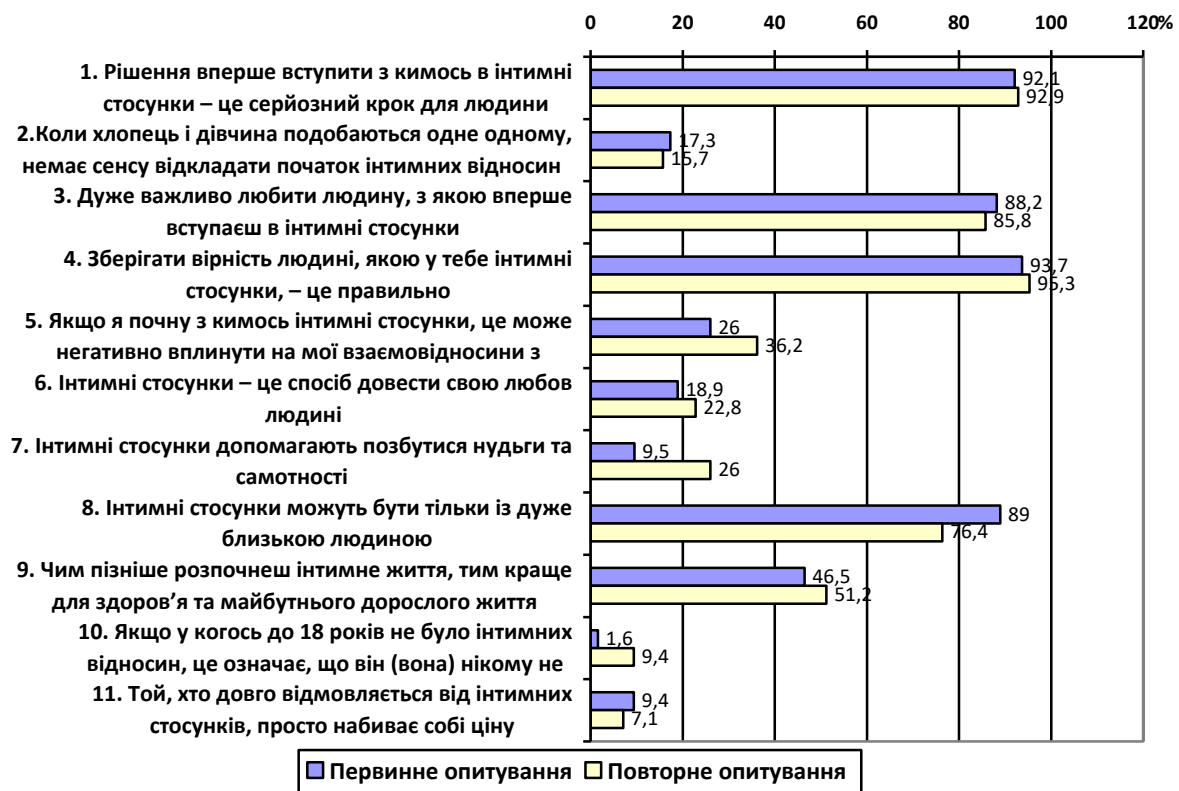

Рис. 14. Розподіл відповідей на запитання щодо інтимного життя на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

Після проведення навчання за програмою дещо збільшилась частка учнів, які підтримали тезу «Чим пізніше розпочнеш інтимне життя, тим краще для здоров'я та майбутнього дорослого життя» (з 46% до 51%, переважно - дівчат) та досить ризиковане твердження «Інтимні стосунки допомагають позбутися нудьги та самотності» (з 9,5% до 26%, переважно - хлопців), а також тих хто

вважає, що інтимні стосунки можуть погано позначитись на їх взаємовідносинах з батьками (з 26 до 36%). Зміни у оцінці інших тез були несуттєвими. В загалі середня кількість наданих учнями коректних з точки зору безпечної сексуальної поведінки відповідей незначно знизилась як серед хлопців, так і серед дівчат, хоча останні в цілому частіше демонструють коректніші погляди (рис. 15).

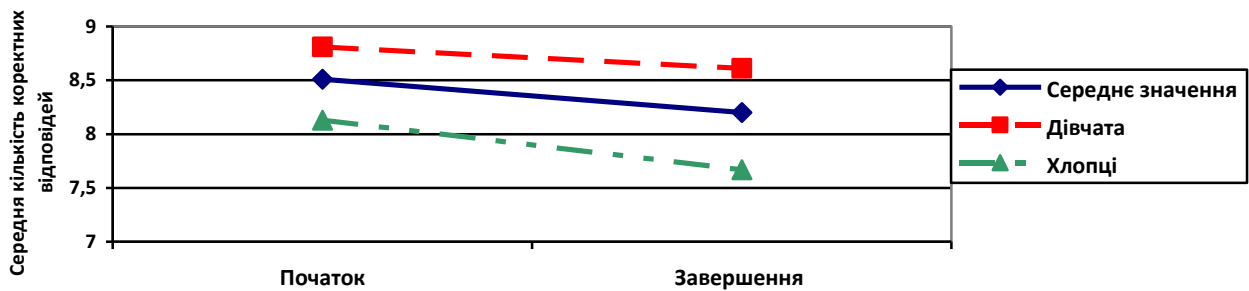

Рис. 15. Динаміка поширеності конструктивних поглядів щодо інтимного життя в юнацькому віці в процесі навчання за «Програмою 15».

Після проведення заходів програми частка учнів, які в цілому змінили свої погляди з питань сексуальної поведінки в юнацькому віці на менш коректні, склала 44,9% (40,3% дівчат і 50,9% хлопців), тих, чиї погляди особливо не змінилися – 26,8% (34,7% дівчат і 16,4% хлопців), змінилися на більш коректні – 28,3% (25% дівчат і 32,7% хлопців) (рис. 16).

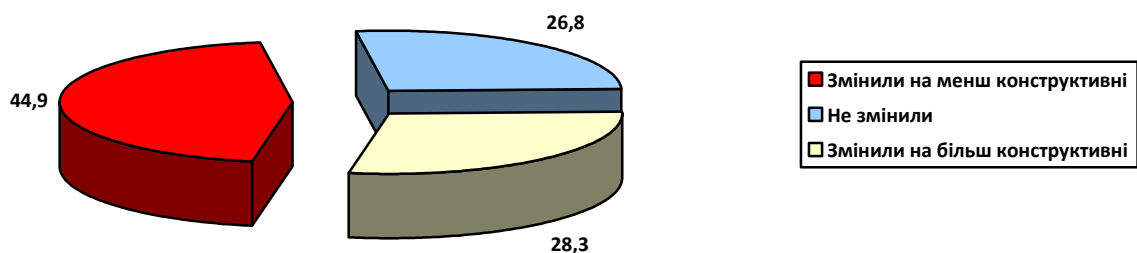

Рис. 16. Зміни у поглядах учасників щодо інтимних стосунків в юнацькому віці, %

Таким чином в ході тренінгових занять в більшості випадків не вдалося сформувати в учнів більш коректні настанови на безпечну сексуальну поведінку в юнацькому віці, ніж у них були на початку впровадження програми. Залишилася також поширеними розбіжності на погляди хлопців і дівчат щодо деяких аспектів сексуальної поведінки, що в майбутньому може спричинити у них непорозуміння та ризиковані ситуації у між статевих стосунках.

3. Уявлення та ставлення щодо контрацепції

На рис. 17 представлені погляди учнів щодо захисту від небажаної вагітності.

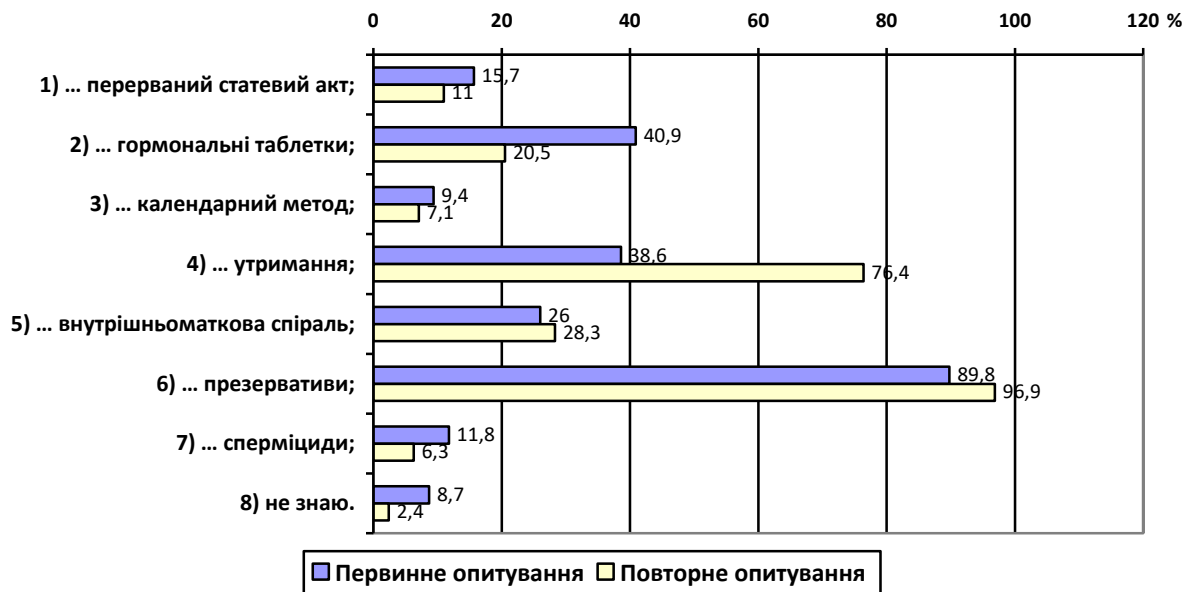

Рис. 17. Розподіл відповідей на запитання «На вашу думку, найбільш ефективними засобами захисту від небажаної вагітності є ...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

Як на початку, так і по завершенні впровадження «програми 15» переважна більшість учнів вважала одним із найефективніших методів захисту від небажаної вагітності презерватив. Після проведення тренінгу значно збільшилася частка учнів, які вважали ефективним засобом запобігання небажаній вагітності статеве утримання (з 39% до 76,4%). При цьому частка дітей, які вважали ефективними такі методи контрацепції, як перерваний статевий акт, гормональні таблетки, сперміциди, знизилася (рис. 17). Суттєвих відмінностей у поглядах на дане питання між хлопцями і дівчатами після проведення тренінгу не спостерігається.

Участь у «програмі 15» сприяла певним змінам в уявленнях учнів щодо застосування різних засобів контрацепції (рис. 18).

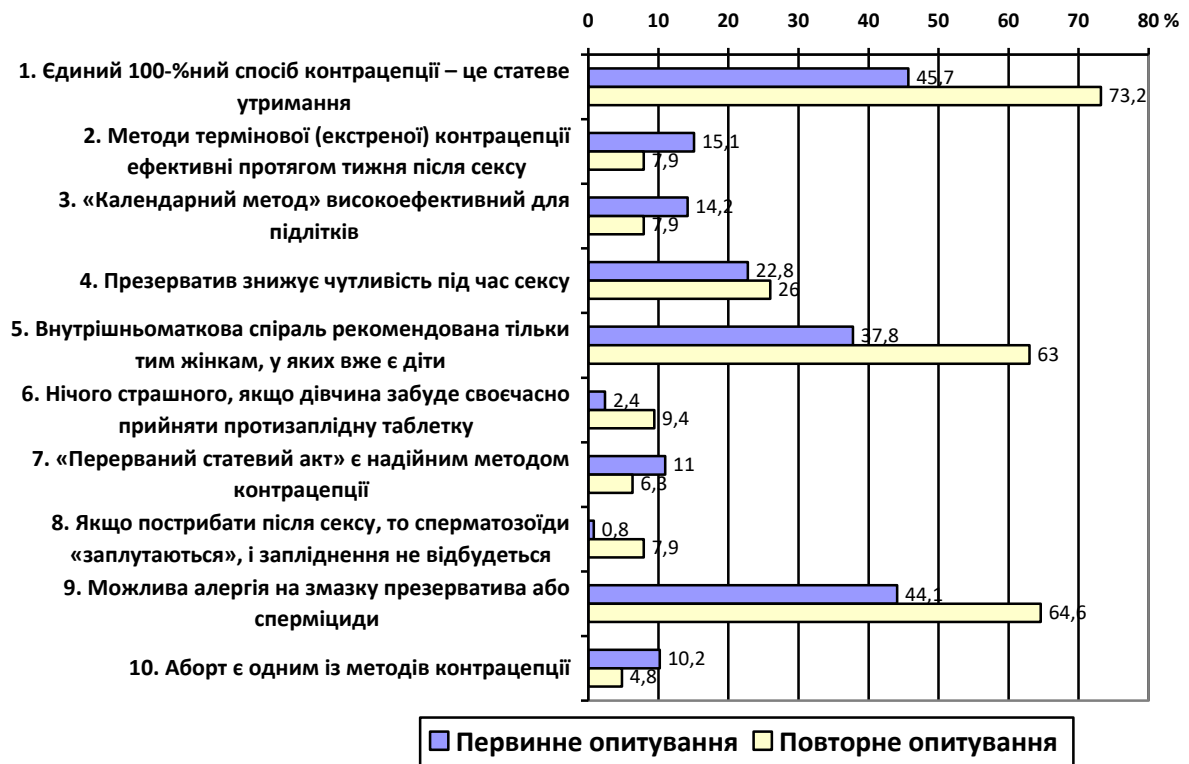

Рис. 18. Розподіл відповідей на запитання «Відмітьте, будь-ласка, вірні і невірні твердження про різні засоби контрацепції» на початку та по завершенні впровадження програми, відповіді «Вірно»,%

Після участі у заняттях за програмою значно збільшилась частка тих, хто обґрунтовано погоджується, що внутрішньоматкова спіраль рекомендована тільки тим жінкам, у яких вже є діти (з 38% до 63%), та що можлива алергія на змазку презерватива або сперміциди (з 44 до 65%), а також тих, хто єдиним 100-%ним способом контрацепції вважає це статеве утримання (з 46% до 73%). Остання теза не позбавлена логіки, проте може призвести не тільки до утримання від небажаних взаємовідносин, а й до недовіри щодо застосування презервативів у випадку, коли це буде необхідно. Це саме можна сказати і щодо тези «Презерватив знижує чутливість під час сексу», яку після проведення тренінгу підтримали 26% учнів. Інші некоректні тези щодо контрацепції позначила незначна частка учасників програми.

Варто зазначити, що з твердженням про те, що презерватив знижує чутливість під час сексу, після проведення тренінгу хлопці погоджувались значно частіше, ніж дівчата, що може в майбутньому спричинити проблеми при застосуванні даного виду контрацепції (рис 19.) Щодо інших тверджень

суттєвих відмінностей у відповідях хлопців і дівчат після проведення заходів програми не виявлено.

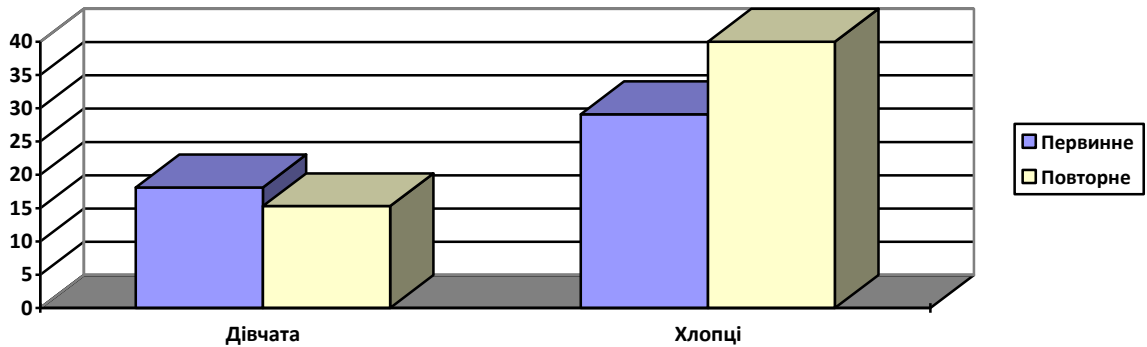

Рис. 19. Відмінності у відповідях учасників щодо твердження «Презерватив знижує чутливість під час сексу» залежно від статі, %

В цілому коректність уявлень учнів щодо контрацепції після впровадження «Програми 15», збільшилася як серед хлопців, так і серед дівчат (рис. 20).

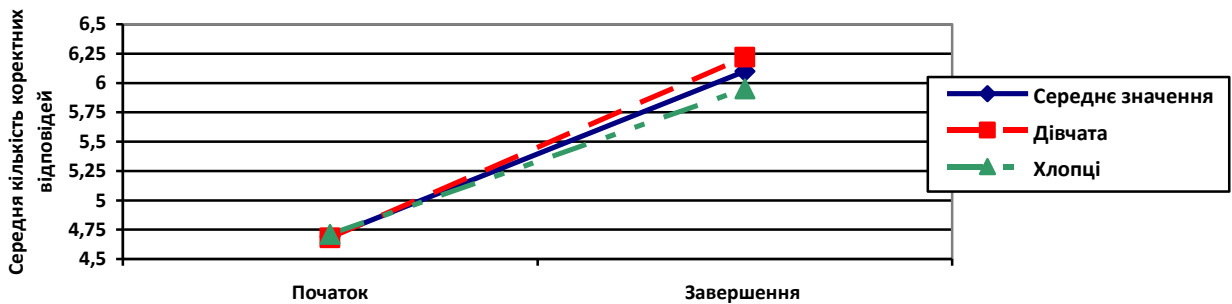

Рис. 20. Динаміка поширеності коректних уявлень учнів щодо контрацепції в процесі навчання за «Програмою 15».

Після проведення занять за «Програмою 15» значно збільшилася частка учнів, які усвідомили деякі важливі тези щодо застосування презервативів: «Цілість презерватива гарантує світлонепроникне упакування», «Якщо на поверхні презерватива помітні тріщинки, то використовувати його неможна», «Надіваючи презерватив, потрібно зажати пальцями його верхівку», «Знімати презерватив потрібно зразу після сім'явиверження». Натомість вдвічі знизилась кількість учнів, які вважали, що презерватив не захищає партнерів від статевих інфекцій. З іншого боку, частка тих, хто вважає, що презерватив можна не використовувати, якщо довіряєш партнеру, дещо збільшилася. Варто також звернути увагу на те, що до третини учнів, які взяли участь у тренінгу, не

підтримали тих чи інших названих вище важливих правил використання презервативів (рис. 21).

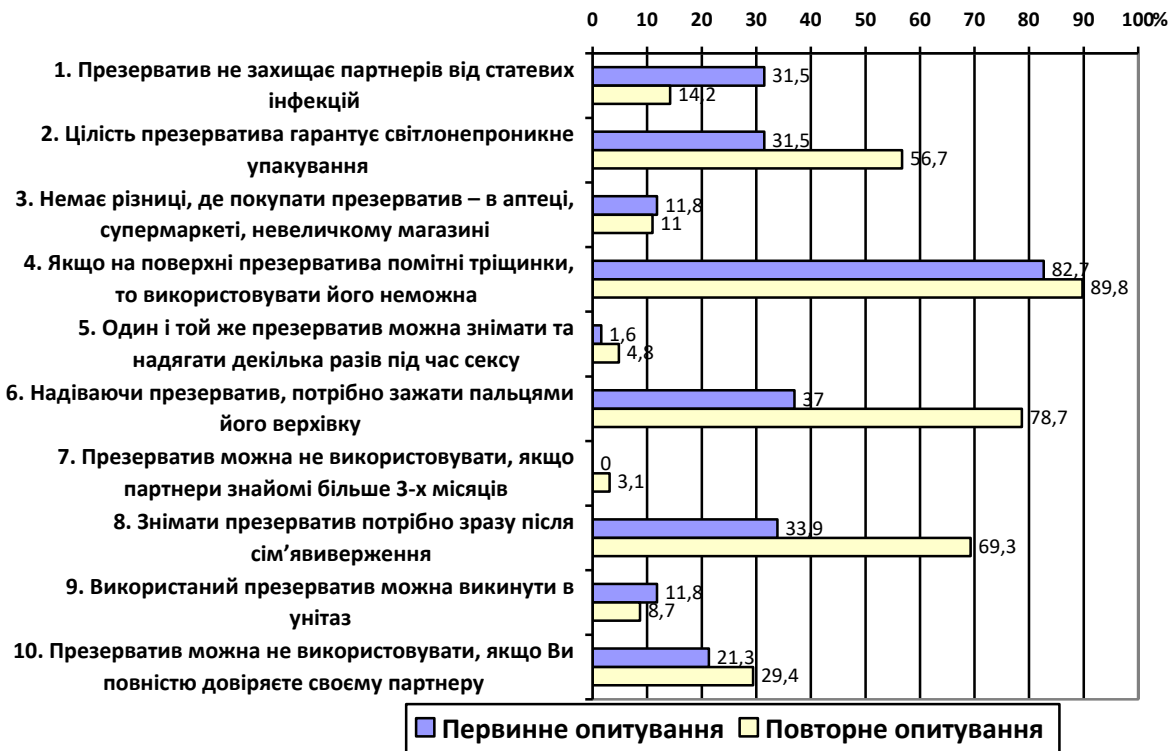

Рис. 21. Розподіл відповідей на запитання «В наведеному нижче списку відмітьте, будь-ласка вірні і невірні твердження про використання презервативів» на початку та по завершенні впровадження програми, відповіді «Вірно»,%

Варто відмітити, що підтримка тези «Презерватив можна не використовувати, якщо Ви повністю довіряєте своєму партнеру» після проведення занять програми, зростає переважно серед дівчат (рис 22).

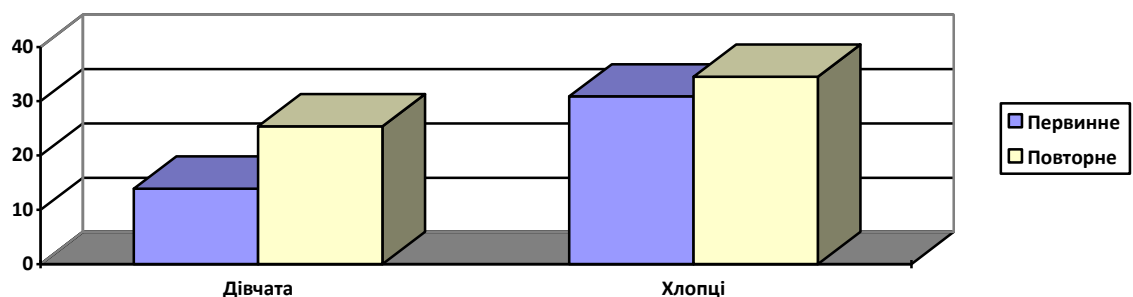

Рис. 22. Відмінності у відповідях учасників щодо твердження «Презерватив можна не використовувати, якщо Ви повністю довіряєте своєму партнеру» залежно від статі, %

Узагальнена оцінка показує, що після участі у тренінгу за «Програмою 15» як хлопці, так і дівчата стали в середньому давати більше коректних відповідей щодо використання презервативів (рис. 23).

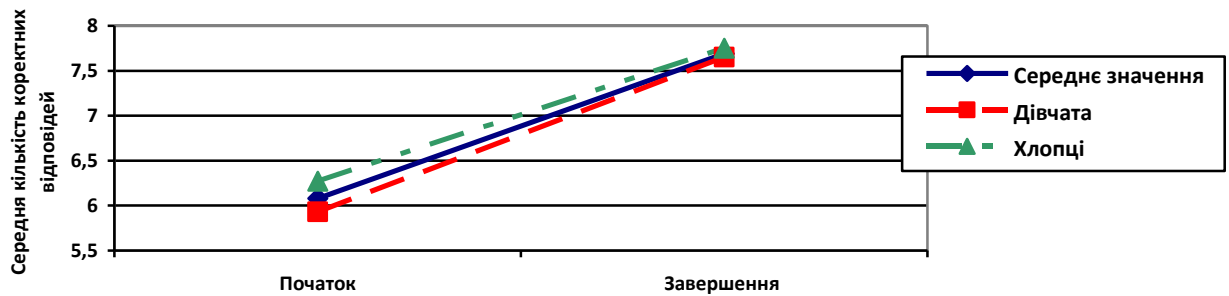

Рис. 23. Динаміка поширеності коректних уявлень учнів щодо застосування презервативу, в процесі навчання за «Програмою 15».

Після участі у тренінгу зросла частка учнів, які знають основні ознаки того, що презерватив може бути зіпсований. Проте розуміння того, що презерватив може пошкодитись, коли при надяганні в спермоприймач потрапило повітря, після тренінгу було властиве менш ніж половині учнів, а коли для змазки використовуються жирні креми або мастила – лише 11% учнів (рис. 24).

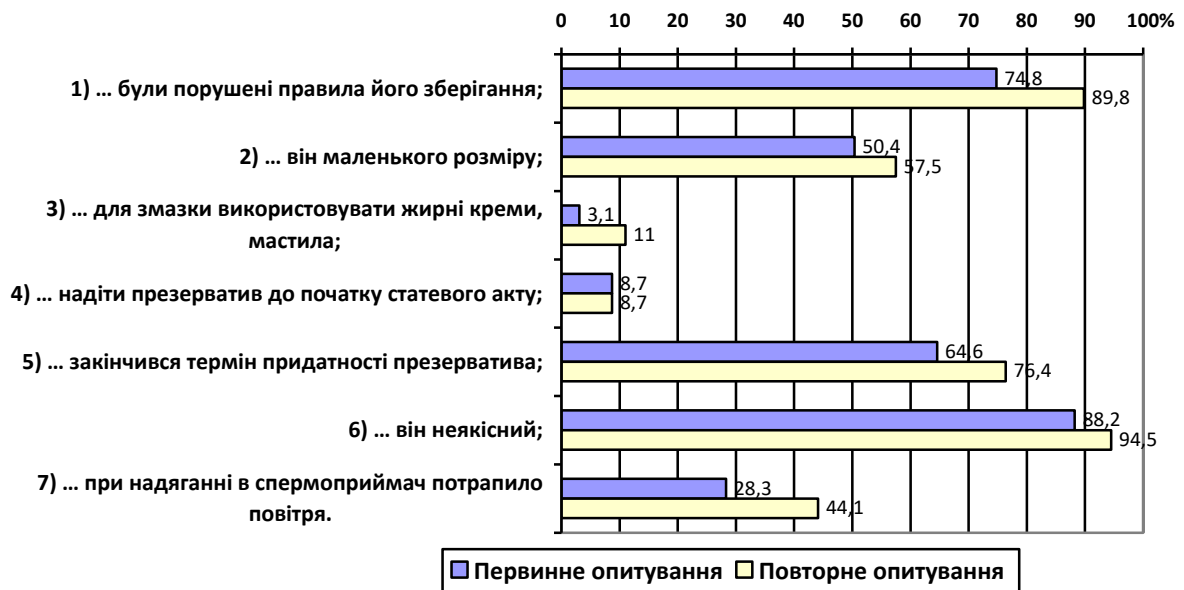

Рис. 24. Розподіл відповідей на запитання «Презерватив може порватися, якщо...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

Варто звернути увагу, що небезпеку потрапляння повітря в спермоприймач після проведення занять програми частіше усвідомлюють дівчата, ніж хлопці (рис. 25).

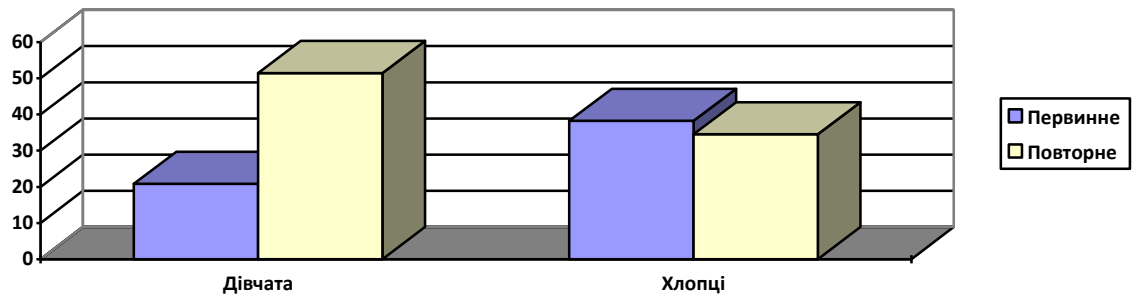

Рис. 25. Відмінності у відповідях учасників щодо твердження «Презерватив може порватись, якщо ... при надяганні в спермоприймач потрапило повітря» залежно від статі, %

Оцінка змін в уявленнях та знаннях щодо всіх видів контрацепції показує, що переважна більшість учнів – 68,5% (73,6% дівчат та 61,8% хлопців) після проведення занять програми в тому чи іншому ступені змінили свої погляди на коректніші, 13,4% (8,3% дівчат та 20% хлопців) – здебільшого не змінили своїх поглядів на контрацепцію, 18,1% (18,1% дівчат та 18,2% хлопців) – стали розуміти питання контрацепції гірше, ніж це було на початку програми (рис. 26)

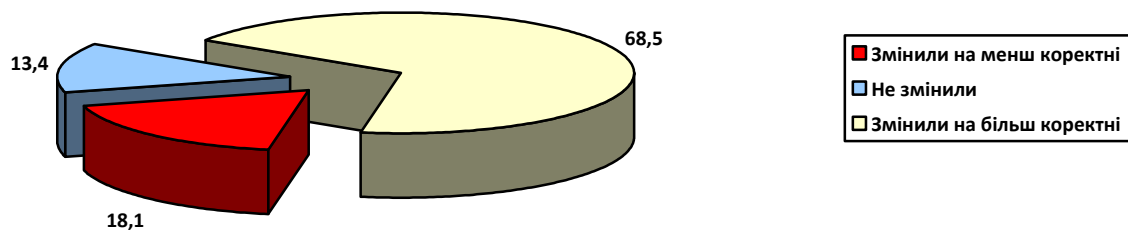

Рис. 26. Зміни у поглядах учасників щодо застосування контрацепції, %

Таким чином, участь у «Програмі 15» дала змогу покращити розуміння різних аспектів застосування контрацепції, зокрема, презервативів, у переважної більшості учнів. З іншого боку, окремі важливі аспекти застосування контрацепції для захисту від ЗПСШ або небажаної вагітності (зокрема, надійність презервативів, необхідність захисту навіть за умов довіри до партнера, деякі важливі правила застосування презервативів), не знайшли розуміння певної частини хлопців і дівчат – учасників програми.

4. Уявлення щодо ЗПСШ та ВІЛ.

Первинне опитування показало наявність в учасників тренінгу певних ознак ЗПСШ, проте жодна із запропонованих на розгляд ознак ЗМСШ не була

відома переважній більшості учнів. В ході проведення тренінгу збільшилось визнання учнями всіх представлених у запитанні ознак, в тому числі й тих, які безпосередньо не свідчать про ЗПСШ (загальна слабкість організму, нудота та блювота). Такі прямі ознаки ЗПСШ, як свербіж або жар в ділянці статевих органів, біль при сечовипусканні, виділення зі статевих органів, виразки або розростання на статевих органах, були позначені переважною більшістю учнів, які проходили навчання за програмою (рис. 27).

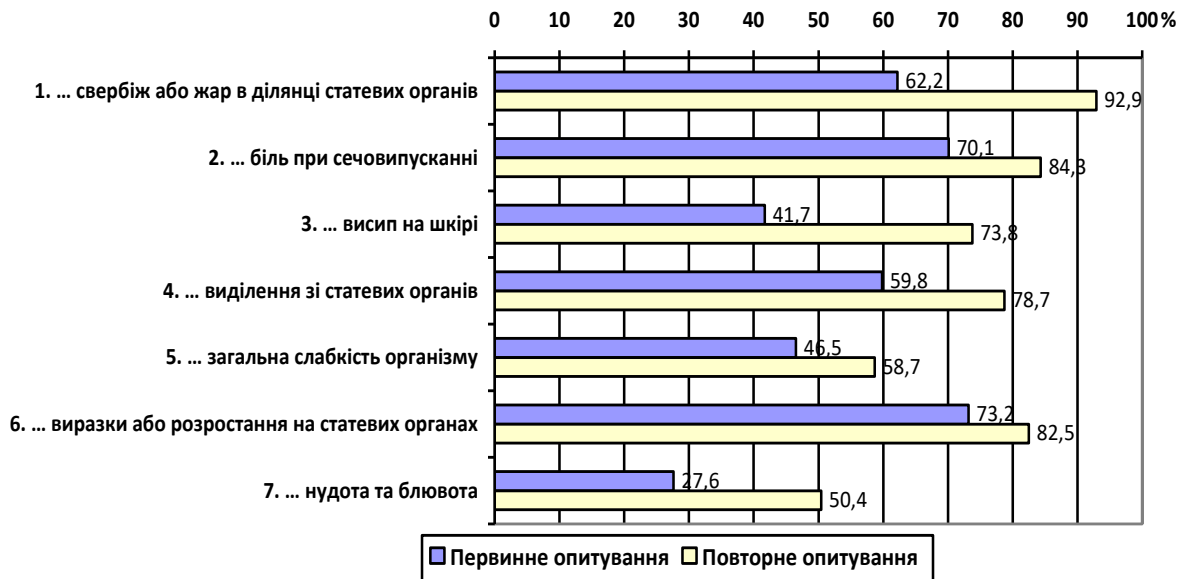

Рис. 27. Розподіл відповідей на запитання «Ознаками ЗПСШ, на Вашу думку, можуть бути...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

Відповіді хлопців і дівчат в більшості випадків мало відрізнялися одне від одного. Варто відмітити, що по завершенні тренінгу дівчата частіше за хлопців в якості ознаки ЗПСШ назвали висипання на шкірі, а хлопці – виразки або розростання на статевих органах (рис. 28).

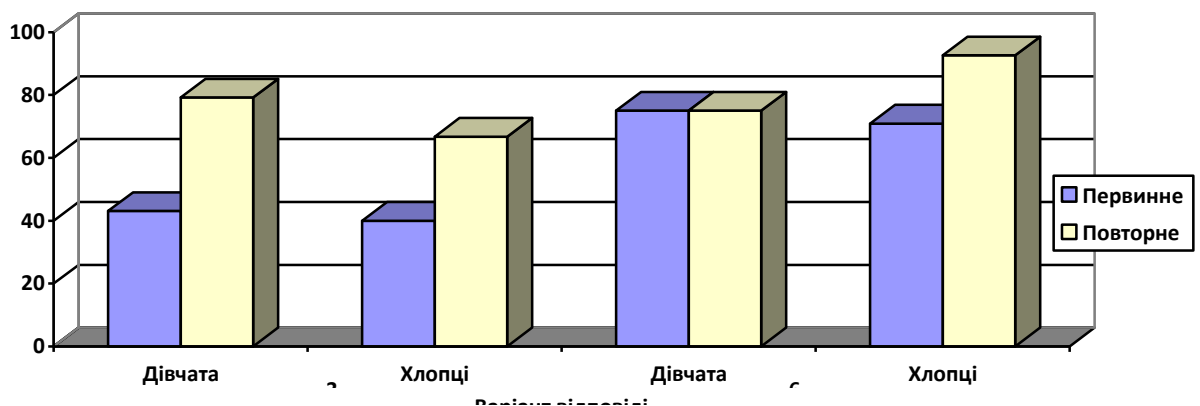

Рис. 28. Відмінності у відповідях учасників на запитання «Ознаками ЗПСШ, на Вашу думку, можуть бути...» залежно від статі, %

Загальна середня кількість коректних відповідей щодо даного питання після навчання підвищилася як у хлопців, так і дівчат (рис. 29).

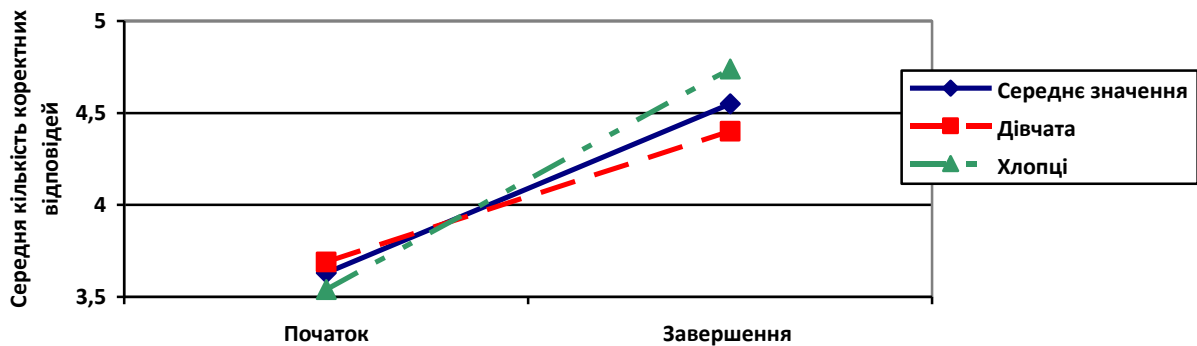

Рис. 29. Динаміка поширеності коректних уявлень учнів щодо ознак ЗПСШ в процесі навчання за «Програмою 15» .

До початку тренінгу за «Програмою 15» більшість учасників розуміли можливі **негативні наслідки** відмови від лікування ЗПСШ. Після проведення занять частка учасників, які мали адекватне розуміння наслідків ЗПСШ, ще збільшилася, а тих, хто вважав, що дані хвороби можуть пройти самі по собі або не мати шкоди, залишилися одиниці (рис. 30).

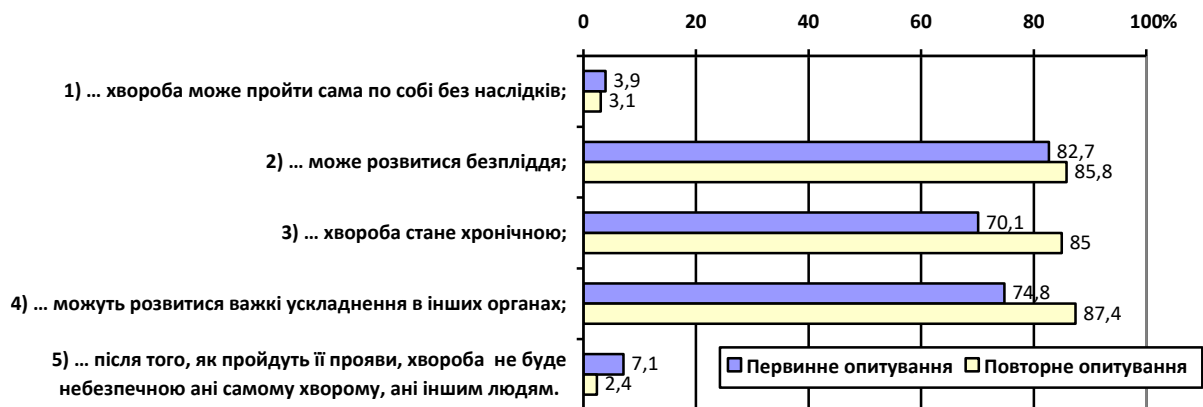

Рис. 30. Розподіл відповідей на запитання «Якщо не вилікувати статеву інфекцію, то...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

Варто зазначити, що кількість тих, хто став краще розуміти наслідки ЗПСШ, збільшилась переважно за рахунок хлопців. По завершенні заходів програми суттєвої відмінності у відповідях хлопців і дівчат не спостерігалось (рис. 31).

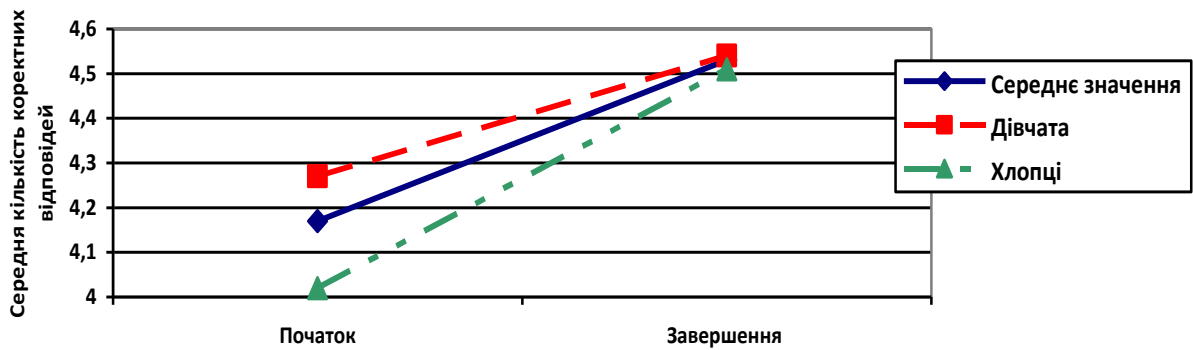

Рис. 31. Динаміка поширеності коректних уявлень учнів щодо наслідків ЗПСШ в процесі навчання за «Програмою 15» .

Дані щодо уявлень учнів – учасників «Програми15» щодо **шляхів зараження ВІЛ** представлені на рис. 32-33. Як можна побачити, достатньо коректне розуміння цих питань до початку тренінгу мали більшість учнів, а після тренінгу їхня частка ще збільшилась.

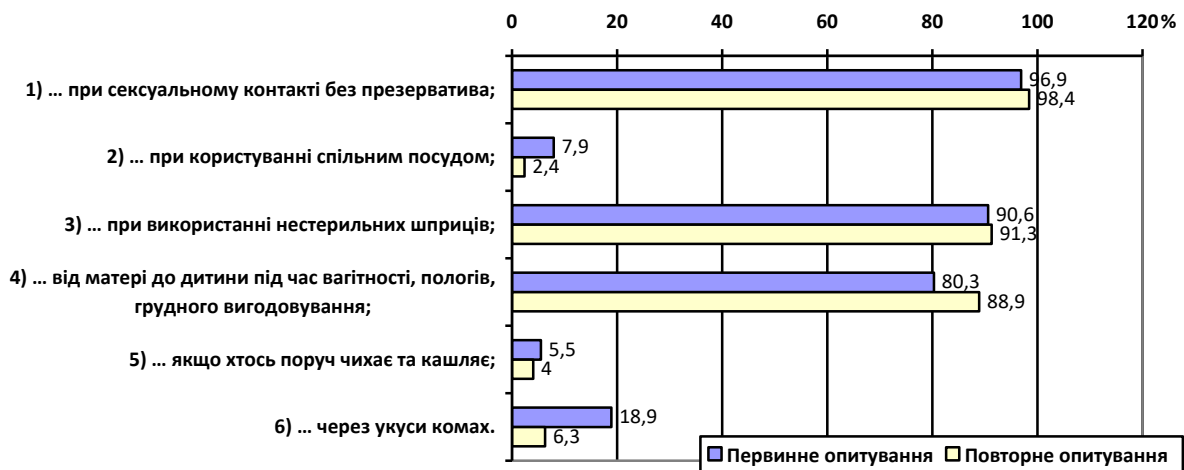

Рис. 32. Розподіл відповідей на запитання «Людина може заразитися ВІЛ...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

З іншого боку, і після участі у навчанні за програмою до 20% учнів вважали, що заразитися ВІЛ можливо при користуванні спільним туалетом, душем або при поцілунку. Близько 10% учнів робили помилки при оцінці кожного із представлених шляхів зараження (рис. 33). Відповіді хлопців та дівчат суттєво не відрізнялися.

До початку впровадження програми більшість учнів – її учасників коректно оцінювали **основні засоби захисту від зараження ВІЛ** статевим шляхом: використовувати презерватив при кожному статевому контакті,

утримуватись від статевих контактів або мати їх лише із вірним неінфікованим партнером (рис. 34).

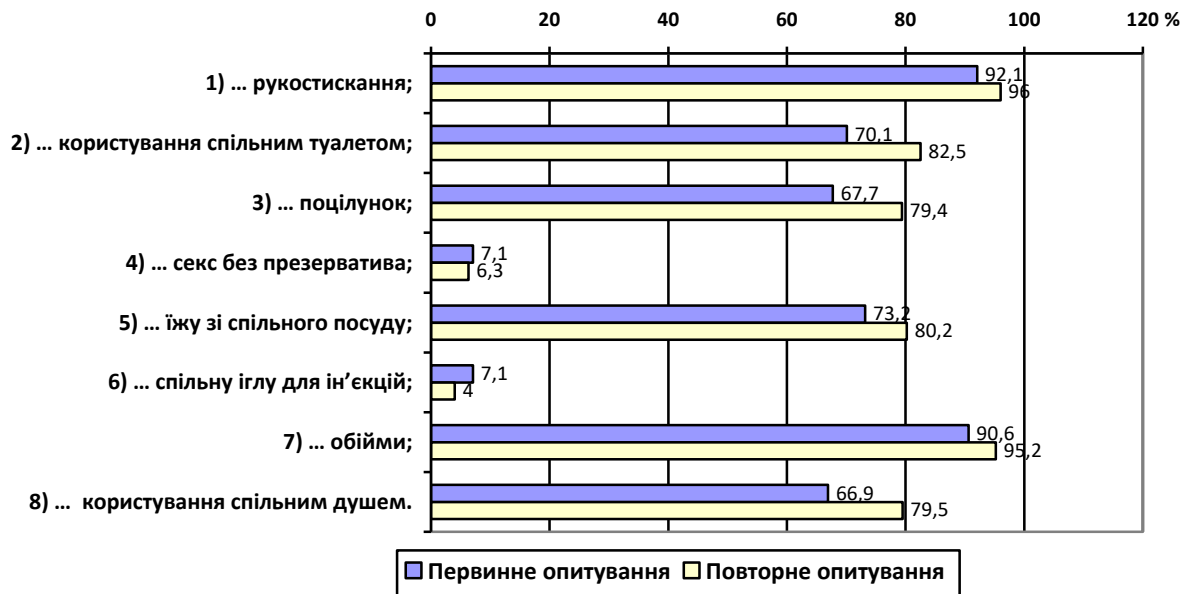

Рис. 33. Розподіл відповідей на запитання «ВІЛ-інфекція не передається через ...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

Після проведення навчання частка учнів, які дотримувались таких поглядів, зросла. З іншого боку, дещо зменшилась частка тих учнів, які застережені від зараження ВІЛ через контакт з інфікованою кров'ю. Натомість кількість учнів, які вважали, що для захисту від ВІЛ достатньо мати статеві контакти лише з людьми, яких знаєш, не зменшилась (рис. 34).

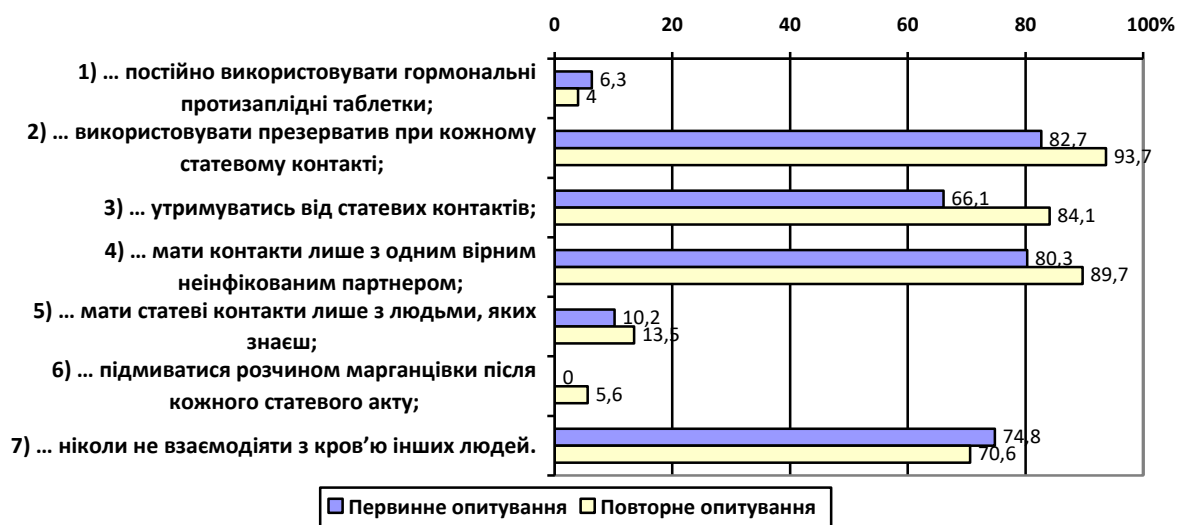

Рис. 34. Розподіл відповідей на запитання «Можна надійно захистити себе від зараження ВІЛ, якщо...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

Деякі уявлення щодо способів захисту від ВІЛ відрізняються залежно від статі учнів: хлопці частіше за дівчат в ході навчання змінювали на коректнішу свою оцінку надійності використання презерватива при кожному статевому контакті (2) та утримання від статевих контактів (3) і у підсумку частіше за дівчат дотримувались коректної точки зору. З іншого боку, саме серед хлопців більше таких, хто після навчання вирішив, що для захисту від ВІЛ достатньо мати статеві контакти із знайомими (5) і не обов'язково уникати контакту із кров'ю іншої людини (7) (рис. 35).

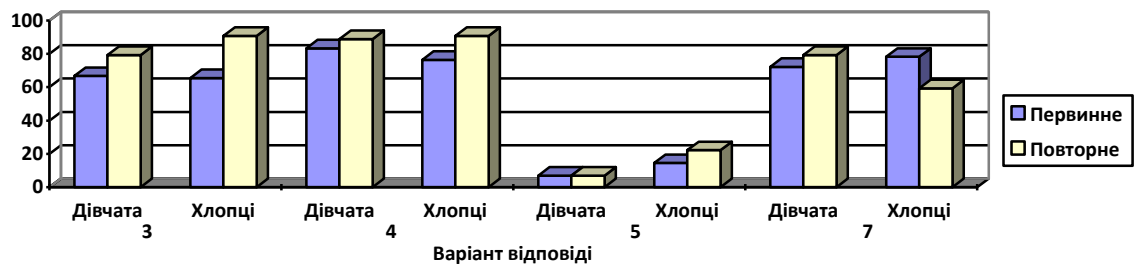

Рис. 35. Відмінності у відповідях учасників на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «Можна надійно захистити себе від зараження ВІЛ, якщо...» залежно від статі, %

Загальна оцінка коректності знань учнів щодо питань, пов'язаних з ВІЛ, показує, що кількість середня кількість правильних відповідей після навчання зросла як серед дівчат, так і серед хлопців, проте дівчата в результаті демонстрували коректніші знання (рис. 36).

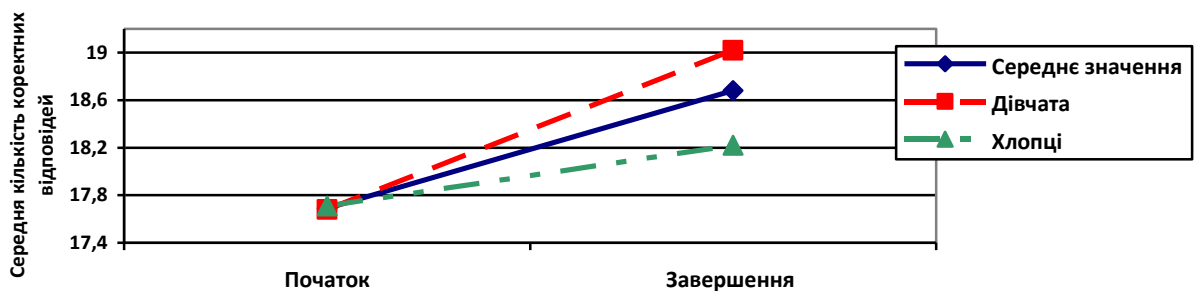

Рис. 36. Динаміка поширеності коректних уявлень учнів щодо ВІЛ в процесі навчання за «Програмою 15».

На початку впровадження «Програми 15» більшість учнів були орієнтовані на отримання професійної допомоги у випадку підозри на зараження ЗПСШ та ВІЛ. Після проведення заходів програми частка таких учнів збільшилася, і лише одиниці залишилися орієнтованими на самостійне вирішення проблеми. З іншого боку, й після навчання лише третина учнів були

орієнтовані на звернення в критичних ситуаціях за консультацією до спеціаліста, інші ж вважали достатнім зробити аналізи (рис.37). Остання позиція є ризикованою, адже лише лікар в процесі консультації або первинного огляду може визначити, які саме аналізи необхідно робити.

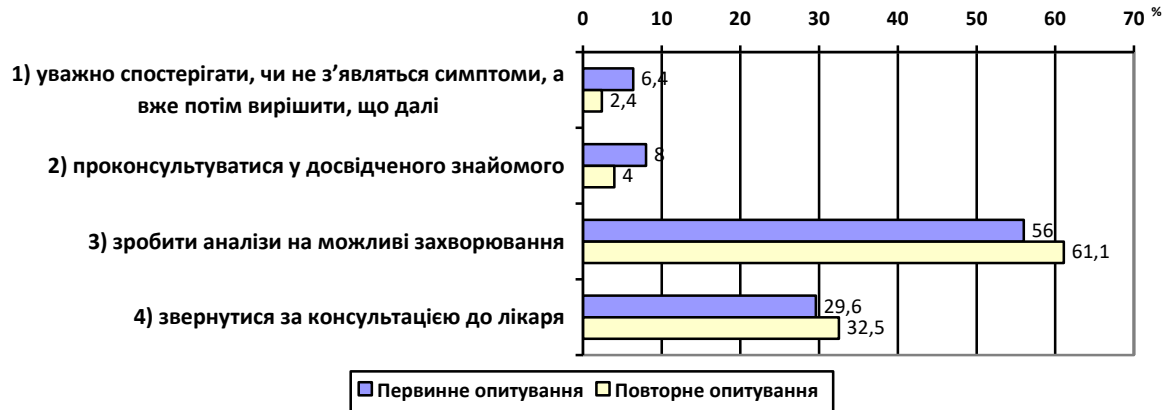

Рис. 37. Розподіл відповідей на запитання «Що перш за все має зробити людина, якщо вона побувала в ситуації з високим ризиком зараження ЗПСШ або ВІЛ?» на початку та по завершенні впровадження програми %

Узагальнення результатів оцінки знань та уявлень учнів щодо ЗПСШ та ВІЛ на початку та по завершенні навчання за «Програмою 15» показало, що у більшості опитаних (61,9% всіх опитаних, 61,1% дівчат і 63% хлопців) погляди із зазначених питань змінилися на коректніші, у 18,3% (19,4% дівчат та 16,7% хлопців) – не змінилися і у 19,8% (19,4% дівчат та 20,4% хлопців) стали менш коректними (рис. 38).

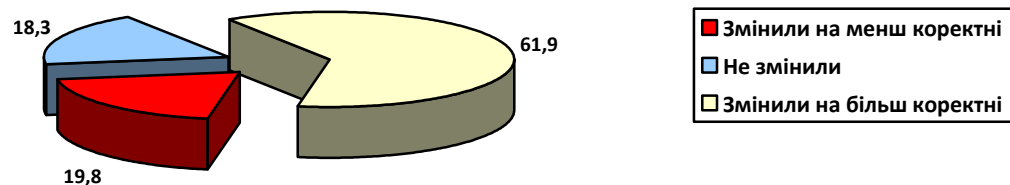

Рис. 38. Зміни у поглядах учасників щодо ЗПСШ та ВІЛ, %

В переважній більшості учні після проведення занять за програмою демонструють чітке і коректне розуміння ознак, ризиків та наслідків ЗПСШ та ВІЛ та шляхів захисту від них. Проте від 10% до 20% учнів помиляються щодо окремих питань запобігання зараженню даними інфекціями, і лише третина орієнтовані на отримання професійної консультативної допомоги з даних питань в ризикованих ситуаціях.

5. Уявлення та ставлення учнів до вживання ПАР

Оцінювання показало, що учням в цілому властиві уявлення, що можуть сприяти їх залученню до **вживання алкоголю**. З більшістю із запропонованих учням тверджень, що відповідають різним **мотивам** вживання алкогольних напоїв, погодилось від 10 до 30% учнів. При цьому після проведення заходів «Програми 15» підтримка таких тверджень, як «Алкоголь – це гарний снодійний засіб: після нього швидко засинаєш і добре спиш», «Алкоголь є гарним засобом, щоб зігрітися, якщо на вулиці холодно», «Вживання алкоголю сприяє полегшенню спілкування з оточуючими, звільняє від комплексів» навіть дещо зросла (рис. 39).

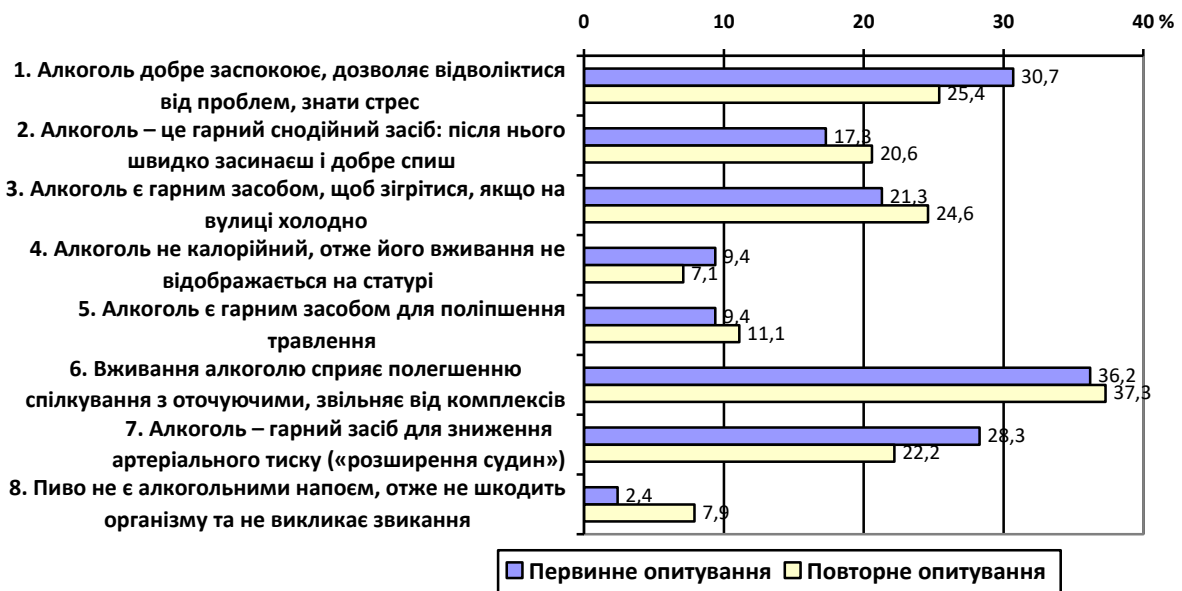

Рис. 39. Розподіл відповідей на запитання «Будь-ласка, відмітьте, погоджуєтесь Ви чи ні з наведеними висловлюваннями [про алкоголь]» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

Існують суттєві відмінності в поширенні некоректних уявлень про можливості алкоголю залежно від статі учнів. Уявлення щодо того, що алкоголь добре заспокоює, дозволяє відволіктися від проблем, знати стрес (1) та є гарним засобом для зниження артеріального тиску («розширення судин») (7), на початку та наприкінці навчання були поширені серед хлопців значно частіше, ніж серед дівчат, а уявлення щодо того, що алкоголь – це гарний снодійний засіб (2), та що вживання алкоголю звільняє від комплексів (6), після

проведення занять програми саме серед хлопців стало ще більш поширеним, ніж до того (рис. 40).

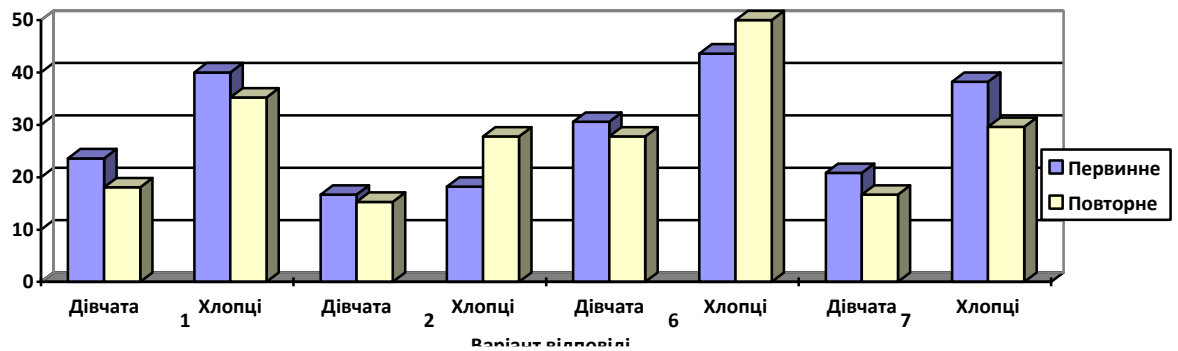

Рис. 40. Відмінності у відповідях учасників на запитання «Будь-ласка, відмітьте, погоджуєтесь Ви чи ні з наведеними висловлюваннями про алкоголь» залежно від статі, %

Серед **ризиків та небезпек вживання алкогольних напоїв** переважна більшість учнів і на початку, і наприкінці навчання за програмою вказували можливість формування залежності та зниження контролю людини над власними діями. Визнання даних ризиків учнями після проведення навчання несуттєво збільшилося (рис. 41).

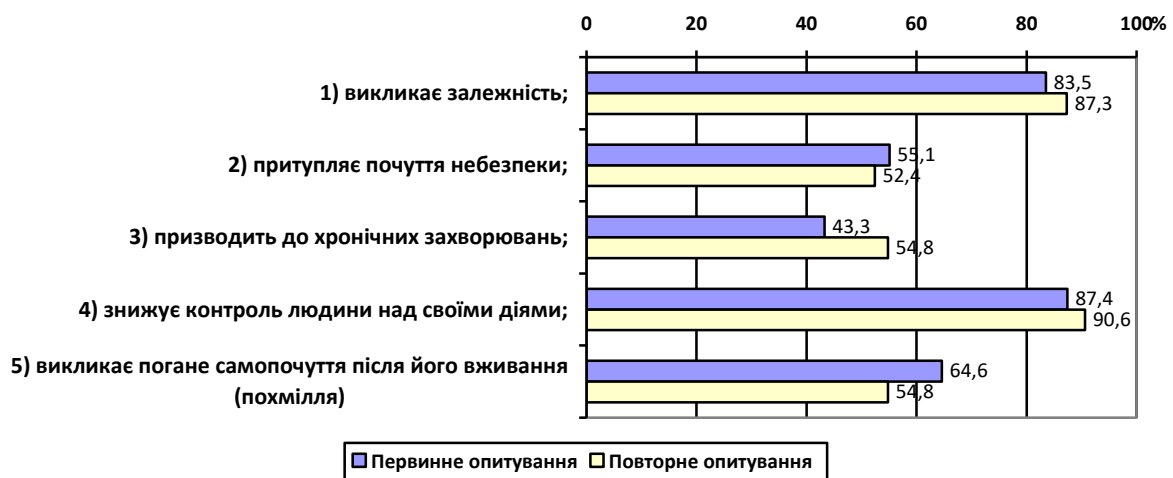

Рис. 41. Розподіл відповідей на запитання «На Ваш погляд, небезпека алкоголю полягає в тому що він ...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

З іншого боку, такі негативні наслідки вживання алкогольних напоїв, як притуплення почуття безпеки та погане самопочуття (похмілля), визнавали трохи більше половини учнів, і після проведення тренінгу їх число навіть дещо знизилось (див. рис. 41). Суттєвих відмінностей в оцінці ризиків вживання алкогольних напоїв між хлопцями і дівчатами не виявлено.

Узагальнення відповідей учнів щодо властивостей та ризиків алкоголю показало, що дівчатам в цілому властиві більш коректні уявлення з даного питання, і в ході навчання за «Програмою 15» коректність оцінок, даних дівчатами, в середньому зростає, в той час як даних хлопцями – знижується (рис. 42).

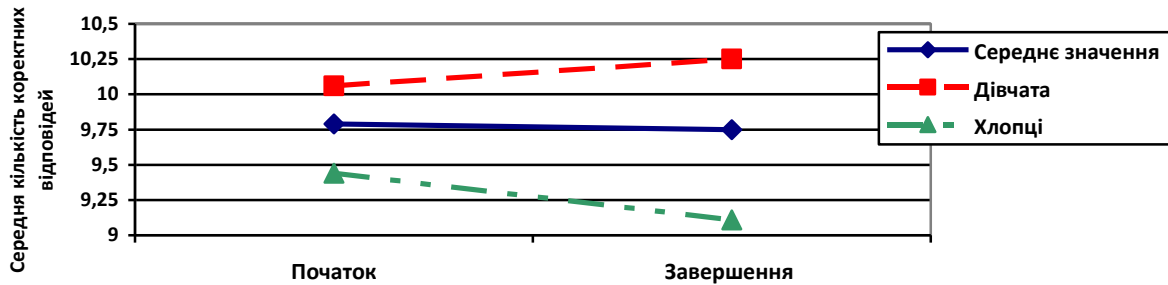

Рис. 42. Динаміка поширеності коректних уявлень учнів щодо вживання алкоголю в процесі навчання за «Програмою 15» .

Взагалі ж після участі в заняттях програми 42,1% учнів (47,2% дівчат та 35,2% хлопців) змінили свої погляди на алкоголь на коректніші, 17,5% (15,3% дівчат та 20,4% хлопців) погляди з цього питання не змінили, 40,5% учнів (37,5% дівчат та 44,4% хлопців) змінили свої погляди на менш коректні (рис. 43)

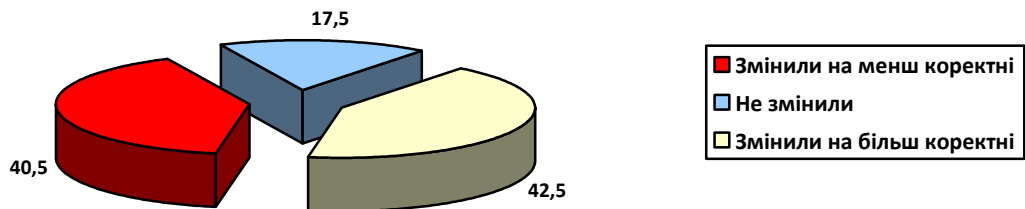

Рис. 43. Зміни у поглядах учасників щодо алкоголю, %

В ході дослідження оцінювались **настанови учнів щодо поведінки** в ситуації провокування вживання алкоголю. Як на початку впровадження «Програми 15», так і після його завершення три чверті учнів були налаштовані на впевнену відмову, близько 15% – вказали, що вони хотіли б відмовитись, проте не знали, як це зробити. Після проведення тренінгу ці показники не змінились (рис. 44). Аналіз відповідей окремих учнів показав, що у 17,5% (12,5% дівчат та 24,1% хлопців) настанови змінились в бік впевненої відмови від алкоголю, а у 16,7% незалежно від статі – в сторону невпевненої відповіді або згоди на вживання алкогольного напою.

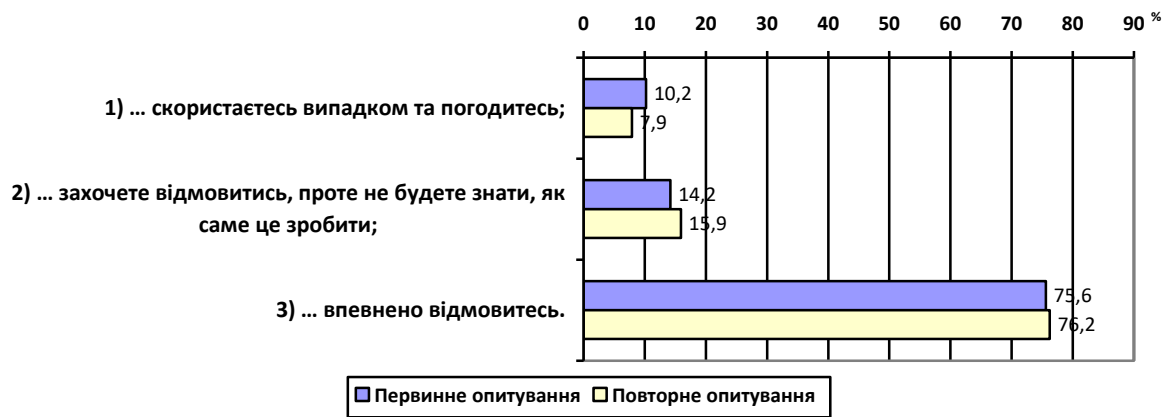

Рис. 44. Розподіл відповідей на запитання «Якщо хтось запропонує Вам посидіти та випити, то Ви скоріше за все, ...» на початку та по завершенні впровадження програми %

Аналіз реальної поведінки в подібній ситуації показав, що учні дещо частіше погоджувались з пропозицією вжити алкогольні напої, ніж мали настанови на це, проте відмінності не є суттєвими (рис. 45).

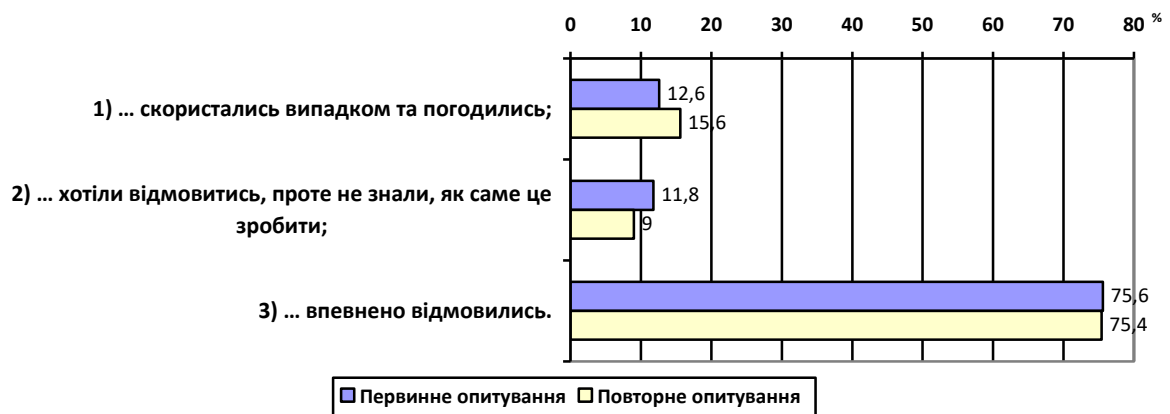

Рис. 45. Розподіл відповідей на запитання «Згадайте, будь-ласка, останній в часі випадок, коли Вам хтось пропонував випити. Тоді Ви ...» на початку та по завершенні впровадження програми %

Отже, аналіз поглядів учнів щодо алкоголю показав, що у значної частини учнів (не менше третини) є уявлення та настанови, що можуть підштовхувати їх до вживання алкогольних напоїв. Більшою мірою такі погляди поширені серед хлопців, і участь у навчанні за «Програмою 15» суттєво не зменшила їх поширеність, кількість учнів, які змінили свої уявлення і настанови на більш коректні приблизно рівна з кількістю таких, які утвердилися на ризикованих щодо вживання алкоголю позиціях.

Настанови та погляди щодо **наркотиків** учнів проілюстровані рис. 46. Як видно із представлених даних, антинаркотичні настанови (1, 4, 9, 11) на початку впровадження програми підтримувались переважною більшістю учнів, а після участі в тренінгу їх підтримка дещо збільшилась (окрім тези «Тих, хто вживає наркотики, перестають поважати оточуючі», поширеність якої скоротилася на 10%).

Рис. 46. Розподіл відповідей на запитання «Будь-ласка, відмітьте, погоджуєтесь Ви чи ні з наступними висловлюваннями [щодо наркотиків]» на початку та по завершенні впровадження програми, відповіді «Скоріше згоден»,%

В той же час з пронаркотичними твердженнями (2, 3, 7, 8, 10, 12) до початку навчання за програмою виразили згоду в середньому від 10 до 25% учнів, а після навчання кількість таких учнів здебільшого зменшилася. Проте, як правило, для групи в цілому ці зміни не носили значного характеру (див. рис 46).

Є деякі відмінності в поширеності ставлення до наркотиків залежно від статі учнів. Так, підтримка твердження «Марихуана не викликає ані фізичної, ані психологічної залежності» (10) після проведення занять програми знизилася як серед хлопців, так і серед дівчат, проте серед хлопців воно залишається

більш популярним. Думка «Вживання наркотиків позбавляє людину свободи» (11) після проведення навчання стала популярнішою серед дівчат, проте менш поширеною серед хлопців (рис. 47). Взагалі ж загальна коректність уявлень про наркотики серед дівчат збільшилась, серед хлопців – знизилась (рис. 48)

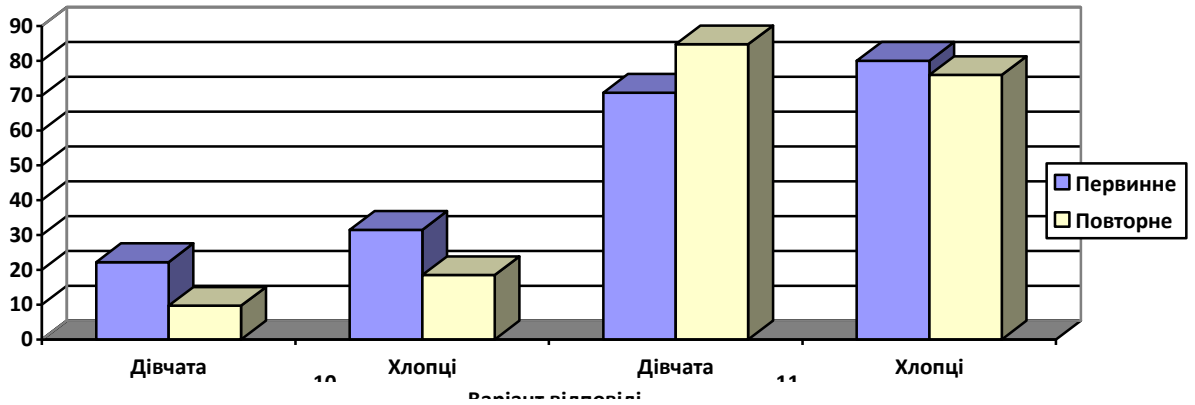

Рис. 47. Відмінності у відповідях учасників на запитання «Будь-ласка, відмітьте, погоджуєтесь Ви чи ні з наступними висловлюваннями [щодо наркотиків]» залежно від статі, %

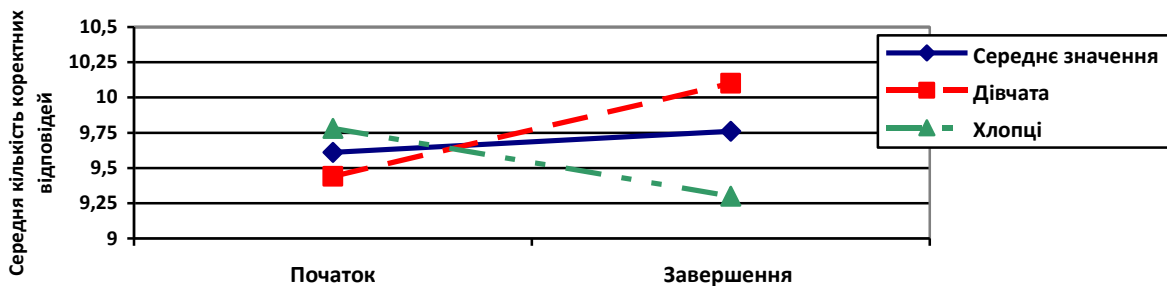

Рис. 48. Динаміка поширеності коректних уявлень учнів щодо наркотиків в процесі навчання за «Програмою 15».

І на початку, і по завершенні впровадження «Програми 15» майже всі учні виразили настанову на рішучу відмову від пропозиції вжити наркотики (рис. 49).

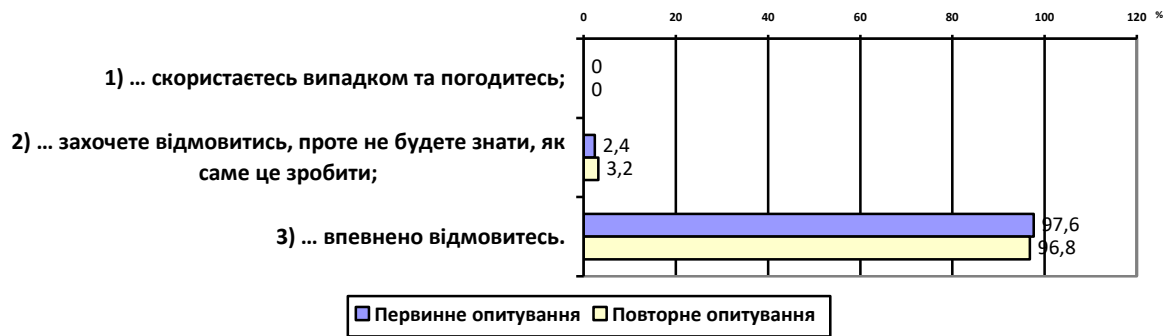

Рис. 49. Розподіл відповідей на запитання «Якщо хтось запропонує Вам наркотики, то Ви, скоріше за все, ...» на початку та по завершенні впровадження програми %

Про власний досвід потрапляння в ситуації провокування вживання наркотиків до початку тренінгу повідомили 30,7% опитаних учнів, за час, що пройшов після навчання – 8,7% учнів. Різниця в кількості таких учнів напередодні та після проведеного навчання не дозволяє порівнювати їхні відповіді щодо реальної поведінки в ситуації пропозиції наркотику.

В ситуації тиску з метою примусити вжити наркотик або вчинити інші небезпечні дії до початку тренінгу більшість опитаних учнів (66,7%) були налаштовані на впевнену конструктивну реакцію «впевнено відмовитись, спокійно пояснивши свою відмову». Після навчання частка таких учнів збільшилася до 77%, в той час як частка учнів, які вважали кращими в подібних ситуаціях невпевнені або маніпулятивні, зменшилась, а агресивну реакцію «голосно виразити своє обурення такою пропозицією» визнали за кращу лише декілька учнів (рис. 50). Варто відмітити, що і до початку, і по завершенні навчання за програмою на впевнену відповідь дівчата були налаштовані частіше (відповідно в 74,6% та 83,3% випадків), ніж хлопці (в 56,4% та 68% випадків).

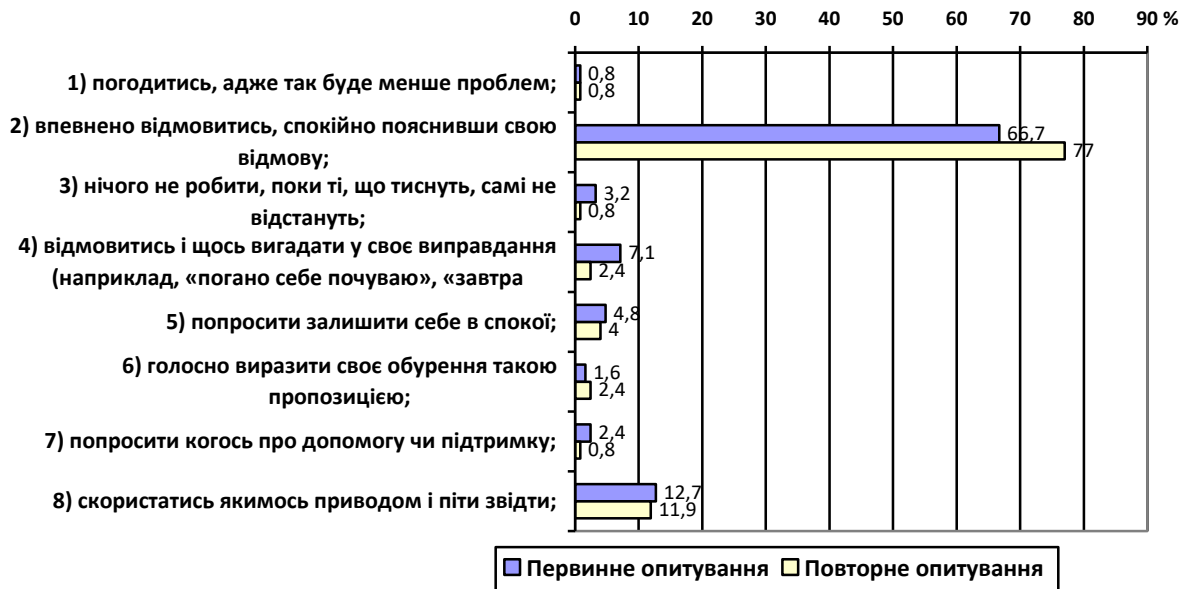

Рис. 50. Розподіл відповідей на запитання «Що, на Вашу думку, краще зробити хлопцю або дівчині, якщо в компанії на нього (неї) тиснуть, щоб примусити його (її) зробити те, що він (вона) вважає ризикованим або шкідливим (наприклад, випити, вжити наркотик, тощо)?» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

В цілому ж після проведення занять за «Програмою 15», на більш коректні змінили свої погляди й настанови 46,5% учнів (51,4% дівчат та 40% хлопців), не змінили своєї думки 18,9% учнів (19,4% дівчат та 18,2% хлопців), змінили погляди на менш коректні 34,6% учнів (29,2% дівчат та 41,8% хлопців) (рис. 51).

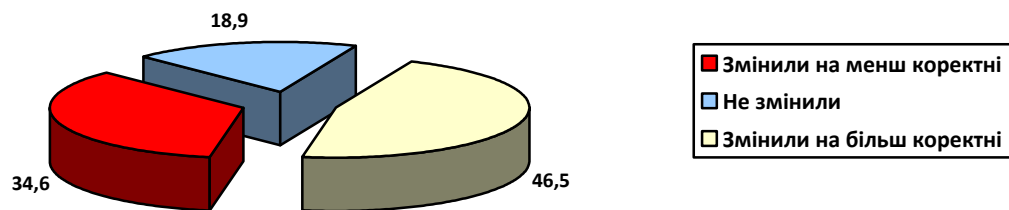

Рис. 51. Зміни у поглядах та настановах учасників щодо наркотиків, %

Таким чином, після проведення навчання за «Програмою 15» більшість учнів були носіями переважно антинаркотичних поглядів та були налаштовані на впевнену відмову в ситуації пропозиції наркотиків. Проте окремі про наркотичні погляди продовжують бути властиві значній кількості учнів (хлопцям частіше, ніж дівчатам), і до третини учасників навчання змінили свої уявлення щодо наркотиків на менш коректні.

6. Уявлення та ставлення щодо насильства

Первинне опитування показало, що більшість учнів до початку впровадження програми не мали чіткого уявлення щодо різних видів насилля, багато з них не вважали насиллям приниження, заборону соціальних контактів, обмеження права вибору, надмірний фінансовий контроль тощо (рис. 52).

Після участі в навчанні за «Програмою 15» частка учнів, що коректно ототожнюють різні прояви психологічного та економічного насильства, суттєво збільшилась. Проте до третини учнів продовжують не визнавати окремі прояви даних видів насильства (див. рис. 52).

Суттєвих відмінностей в розумінні окремих проявів насильства залежно від статі не виявлено. Середня кількість правильних відповідей щодо проявів насильства збільшилася як серед хлопців, так і серед дівчат (рис. 53).

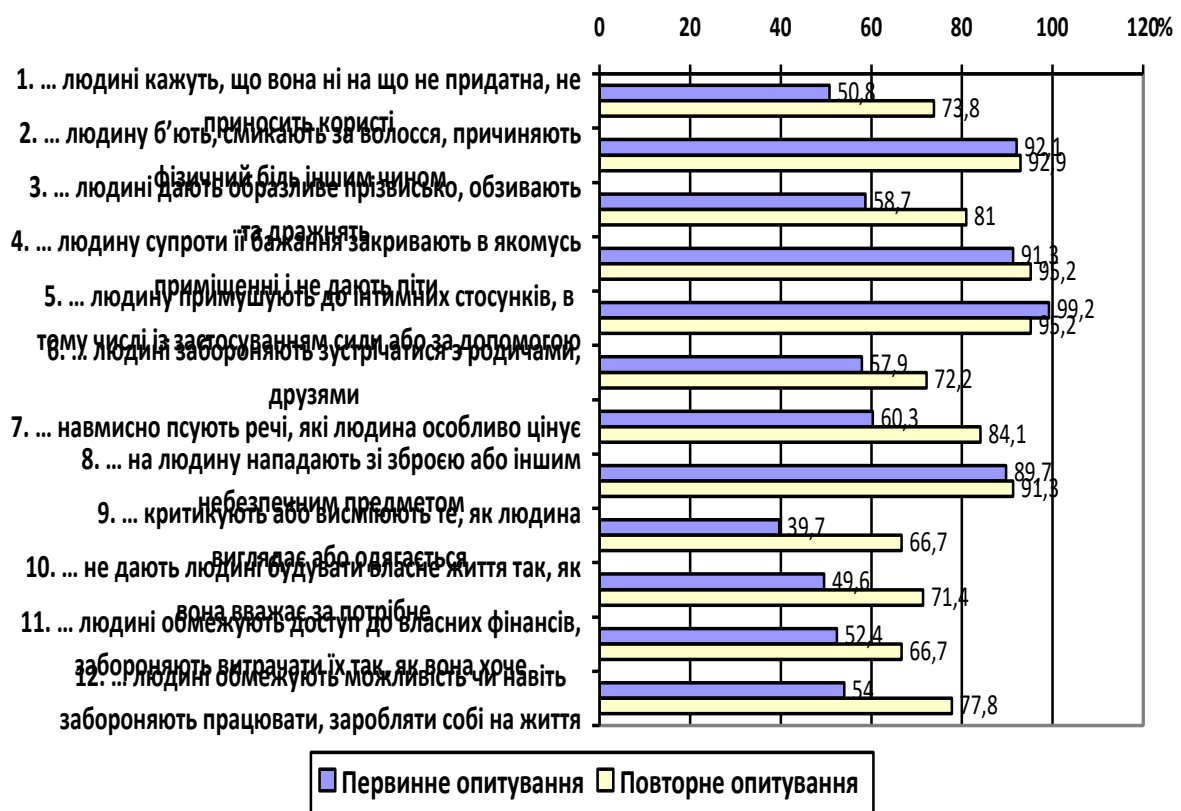

Рис. 52. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, чи є насиллям, якщо...» на початку та по завершенні впровадження програми, відповіді «Скоріше згоден»,%

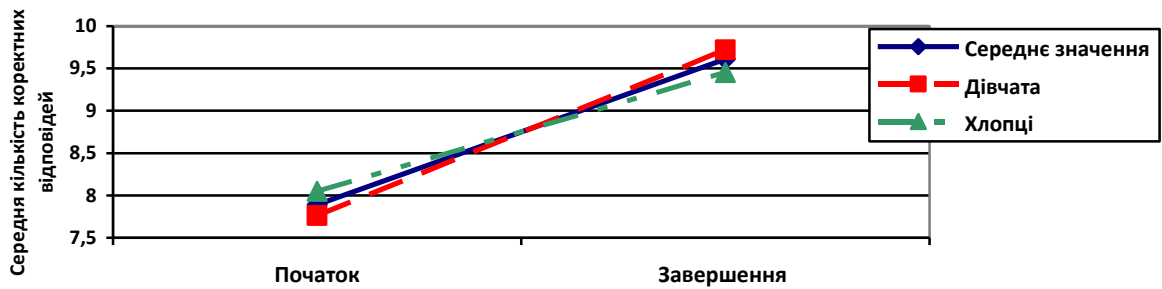

Рис. 53. Динаміка поширеності коректних уявлень учнів щодо насильства в процесі навчання за «Програмою 15».

При виборі способу поведінки в ситуації, коли людина постраждала від насильства, переважна більшість учнів віддають перевагу зверненню в правоохоронні органи; лише 22% вважають, що в подібній ситуації доцільно звернутися до психолога. Після проведення навчання за програмою, відповіді учнів практично не змінилися (рис. 54). Дівчата частіше за хлопців віддавали перевагу зверненню до психолога (в 23,6% випадків проти 20% хлопців) та відмові від якихось дій (в 4,2% в той як серед хлопців жоден не обрав такий варіант), в той час як хлопці – зверненню до правоохоронних органів (в 77,8% випадків проти 69,4%).

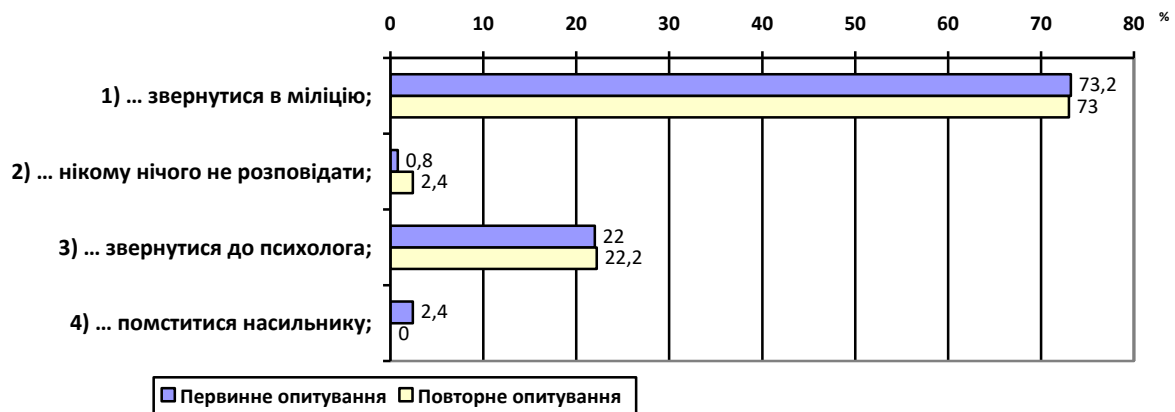

Рис. 54. Розподіл відповідей на запитання «Людина, яка постраждала від насильства, обов'язково повинна...» на початку та по завершенні впровадження програми %

В цілому ж вивчаючи дану проблему в рамках «Програми 15», 59,5% учнів (61,1% дівчат та 57,4% хлопців) змінили своє розуміння насильства на коректніше, 19% (18,1% дівчат та 20,4% хлопців) не змінили своєї думки, 21,4% (20,8% дівчат та 22,2% хлопців) змінили її на менш коректну (рис. 55).

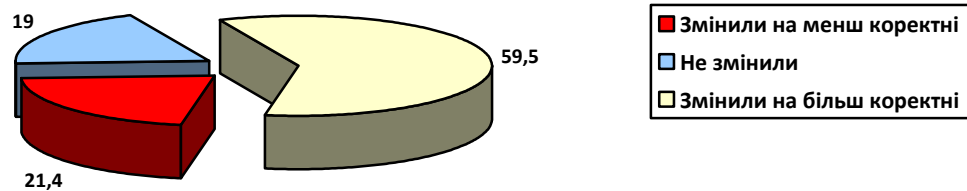

Рис. 55. Зміни у поглядах та настановах учасників щодо насильства, %

Отже, навчання за «Програмою 15» сприяло формуванню у більшості учнів коректного розуміння різних проявів насильства. З іншого боку, розуміння необхідності першочергового звернення до психолога у випадку насильства властиве меншості учнів, які взяли участь у програмі, у третини учнів відсутнє розуміння окремих проявів психологічного та економічного насильства.

8. Вплив навчання на розвиток особистості та поведінку учнів

В ході впровадження програми «15» вирішувався ряд завдань, пов'язаних із формуванням в учасників настанов та навичок безпечної, впевненої та конструктивної поведінки, підвищення впевненості у собі та здатності самостійно приймати важливі життєві рішення.

Відповідно до отриманих даних, в процесі проведення навчання за програмою «15», зменшилась кількість учасників, які займали проміжну позицію стосовно готовності до ризику. Якщо на початку програми переважна більшість учнів (67%) вказували, що вони інколи можуть дозволити собі ризиковані, проте приємні речі, то за певний час по її завершенні таких залишилося 47%. В той же час збільшилась кількість як учнів, як не схильні дозволяти собі ризиків заради приємного (з 13% до 26%), так і таких, які беззаперечно готові ризикнути (з 20% до 27%) (рис. 56).

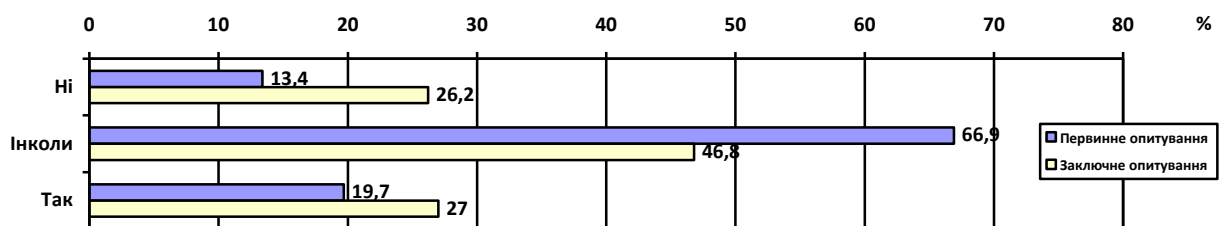

Рис. 56. Розподіл відповідей на запитання «Чи дозволяєте ви собі ризиковані, проте приємні речі?» на початку та по завершенні впровадження програми, %

При цьому по завершенні навчання частка дівчат, які схильні відмовлятися від ризику, більше ніж вдвічі більша за частку хлопців (35% проти 15%), в той час як схильних до ризику більше серед хлопців (32% проти 24% дівчат) (рис. 57). Дана ситуація, з одного боку, відображає існуючі в нашому суспільстві гендерні стереотипи, з іншого, вказує на необхідність прискіпливішого обговорення теми ризику в групі хлопців.

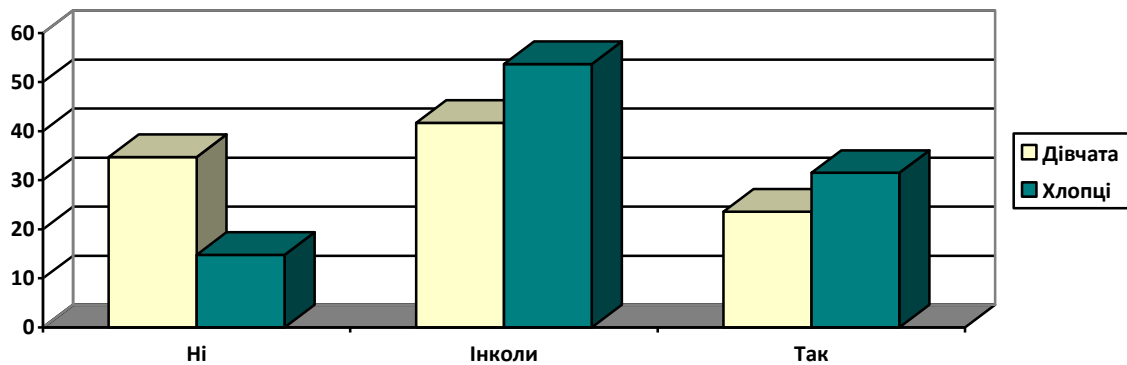

Рис. 57. Відмінності у відповідях учасників на запитання «Чи дозволяєте ви собі ризиковані, проте приємні речі?» залежно від статі після завершення навчання, %

Після проведення навчання частка учнів, чия готовність до ризику збільшилась (тобто які змінили відповідь на варіант, що передбачає більшу готовність до ризику, ніж у них була), склала 26,2%, не змінилась – 53,2%, знизилась – 20,6% (рис. 58).

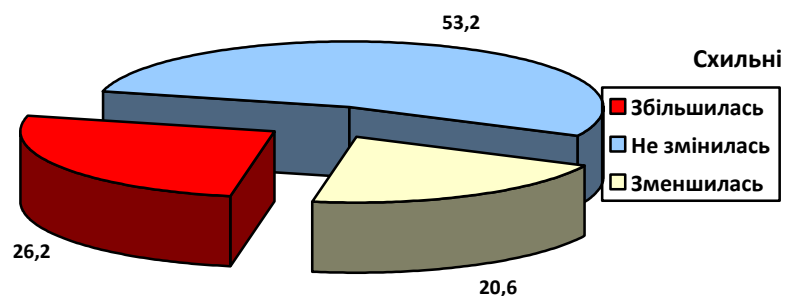

Рис. 58. Зміни учасників програми у ставленні до ризику, %

В ході навчання за програмою «15» учні вчилися розрізняти різні стилі поведінки та застосовувати впевнений (асертивний) стиль реагування у конфліктних ситуаціях. На початку та по завершенні програми учням давався опис трьох стилів поведінки і пропонувалося визначити, яким стилям вони віддають пріоритети при вирішенні конфліктів (розподілити агресивний, впевнений та невпевнений стилі поведінки на за частотою їх застосування).

Оцінювання показало, що після проведення навчання за програмою дещо знизилась частка опитаних, які частіше використовують агресивний та невпевнений стилі поведінки в конфлікті, проте збільшилась – тих, які частіше застосовують впевнений стиль (рис. 59).

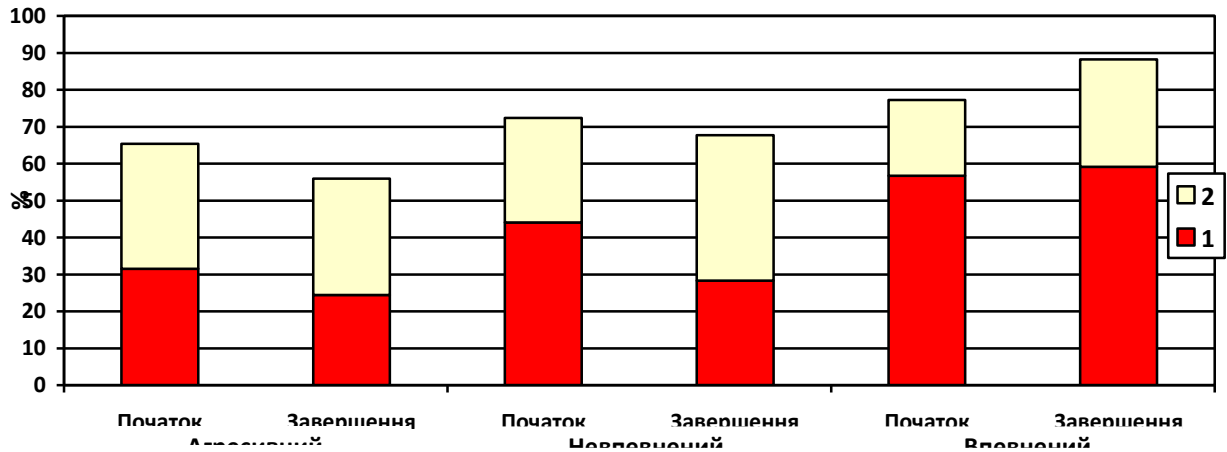

Рис. 59. Розподіл учасниками стилів поведінки за частотою їх застосування на початку та за місяць по завершенні навчання (частка опитаних (%), які поставили відповідні стилі та 1 і 2 місяця)

Пріоритетність впевненого стилі поведінки підвищилась для 29% учасників (22% дівчат та 38% хлопців), 59% дітей, за їхньою оцінкою прагнуть його застосовувати в якості основного при вирішенні конфліктів. З іншого боку, 24% дітей, за їхньою ж оцінкою, після участі в програмі частіше в конфлікті ведуть себе в конфлікті агресивно, 28% - невпевнено. Впевнений стиль поведінки більшою мірою властивий дівчатам, інші частіше зустрічаються серед хлопців (рис. 60).

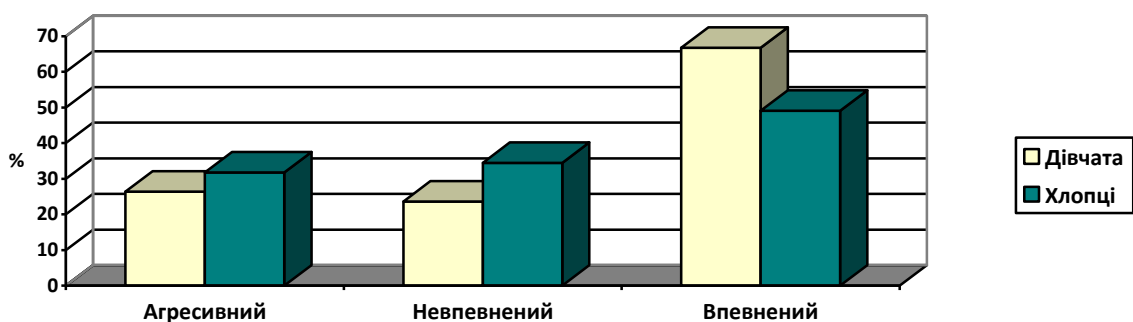

Рис.60. Домінуючий стиль поведінки дітей в конфліктів після проведення навчання залежно від статі опитаних (самооцінка учнів, %)

При оцінці представлених даних варто зауважити, що стилі поведінки визначались на основі самооцінки учнів, що не завжди є адекватною. Зміна стилю поведінки є тривалим процесом і в ряді випадків потребує серйознішої психолого-педагогічної підтримки, ніж надавалася учням в рамках програми «15».

В рамках програми 15 учасниками вивчались сімейні та суспільні традиції, що можуть сприяти або шкодити здоров'ю та формувалося ставлення до таких традицій, а також вміння їх критично оцінювати та приймати рішення щодо їх дотримання. Як показало оцінювання, після проведення заняття значно збільшилася частка учнів, які шанобливо ставляться до традицій своєї сім'ї та громади. З іншого боку, учасники не продемонстрували зростання критичності щодо традицій, дотримання яких може нести негативні наслідки для здоров'я та особистісного розвитку (зокрема, пов'язані із зловживанням алкоголем, ризикованою поведінкою тощо). Так, з 58% до 26% зменшилася частка учнів, які визнали, що «якщо традиція або звичай застарілі, їх можна ігнорувати», з 38% до 31% – тих хто згоден що «слідування деяким традиціям та звичаям скоріше принесе шкоду, ніж користь», з 35% до 30% тих хто погодився з тезою «я буду дотримуватись традицій в сім'ї, на роботі або в компанії навіть тоді, коли це мені не дуже зручно або можуть бути неприємності» (рис. 61).

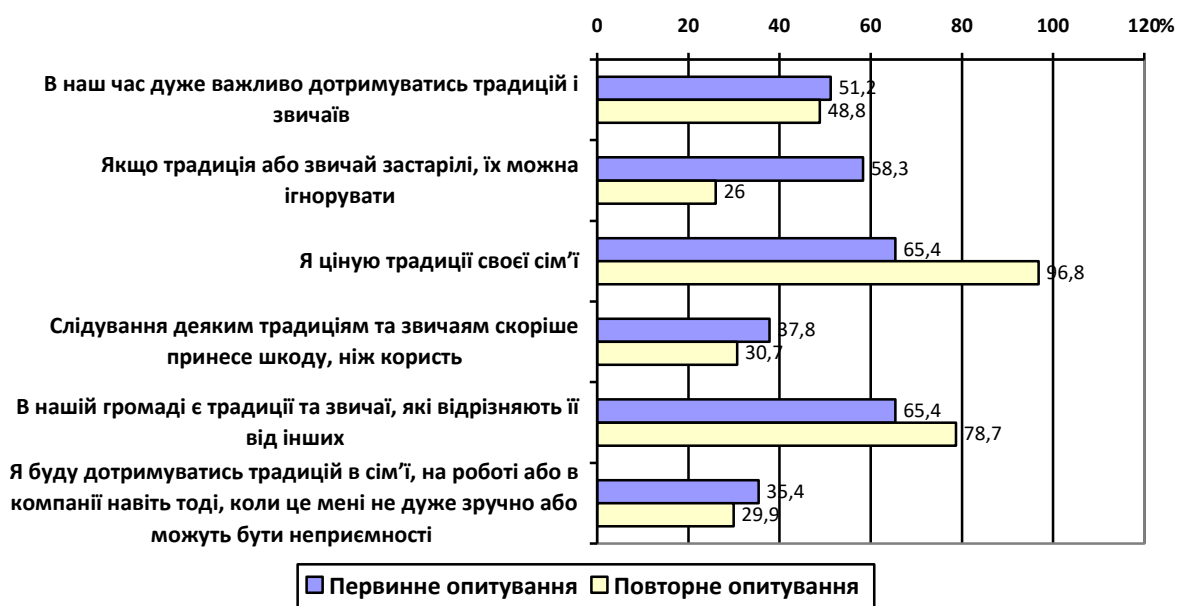

Рис. 61. Розподіл відповідей дітей на запитання «Розкрийте, будь-ласка Ваше ставлення до традицій і звичаїв» на початку та по завершенні впровадження програми, %

З поглядом «якщо традиція або звичай застаріли, їх можна ігнорувати» після проведення навчання погоджуються частіше дівчата (31%) ніж хлопці (20%); «слідування деяким традиціям та звичаям скоріше принесе шкоду, ніж користь» приблизно однаково підтримують як хлопці, так і дівчата; теза «я буду дотримуватись традицій в сім'ї, на роботі або в компанії навіть тоді, коли це мені не дуже зручно або можуть бути неприємності» значно частіше знаходила підтримку серед хлопців (в 40% випадків), ніж серед дівчат (22,2%). Отже, у хлопцям значно частіше, ніж дівчатам, властиве некритичне ставлення до ризикованих традицій і вони частіше неготові уникати дотримання таких традицій

Дітям-учасника програми «15» на початку та по завершенні пропонувалося визначитись із своїми життєвими планами: позначити всі бажані для них зміни в житті із списку запропонованих та самостійно сформулювати декілька конкретних життєвих цілей. Оцінювання показало, що частка учнів, які хотіли би досягнути таких змін у житті, як знайти роботу, отримати професію, переїхати і інше місце, суттєво знизилась. Натомість дещо збільшилась частка тих, хто хотів би набути нових знань, вирішити певні особисті проблеми, взяти участь у соціальних ініціативах (рис. 62). Це свідчить про те, що очікування щодо змін у житті для частини дітей стали дещо реалістичнішими.

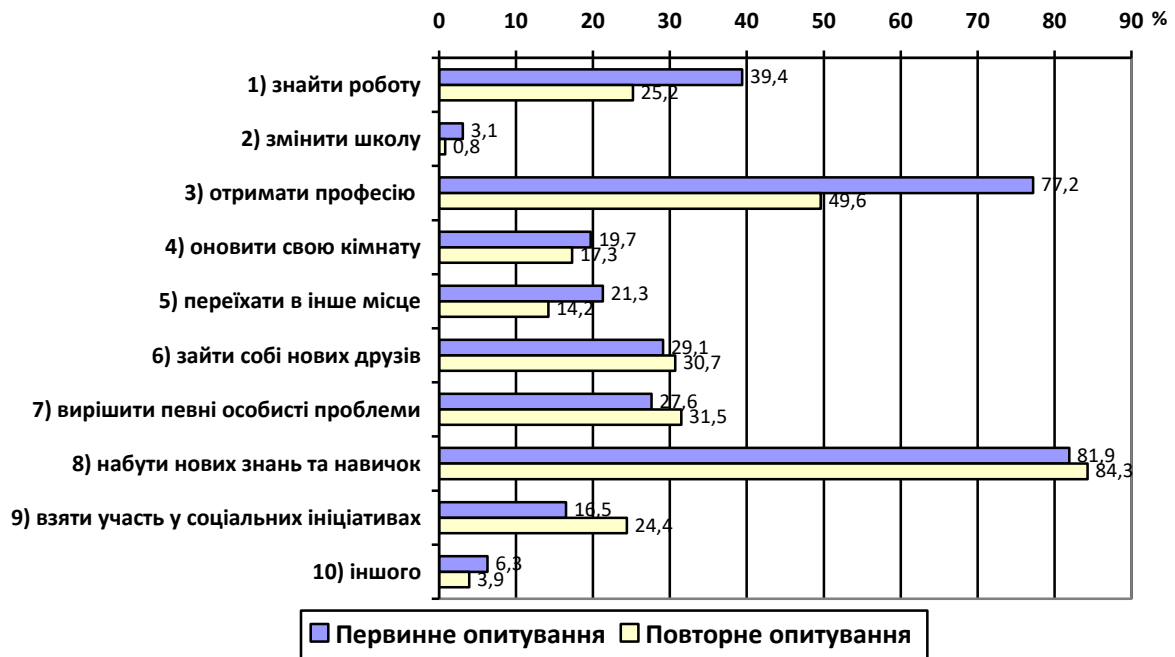

Рис. 62. Розподіл відповідей на запитання «Що б Ви хотіли змінити в собі та своєму житті?» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Після проведення навчання за програмою кількість бажаних змін у житті зменшилась у половини учасників (44,9% опитаних), майже у третини (30,7%) – не змінилась, у чверті (24,4%) – збільшилась (рис. 63).

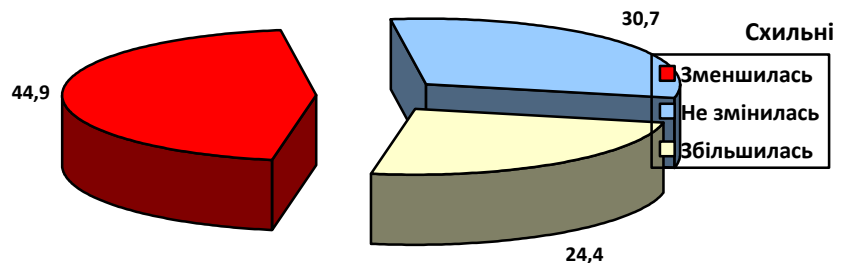

Рис. 63. Розподіл учасників відповідно до динаміки кількості бажаних змін у житті, висловлених в ході анкетування, %

Під час первинного анкетування за програмою «15» четверо учнів-учасників (3,6%) не змогли сформулювати жодної цілі на найближчий рік, 34,6% - одну ціль, 26% – дві, 36,2% – три цілі. По завершенні навчання всі учасники змогли сформулювати цілі на найближчій рік, при цьому одну ціль сформулювало 22,7%, 2 – 36,1%, три – 41,2% учасників. Отже середня кількість цілей, сформульованих учасниками, дещо збільшилась (рис.64). У 20,2% опитаних (20,6% дівчат та 19,6% хлопців) кількість сформульованих цілей

зменшилась, у 44,5% (51,5% дівчат та 35,3% хлопців) – не змінилась, у 35,3% (27,9% дівчат та 45,1% хлопців) – збільшилась (рис. 65).

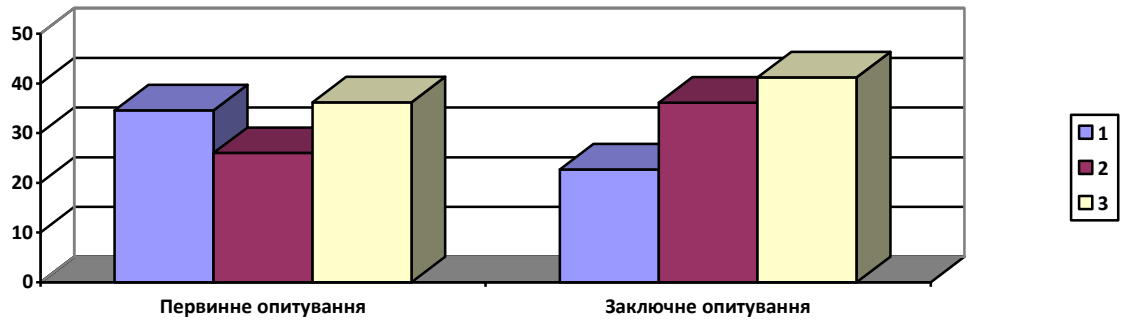

Рис.64. Розподіл учасників за кількістю сформульованих цілей на найближчий рік на початку та по завершенні навчання за програмою «15», %

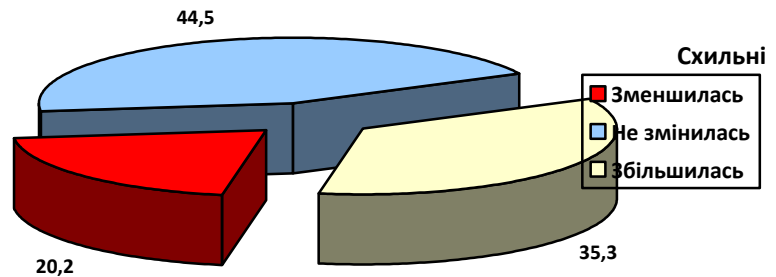

Рис. 65. Розподіл учасників відповідно до динаміки кількості цілей на найближчий рік, висловлених в ході анкетування, %

Участь у програмі «15 відобразилась на самооцінці значної частини учнів. Так, середня оцінка учнями власного здоров'я за 100-бальною шкалою (отримана за допомогою графічного тесту) підвищилась з 77 до 83 балів (причому у дівчат – з 73 до 83 балів), характеру – з 70 до 78 балів, сили волі – з 67 до 74 балів, здібностей – з 74 до 81 бала (рис. 66-69).

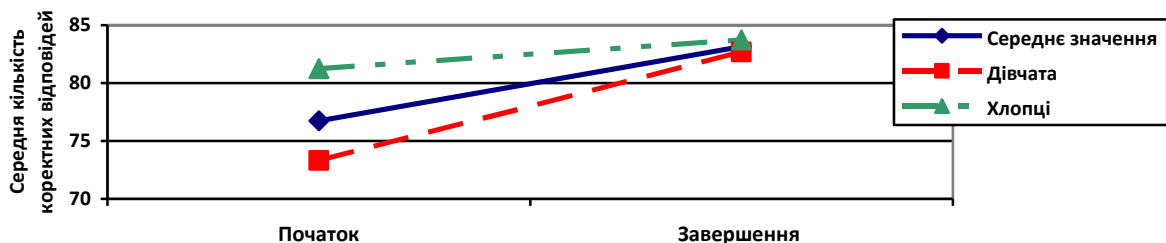

Рис. 66. Динаміка самооцінки учасниками власного здоров'я в процесі навчання за «Програмою 15» .

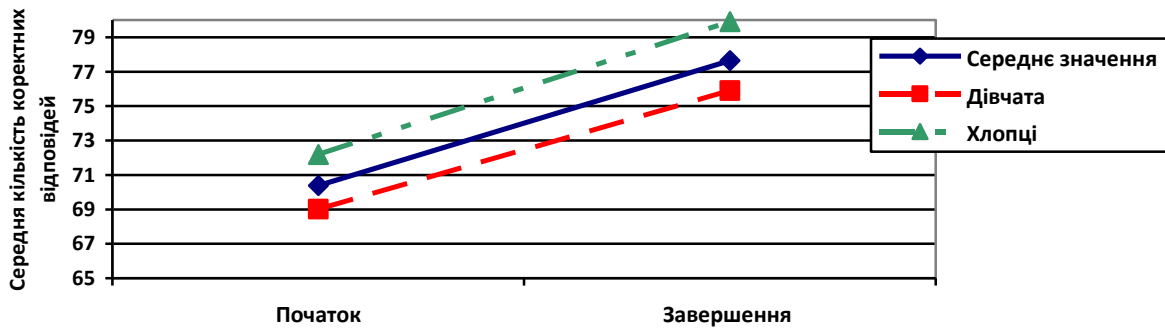

Рис. 67. Динаміка самооцінки учасниками власного характеру в процесі навчання за «Програмою 15» .

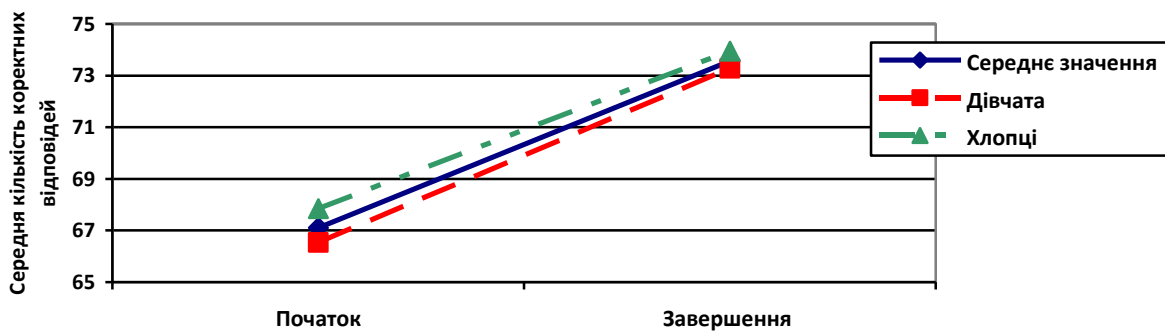

Рис. 68. Динаміка самооцінки учасниками власної сили волі в процесі навчання за «Програмою 15» .

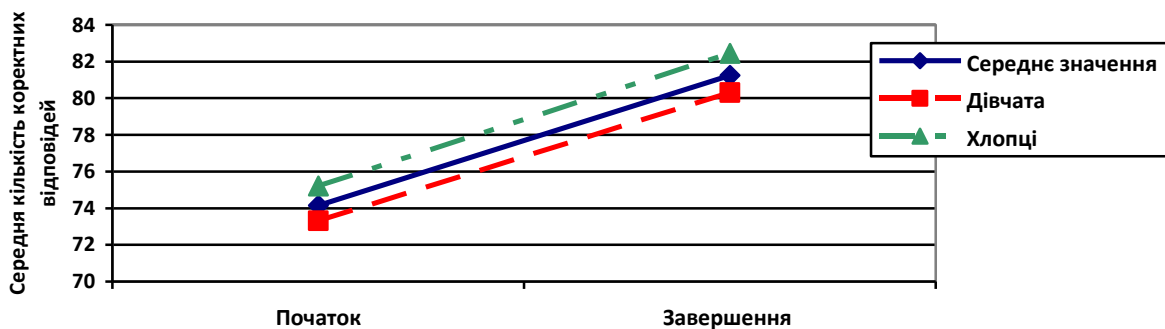

Рис. 69. Динаміка самооцінки учасниками власних здібностей в процесі навчання за «Програмою 15» .

Під час участі у програмі змінилася оцінка учнями добробуту своєї сім'ї. Якщо на початку впровадження програми учні оцінювали добробут своєї сім'ї в середньому на 79 балів за стобальною шкалою, то по завершенні програми середня оцінка учнями добробуту своєї сім'ї зросла до 83,5 балів. при цьому оцінки хлопців та дівчат суттєво не відрізнялися (рис. 70).

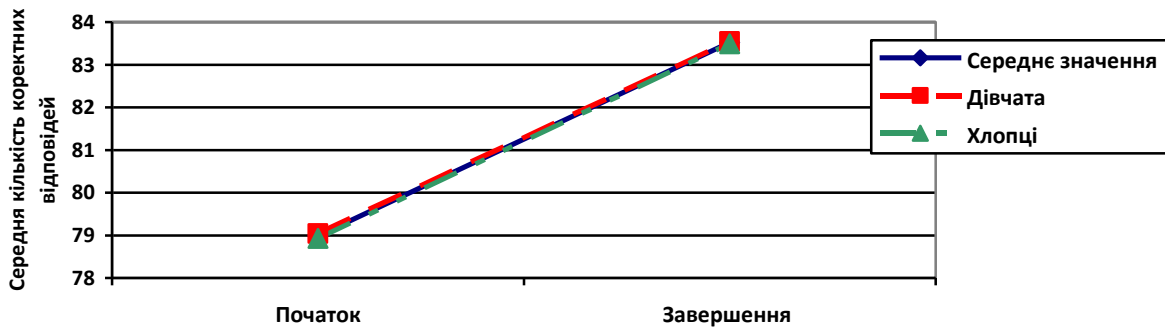

Рис. 70. Динаміка самооцінки учасниками добробуту сім'ї в процесі навчання за «Програмою 15».

Інтегральний показник самооцінки хлопців (середня самооцінка за всіма шкалами) на початку навчання за програмою складав 74 бали, в кінці – 80 балів; у дівчат на початку – 71 бал, в кінці – 78 балів. Загальна самооцінка покращилась у половини (54,4%) дітей-учасників програми «15» (у 60% дівчат та 47,3% хлопців), залишилась без суттєвих змін у 14,4% учасників (8,6% дівчат та 21,8% хлопців), знизилась – у 31,2% учасників (по 31,4% дівчат та 30,6% хлопців) (рис. 71).

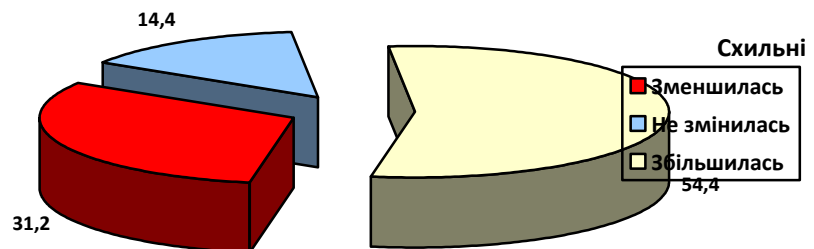

Рис. 71. Розподіл учасників відповідно до динаміки загальної самооцінки, %

Отже, участь у програмі «15» сприяла підвищенню загальної самооцінки та самооцінки окремих компонентів особистості у більш ніж половини учнів. Найбільшою мірою робота за програмою сприяла покращенню самооцінки дівчат. з іншого боку, третина учасників продемонструвала зниження рівня самооцінки. Останнє може свідчити як про втрату впевненості у собі, так і про формування більш адекватної самооцінки у деяких учасників програми.

Загальна оцінка

Навчання за «Програмою 15» надало можливість сформувати або закріпити у переважної більшості учнів коректні знання, уявлення та настанови щодо контрацепції, ХПСШ, ВІЛ і насильства. З іншого боку, обговорення таких тем, як гендерні стереотипи, кохання і сексуальна поведінка, алкоголь і наркотики, викликало суперечливу реакцію учнів, серед них було багато як тих, хто змінив свою позицію на коректнішу, конструктивну, адаптивну, так і тих, хто зберіг або посилив неконструктивну позицію чи утвердився в некоректних уявленнях. Після вивчення перелічених тем збереглися або посилювалися відмінності у поглядах хлопців та дівчат, що може спричинити проблеми в їхній подальшій взаємодії.

Навчання за «Програмою 15» меншою мірою вплинуло на настанови учнів щодо поведінки в ризикованих або небезпечних ситуаціях. Зокрема, звертає увагу незначна частка дітей, які спрямовані на звернення в таких ситуаціях до фахівців – педагогів, психологів, лікарів.

Участь у програмі сприяло формуванню у частини учасників настанов на застосування впевненого стилю поведінки в конфліктних ситуаціях, раціонального та критичного ставлення до життєвих очікувань і цілей. В ході навчання та періоду, що безпосередньо слідував за навчанням за програмою 15 підвищилася самооцінка у більш ніж половини учасників програми. З іншого боку, більша частина учасників програми, ніж на початку, продемонструвала готовність до ризикованої поведінки заради приємних вражень, більше половини дітей-учасників програми продемонстрували низьку критичність до ризикованих традицій і звичаїв, третина (здебільшого хлопці) виразила готовність слідувати традиціям незважаючи на можливі негативні наслідки, третина учасників продемонструвала зниження самооцінки після навчання.

Після вивчення окремих тем програми від 10% до 30% учасників продемонстрували некоректні погляди щодо окремих питань, що вивчалися. Даний результат можна вважати нормальним для профілактичних програм, що не виключає необхідність підтримки учасників після завершення програми з метою корекції їхніх невірних поглядів та уявлень.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ «15» В ГРУПАХ ДОРΟΣЛИХ

Характеристика експериментальної групи

В дослідженні взяли участь 86 осіб (49 – у волинській обл., 37 – в Черкаській) – батьків учнів загальноосвітніх шкіл, які разом із своїми дітьми брали участь у навчанні за програмою «15». Розподіл батьків за статтю та віком наведено в табл. 1-2

Таблиця 1

Розподіл батьків-учасників впровадження програми «15» за статтю

Обл.	Заклад	Стать		Всього
		Жінки	Чоловіки	
Волинська	1	16 (64%)	9 (36%)	25
	23	19 (66,7%)	8 (33,3%)	24
Черкаська	3	6 (40%)	9 (60%)	15
	8	14 (63,6%)	8 (60%)	22
Всього:		52	34	86

Таблиця 2

Розподіл учнів-учасників впровадження програми «15» за класом
навчання

Обл.	Заклад	Вік		Всього
		до 40 років	старші за 40 років	
Волинська	1	9 (36%)	16 (64%)	25
	23	7 (30,4%)	16 (69,6%)	23
Черкаська	3	10 (66,7%)	5 (33,3%)	15
	8	10 (45,5%)	12 (54,5%)	22
Всього:		36	49	85

50% учасників мають повну вищу освіту, 37,2% – базову вищу або середню спеціальну, 11,6% – середню освіту; 38,4% виховують одну дитину, 51,2% - двох дітей, 10,5% – 3-х і більше дітей. 24,4% учасників оцінюють свій матеріальний стан як скрутний, 72,1% - достатній для життя, 3,5% – як заможний.

1. Гендерні стереотипи

Участь у заходах програми 15 призвела до певних змін в уявленнях учасників щодо гендерних ролей та рольової поведінки жінок. В ході навчання зменшилася частка опитаних батьків, які дотримувались застарілих та неконструктивних уявлень щодо того, що жінка «у всьому погоджується з чоловіком», «виконує всю домашню роботу», «повинна вийти заміж та народити дітей»; натомість збільшилась частка тих, хто вважає, що справжня жінка «нарівні з чоловіком розпоряджається сімейним бюджетом», «має право на особистий час для своїх інтересів». З іншого боку, дещо знизилась частка учасників, які погоджуються з думкою, що жінка може бути «успішна як у сім'ї, так і на роботі» (рис. 1).

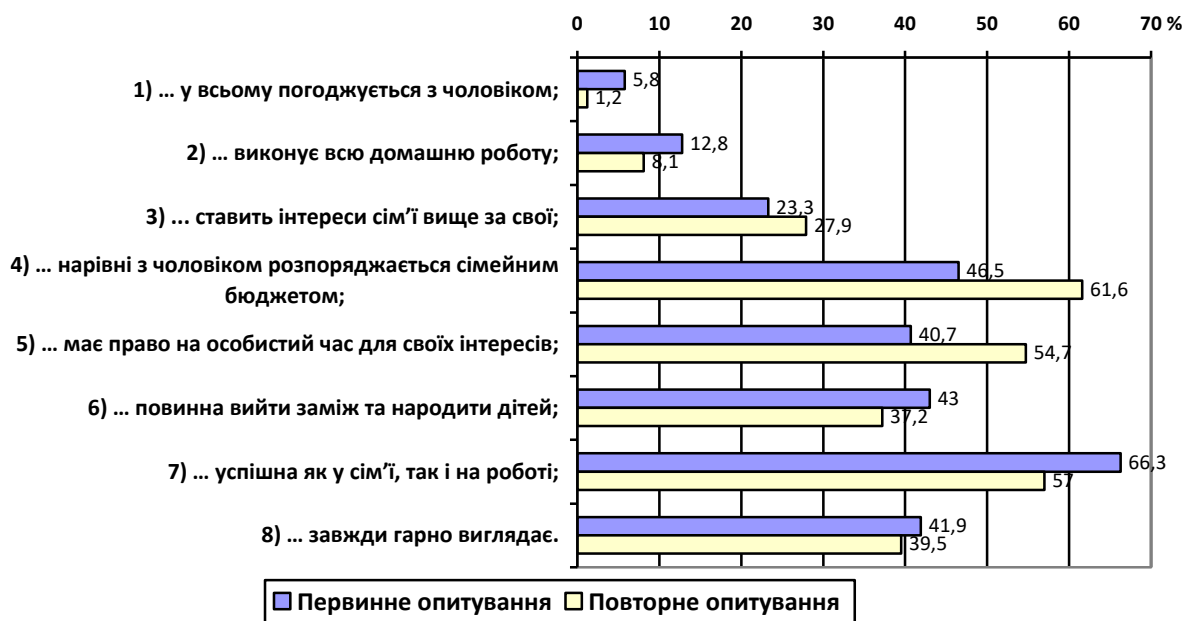

Рис. 1. Розподіл відповідей батьків на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «Справжня жінка ...»» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Після проведення навчання збереглися певні розбіжності в уявленні щодо гендерних ролей та гендерної поведінки жінки залежно від статі учасників. Так,

жінки частіше за чоловіків вважали, що жінка «нарівні з чоловіком розпоряджається сімейним бюджетом» (варіант 4), «повинна вийти заміж та народити дітей» (6) та «завжди має гарно виглядати» (8), в той час, як чоловіки значно частіше за жінок дотримувались думки, що справжня жінка «ставить інтереси сім'ї вище за свої» (3) (рис. 2).

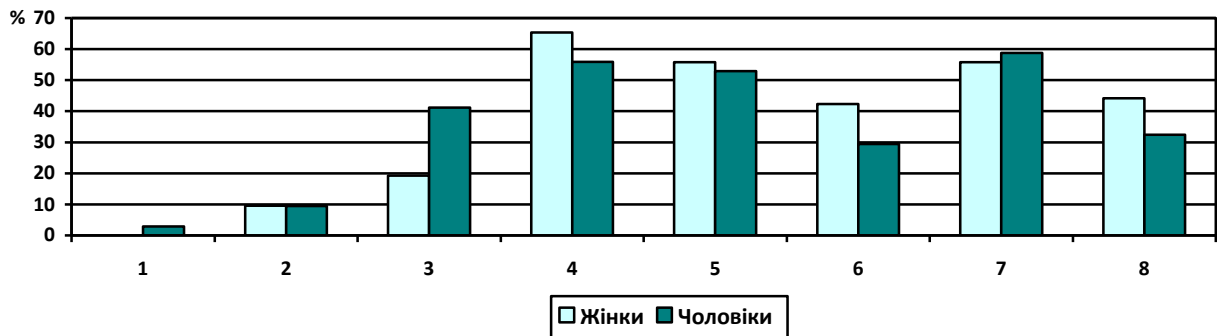

Рис. 2. Розподіл відповідей батьків на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «Справжня жінка ...»» по завершенні впровадження програми залежно від статі опитаних, %

Узагальнення отриманих результатів показує, що в цілому в процесі навчання середня кількість коректних конструктивних настанов щодо гендерних ролей та поведінки жінок збільшилась як в групі жінок, так і чоловіків проте певні розбіжності між цими група зберігаються (рис. 3).

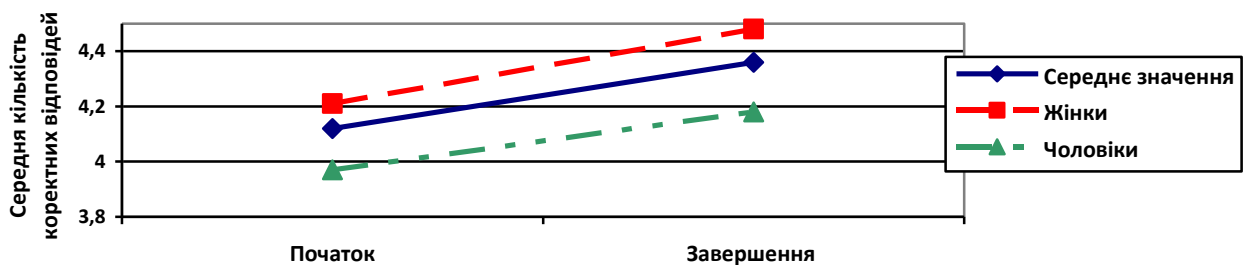

Рис. 3. Динаміка поширеності конструктивних поглядів батьків на ролі та поведінку жінки в процесі навчання за «Програмою 15».

Майже половина батьків-учасників програми «15» (46,5%) змінили свої погляди на гендерні ролі чоловіка і жінки на більш конструктивні, 18,6% своїх поглядів суттєво не змінили, 34,9% стали мислити менш конструктивно (рис. 4)

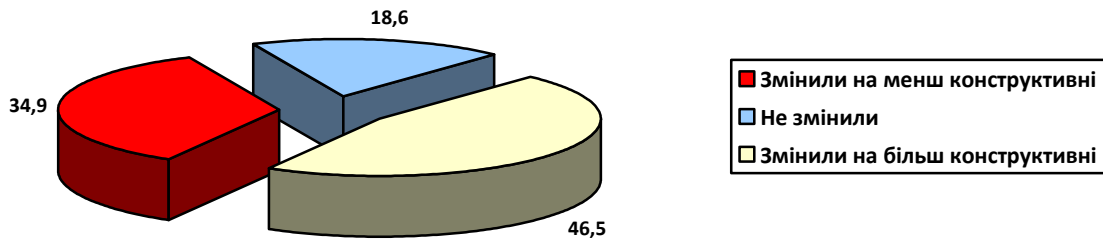

Рис. 4. Зміни у поглядах батьків-учасників програми «15» щодо ролей та поведінки жінок, %

В ході навчання за програмою певних змін зазнали також уявлення учасників щодо гендерних ролей та поведінки чоловіка. Так, збільшилася частка опитаних, які вважають, що чоловік «має право на особистий час для своїх інтересів», що є конструктивним. З іншого боку, дещо знизилася частка тих, хто вважає, що чоловік «може проявляти емоції й почуття», «досягає успіху на роботі», проте збільшилася тих, хто дотримується застарілих і неконструктивних у наш час поглядів, що справжній чоловік «повинен утримувати сім'ю» та «сам приймає всі рішення» (рис. 5).

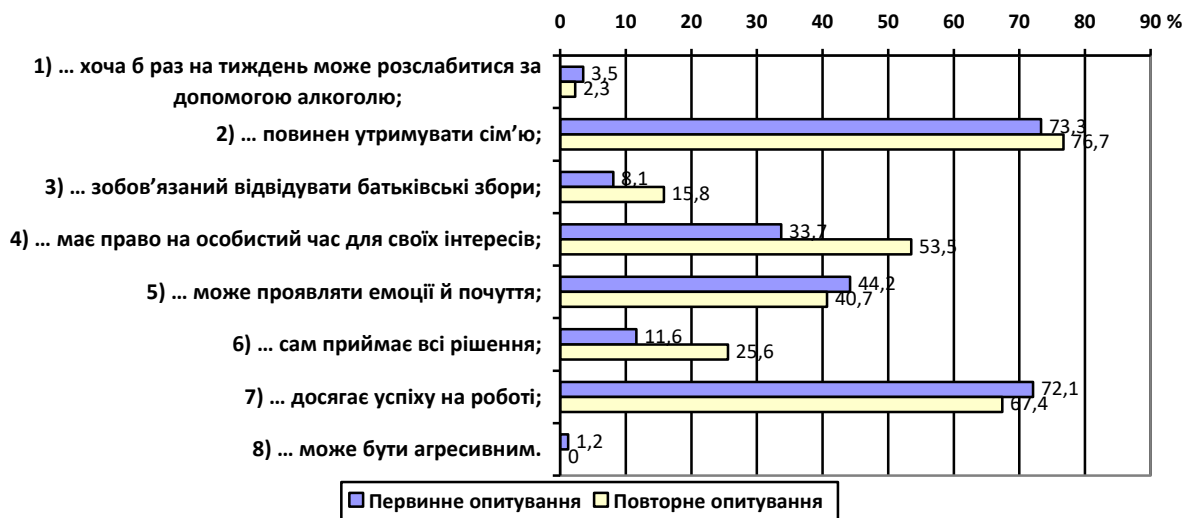

Рис. 5. Розподіл відповідей батьків на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «Справжній чоловік...»» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Відмінності у відповідях щодо гендерних стереотипів щодо чоловіків залежно від статі учасників по завершенні навчання незначні: жінки дещо частіше вказували, що чоловік «має право на особистий час для своїх інтересів», «може проявляти емоції й почуття», «сам приймає всі рішення» та «досягає успіху на роботі», а чоловіки – «повинен утримувати сім'ю» та «зобов'язаний відвідувати батьківські збори» (рис. 6).

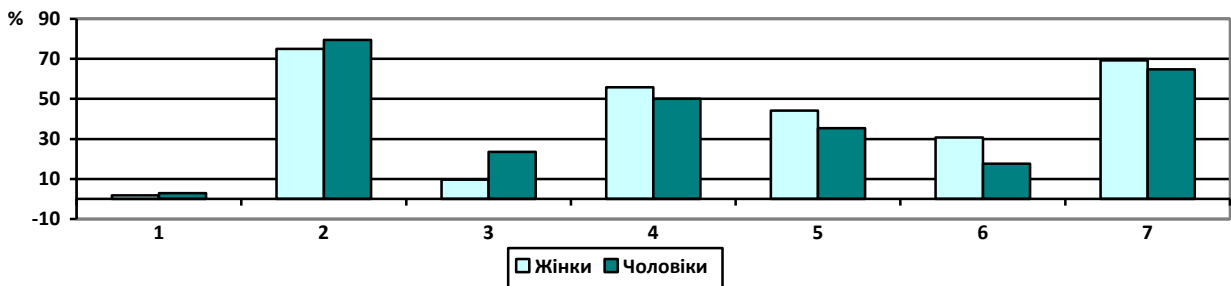

Рис. 6 Розподіл відповідей батьків на запитання «Завершіть, будь-ласка, речення: «Справжній чоловік...»» по завершенні впровадження програми, залежно від статі опитаних, %

По завершенні навчання за програмою середня кількість конструктивних відповідей щодо гендерних ролей та поведінки чоловіків знизилася як серед чоловіків, так і серед жінок, хоча останні продемонстрували дещо більш конструктивну позицію (рис. 7). В ході навчання 33,7% учасників-батьків змінили свої погляди з даних питань на конструктивніші, 29,1% суттєво своїх поглядів не змінили, 33,7% зайняли менш конструктивну позицію (рис.8).

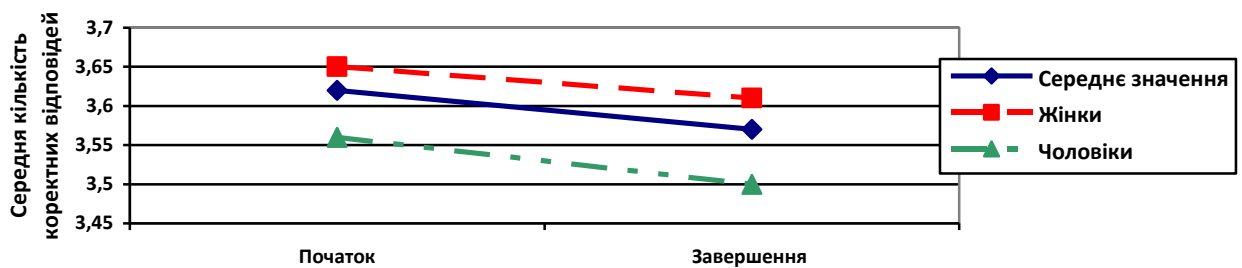

Рис. 7. Динаміка поширеності конструктивних поглядів батьків на ролі та поведінку чоловіка в процесі навчання за «Програмою 15».

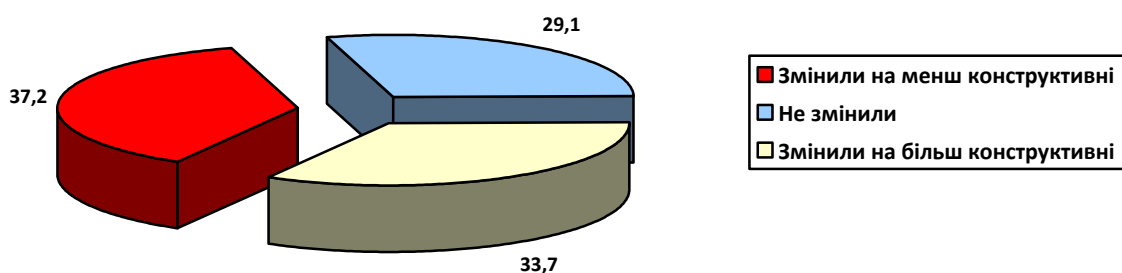

Рис. 8. Зміни у поглядах батьків-учасників програми «15» щодо ролей та поведінки чоловіків, %

2. Уявлення та ставлення щодо сексуальної поведінки

Участь у програмі призвела до суттєвих змін в розумінні часу та умов початку статевого життя в юнацькому віці. Так, значно знизилась кількість батьків, які вважають умовою початку статевого життя досягнення певного віку

або статевої зрілості. Натомість більше батьків стали пов'язувати це з соціальною зрілістю (спроможністю виховувати дитину), з одруженням або коханням (рис. 9). Зазначені зміни більшою мірою стосувалися жінок, ніж чоловіків. Серед тих батьків, які після проведення навчання пов'язали початок статевого життя з певним віком, переважна більшість (90,4%) таким віком вважала 18-20 років

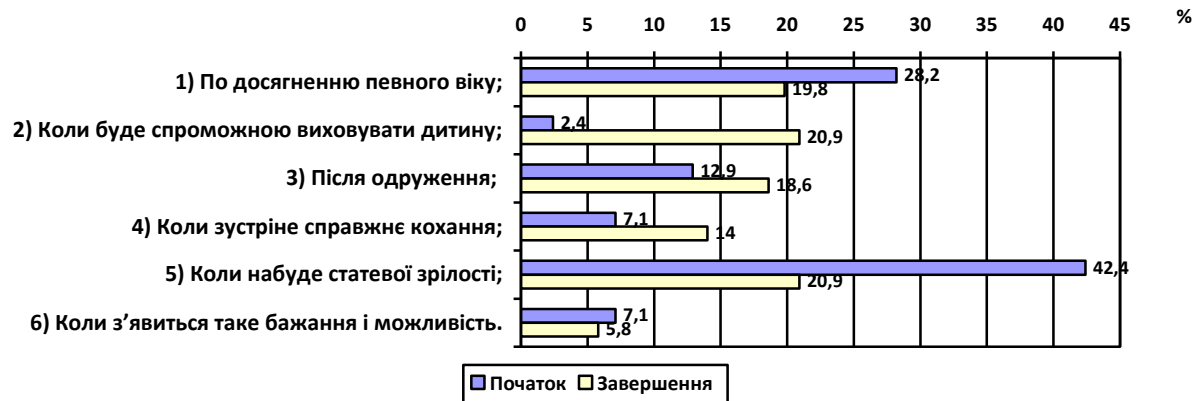

Рис. 9. Розподіл відповідей на запитання «Коли, на Ваш погляд, людині краще розпочати статеве життя» на початку та по завершенні навчання, %

Деякі настанови батьків щодо інтимного життя в підлітковому віці також зазнали суттєвих змін. Зокрема зменшилась кількість батьків, які вважали сексуальне життя для підлітка доказом любові та засобом від нудьги та самотності, проте збільшилась – тих, хто вважає, що підлітку необхідно любити та бути близьким з людиною, з якою він розпочинає статеве життя, а також тих, вказує на погіршення стосунків з дитиною, якщо вона заведе інтимні стосунки. З іншого боку дещо зменшилась кількість батьків, які вважають, що чим пізніше краще коли дитина розпочне статеве життя, тим краще (рис. 10). Суттєвих відмінностей у відповідях батьків за статтю не виявлено.

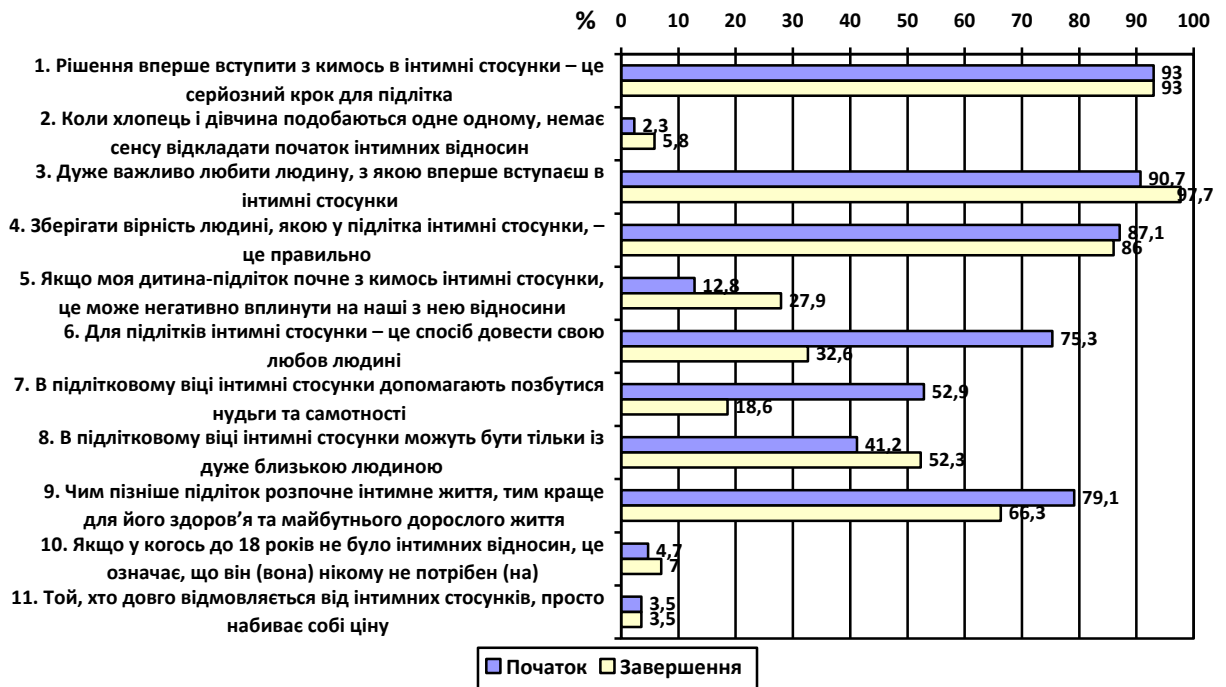

Рис. 10. Розподіл відповідей батьків на запитання «В таблиці наведені декілька висловлювань про початок інтимного життя в підлітковому віці. Будь-ласка, для кожного з них відмітьте, чи згодні Ви з ним, чи ні» на початку та по завершенні навчання, позитивні відповіді,%

В цілому коректність відповідей батьків (кількість відповідей, що відображають настанови на формування у дітей безпечнішої поведінки) після навчання збільшилася (рис. 11).

Більшість батьків – учасників програми (60,5%) в ході навчання змінили свої погляди на коректніші, 18,6% суттєво не змінили своєї позиції, 20,9% опитаних змінили свої погляди на менш коректні (рис. 12).

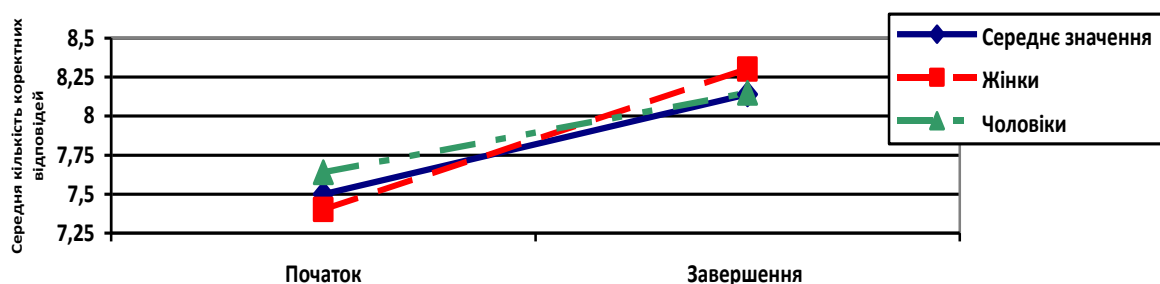

Рис. 11. Динаміка поширеності коректних уявлень батьків щодо сексуальної поведінки в підлітковому віці в процесі навчання за «Програмою 15»

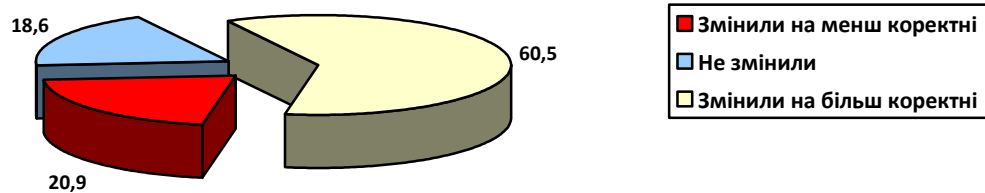

Рис. 12. Зміни у поглядах та настановах батьків щодо інтимних стосунків в підлітковому віці, %

3. Знання та уявлення щодо контрацепції.

В ході навчання дещо змінились уявлення батьків щодо ефективності окремих методів контрацепції: збільшилась частка тих, хто вважає ефективними гормональні таблетки, утримання, внутрішньо маткову спіраль. Презервативи залишились методом, яким найбільш довіряють майже всі опитані. З іншого боку, дещо збільшилась частка тих, хто вважає ефективним методом перерваний статевий акт (рис. 13). Після навчання чоловіки дещо частіше за жінок визнавали ефективність гормональних таблеток, жінки – календарного методу та утримання, проте такі відмінності не були суттєвими.

Після проведення навчання більшість батьків змогла чіткіше визначити свої настанови щодо застосування контрацепції: зменшилась кількість тих, хто давав в ході первинного опитування відповідь «Не знаю». Настанови батьків, які з самого початку давали ствердні відповіді щодо застосування контрацепції, не зазнали суттєвих змін в ході навчання. Звертає увагу лише значне збільшення частки тих, вважає, що презерватив змінює чутливість під час сексу, і зменшення тих, хто вважає календарний метод ефективним для підлітків (рис. 14). Відповіді чоловіків і жінок після навчання суттєво не відрізнялися.

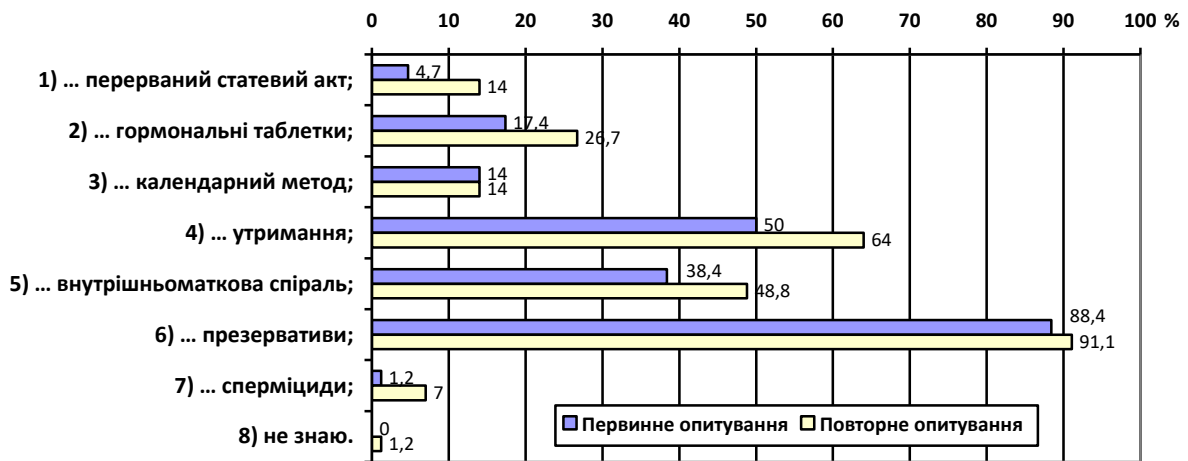

Рис. 13. Розподіл відповідей батьків на запитання «На вашу думку, найбільш ефективними засобами захисту від небажаної вагітності є ...» на початку та по завершенні навчання, позитивні відповіді,%

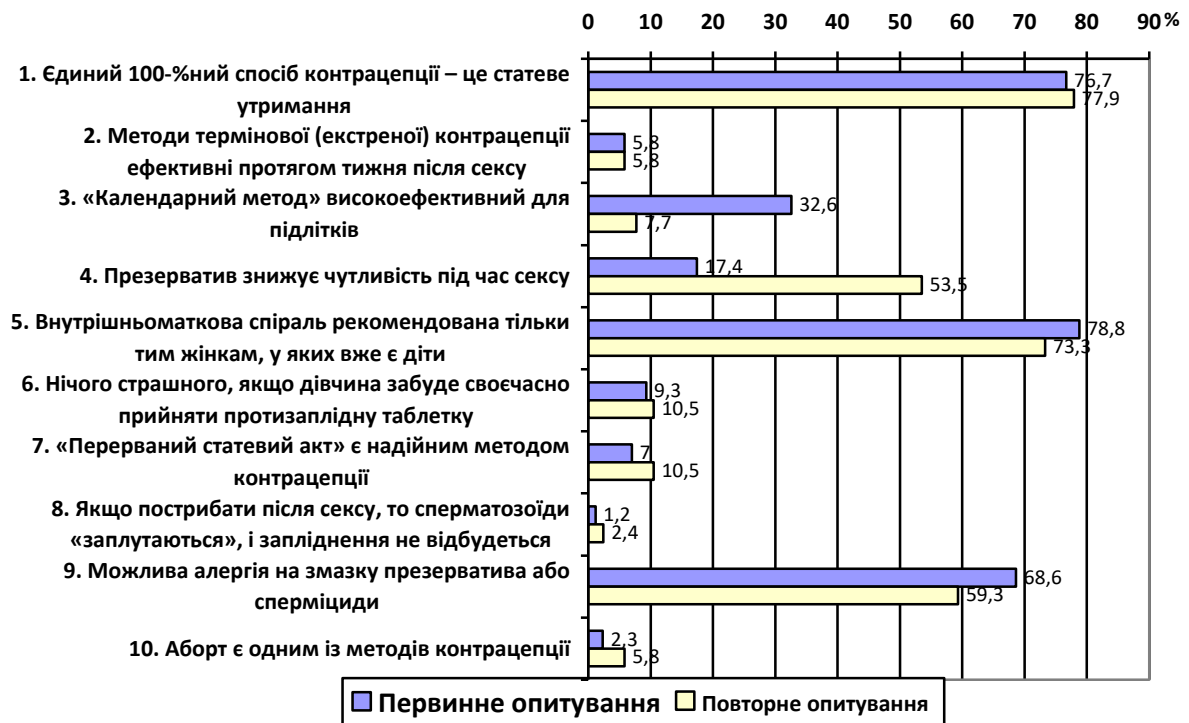

Рис. 14. Розподіл відповідей батьків на запитання «Відмітьте, будь-ласка, вірні і невірні твердження про різні засоби контрацепції» на початку та по завершенні впровадження програми, відповіді «Вірно»,%

Настанови батьків щодо застосування презервативу не зазнали значних змін: батькам в цілому були властиві коректні уявлення з цього питання (рис. 15).

Рис. 15. Розподіл відповідей на запитання «В наведеному нижче списку відмітьте, будь-ласка вірні і невірні твердження про використання презервативів» на початку та по завершенні впровадження програми, відповіді «Вірно»,%

Варто відмітити значну кількість осіб, які й до, і після навчання вважали, що презерватив можна не використовувати, якщо довіряєш партнерові (близько 40%). При серед жінок такі погляди зустрічаються дещо частіше (в 48% випадків), ніж серед чоловіків (в 35% випадків) (рис. 16).

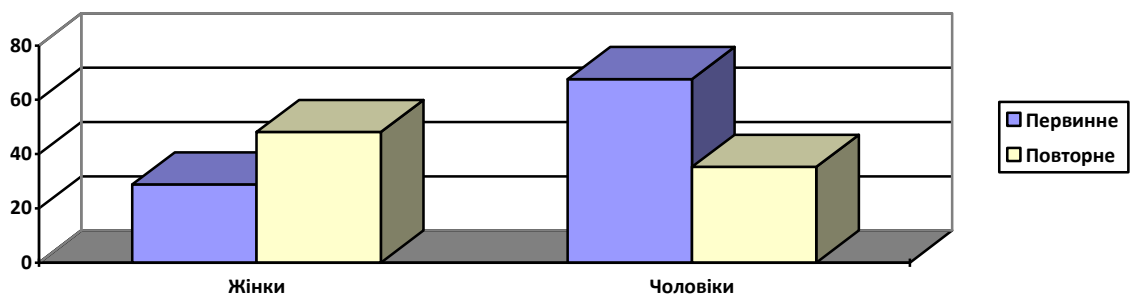

Рис. 16. Відмінності у відповідях учасників щодо твердження «Презерватив можна не використовувати, якщо Ви повністю довіряєте своєму партнеру» залежно від статі, %

Після проведення навчання батьки стали більш обізнані з деяких правил застосування презерватива. Проте значна частина дорослих учасників після навчання продовжує дотримуватись помилкових уявлень, зокрема з питань терміну придатності, застосування змазки та спермоприймача (рис. 17).

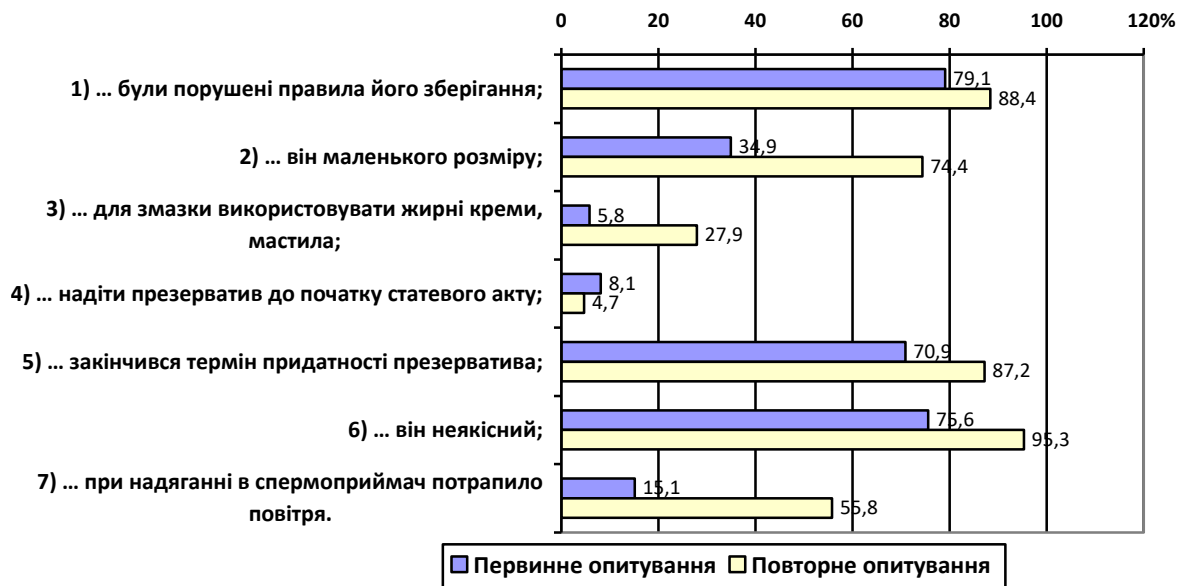

Рис. 17. Розподіл відповідей батьків на запитання «Презерватив може порватися, якщо...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

В цілому після проведення навчання коректність відповідей батьків збільшилась, відмінностей між рівнем обізнаності чоловіків і жінок поменшало.

(рис. 18)

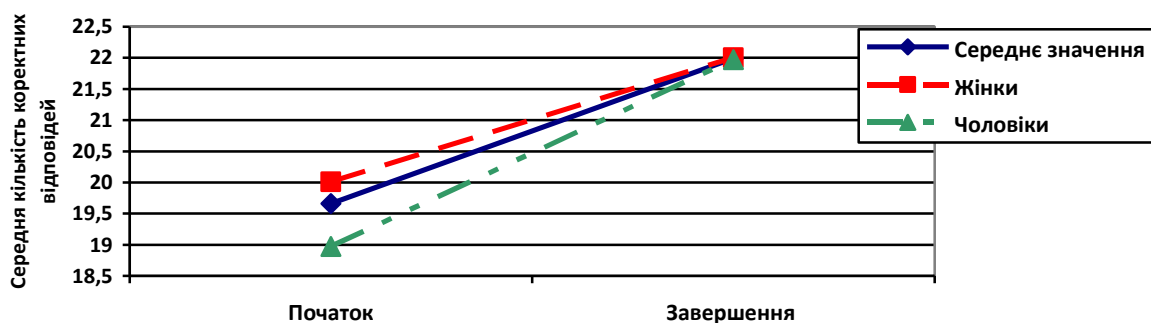

Рис. 18. Динаміка поширеності коректних уявлень батьків щодо контрацепції в процесі навчання за «Програмою 15»

Більшість (66,3%) батьків (63,5% жінок та 70,6% чоловіків) після проведення навчання продемонстрували поліпшення розуміння питань контрацепції, у 17,4% (21,2% жінок і 11,8% чоловіків) уявлення суттєво не змінилися, у 16,3% (15,4% жінок та 17,6% чоловіків) в цілому стали менш коректними (рис. 19).

Таким чином навчання за програмою в цілому сприяло поліпшенню розуміння батьками питань застосування контрацепції, проте некоректні уявлення та забобони з окремих аспектів контрацепції взагалі та застосування презерватива залишилися більш ніж у третини учасників.

Рис. 19. Зміни у поглядах батьків щодо ЗПСШ та ВІЛ, %

4. Уявлення щодо ЗПСШ та ВІЛ.

Після проведення навчання батьки в переважній більшості правильно оцінюють основні прояви ЗПСШ: навчання за програмою с цілому сприяло покращенню розуміння основних ознак таких захворювань та критичнішому ставленню до ознак, які безпосередньо ЗПСШ не стосуються (рис.20).

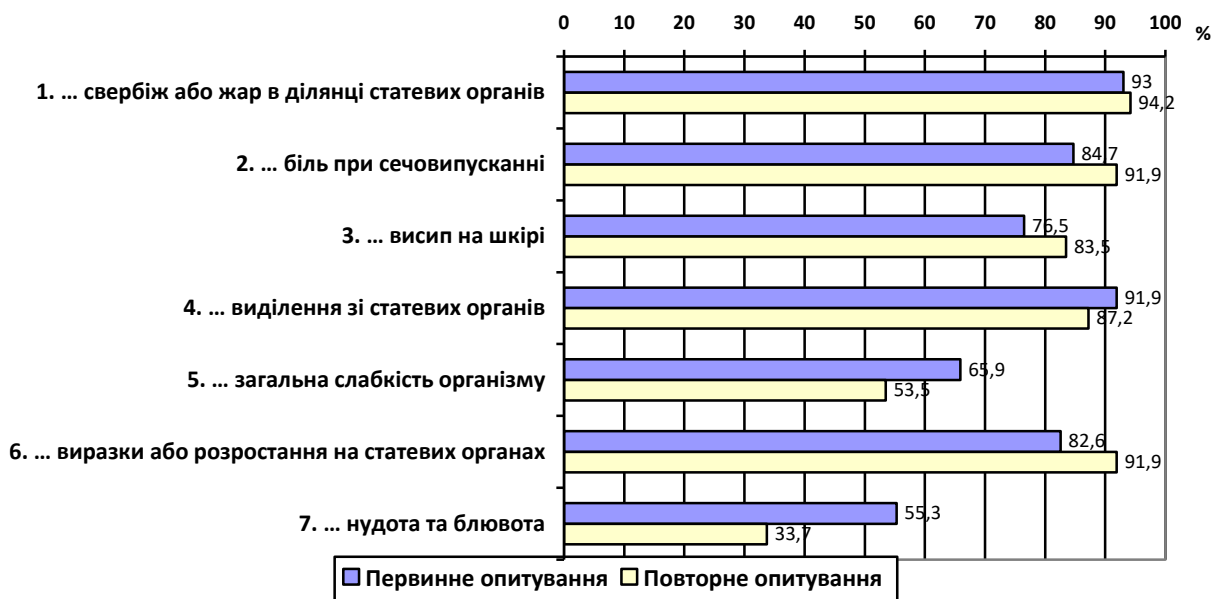

Рис. 20. Розподіл відповідей батьків на запитання «Ознаками ЗПСШ, на Вашу думку, можуть бути...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

Участь у навчанні за програмою сприяло формуванню коректного уявлення щодо наслідків ЗПСШ: розуміння ризику безпліддя та ускладнень інших органів стало властивим майже всім учасникам груп батьків (рис. 21).

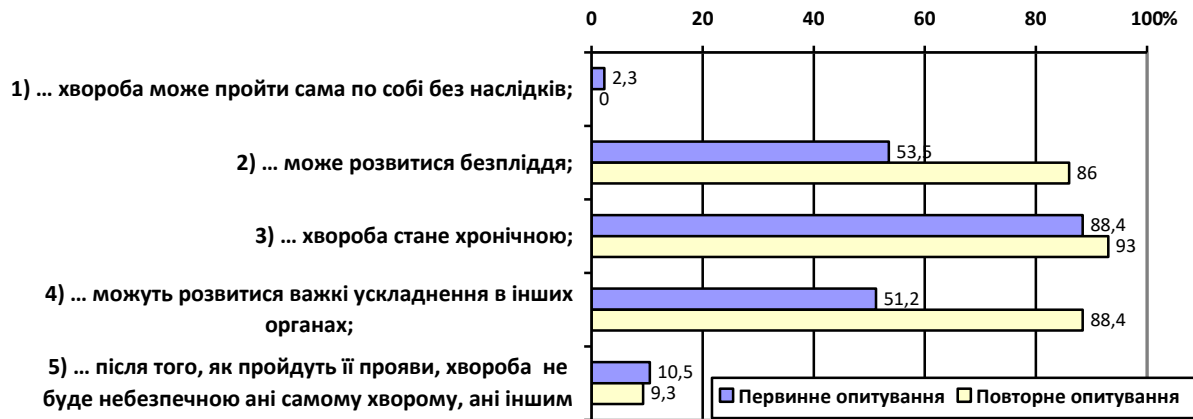

Рис. 21. Розподіл відповідей батьків на запитання «Якщо не вилікувати статеву інфекцію, то...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

Навчання за програмою сприяло формуванню у батьків коректнішого розуміння каналів шляхів поширення ВІЛ. По завершенню тренінгів переважна більшість батьків продемонструвала знання каналів зараження та відсутність забобон. Проте до третини опитаних помилялись в окремих аспектах поширення ВІЛ, зокрема вважали, що ВІЛ може передаватись через користування спільним туалетом, душем або посудом, через поцілунки (рис. 22-3).

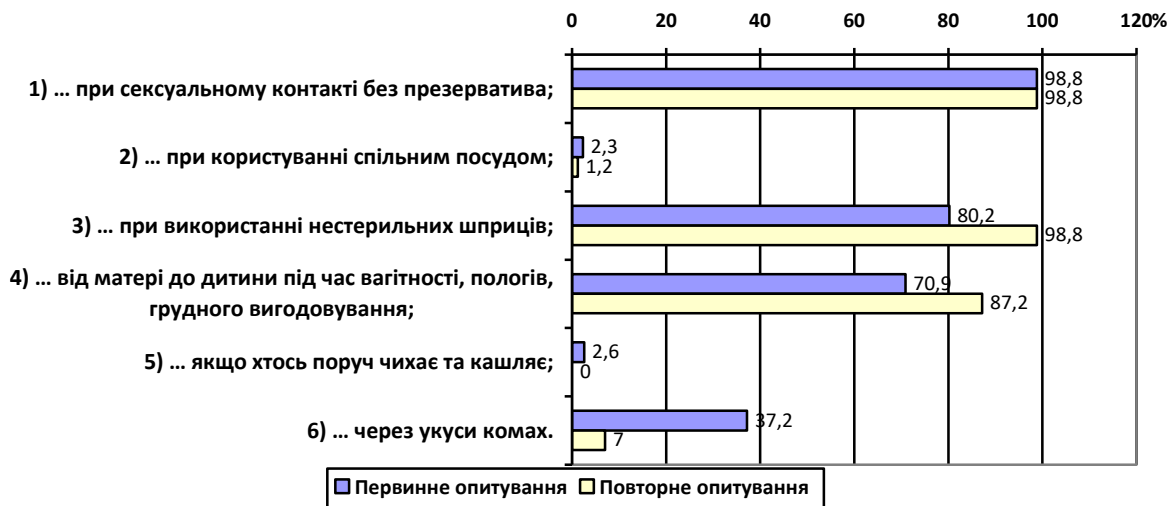

Рис. 22. Розподіл відповідей батьків на запитання «Людина може заразитися ВІЛ...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

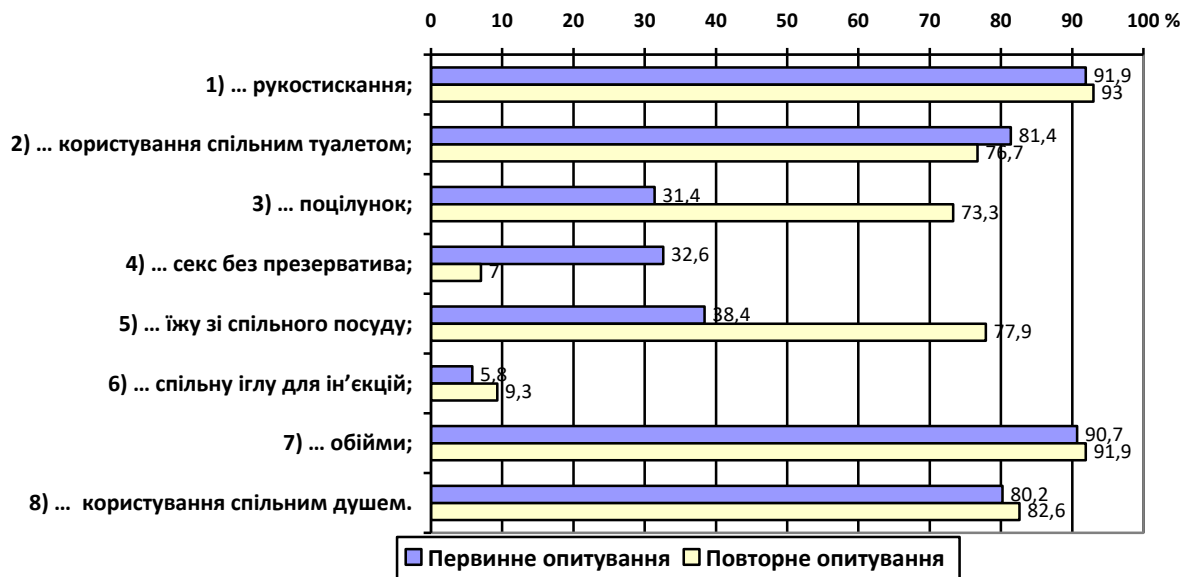

Рис. 23. Розподіл відповідей батьків на запитання «ВІЛ-інфекція не передається через ...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

Батьки, що пройшли навчання за «Програмою15», по її завершенню продемонстрували в цілому коректне розуміння засобів захисту від зараження ВІЛ. Розбіжності між учасниками виникли лише стосовно взаємодії з кров'ю іншої людини (рис. 24).

Рис. 24. Розподіл відповідей на запитання «Можна надійно захистити себе від зараження ВІЛ, якщо...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

Узагальнена оцінка показало явне збільшення кількості коректних відповідей батьків – учасників навчання стосовно питань ЗПСШ та ВІЛ (рис 25).

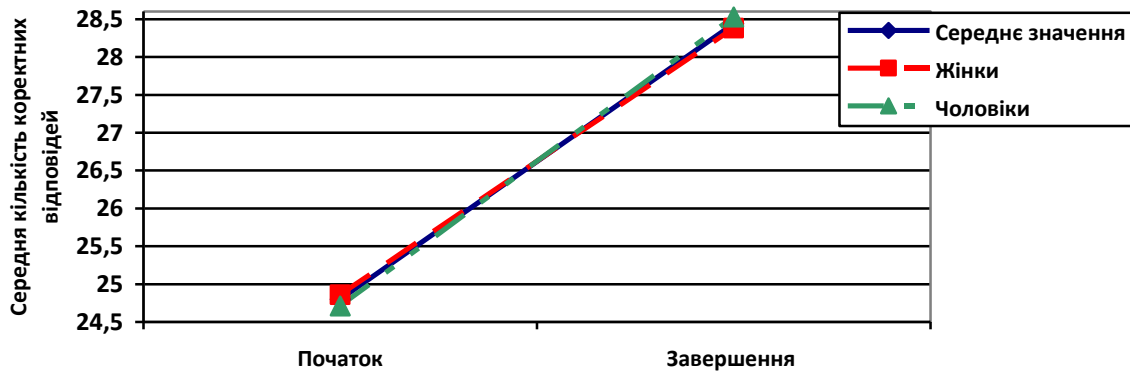

Рис. 25 Динаміка поширеності коректних уявлень батьків щодо ЗПСШ та ВІЛ в процесі навчання за «Програмою 15»

Учасникам навчання пропонувалося визначити найкращий спосіб поведінки в ситуації обґрунтованого ризику зараження ЗПСШ або ВІЛ. Після проведення навчання дещо зменшилася частка батьків, які в подібній ситуації спробували б зробити якісь аналізи, в той час як незначно збільшилась – тих хто вважає за доцільне безпосередньо звернутися за консультацією фахівця. Проте останніх – лише дещо більше половини учасників групи (рис. 26).

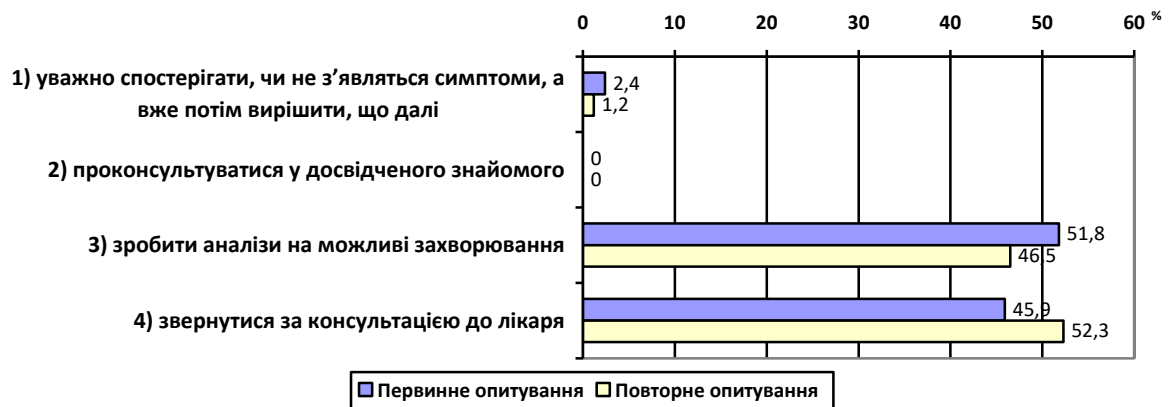

Рис. 26. Розподіл відповідей батьків на запитання «Що перш за все має зробити людина, якщо вона побувала в ситуації з високим ризиком зараження ЗПСШ або ВІЛ?» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Взагалі в ході навчання за програмою 69,8% батьків (67,3% жінок та 73,5% чоловіків) змінили свої уявлення та настанови щодо ЗПСШ та ВІЛ на коректніші, 10,5% (11,5% жінок та 8,8% чоловіків) практично не змінили своє розуміння даних питань, 19,8% (21,2% жінок та 17,6% чоловіків) стали гірше

розуміти різні аспекти ЗПСШ, ВІЛ та засоби захисту від даних проблем (рис.27).

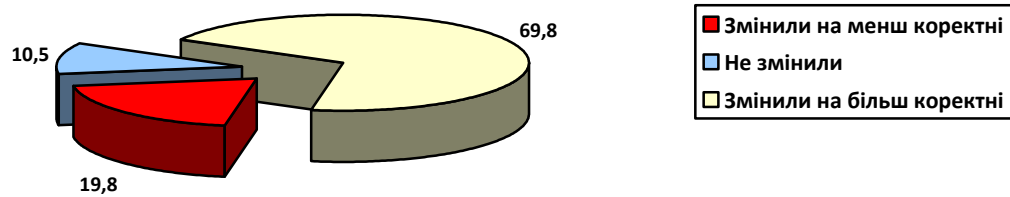

Рис. 27. Зміни у поглядах та настановах батьків щодо ЗПСШ та ВІЛ, %

Таким чином тренінг за «Програмою 15» дозволив сформувати в цілому коректні уявлення щодо ЗПСШ та ВІЛ у переважній більшості батьків. У меншій частині батьків залишилися некоректні уявлення лише щодо окремих аспектів поширення ВІЛ, зокрема щодо можливості зараження в побуті. З іншого боку, лише дещо більше половини батьків після проведення навчання орієнтовані на отримання професійної консультативної допомоги з даних питань в ризикованих ситуаціях.

4. Уявлення та ставлення батьків до вживання ПАР

Обговорення в ході навчання за «Програмою 15» уявлень та ставлення до **алкоголю** не можна вважати надто успішним. Після навчання за програмою дещо зменшилась кількість дорослих учасників, які погоджуються з такими міфами про алкоголь, як його снодійні властивості, здатність зігрівати, знижувати артеріальний тиск та полегшувати травлення, проте і до тренінгів таких поглядів дотримувались одиниці учасників. З іншого боку, такі досить поширені очікування щодо алкоголю, як його здатність заспокоювати або полегшувати спілкування, залишилися такими поширеними після завершення навчання за програмою (рис. 28). При чому відмінності в поширеності окремих небезпечних настанов щодо алкоголю між чоловіками і жінками, які існували на початку навчання, після його завершення були згладжені.

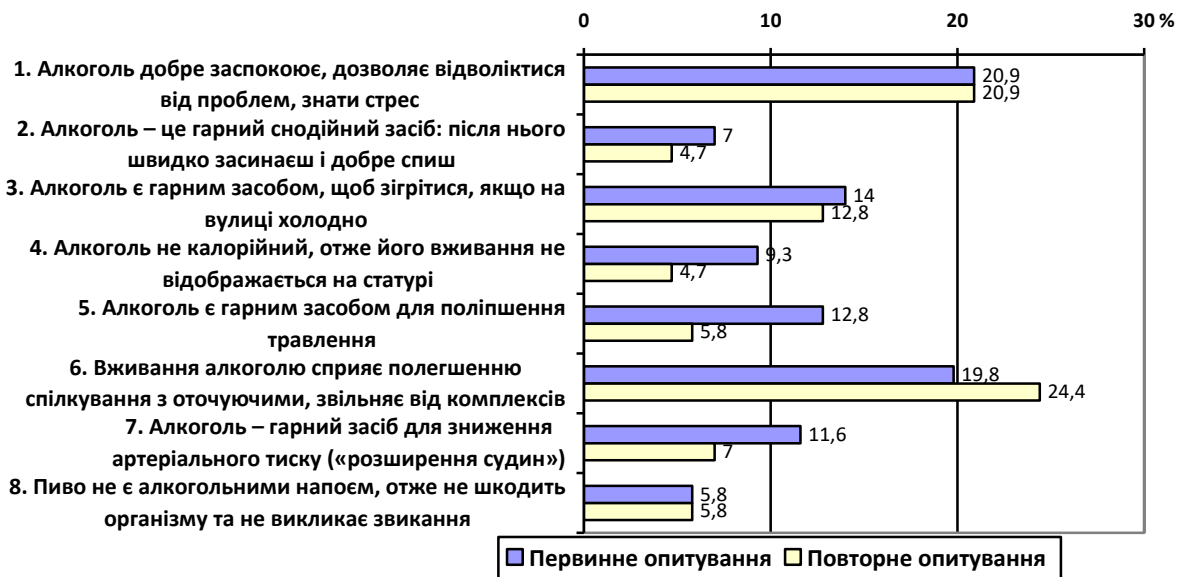

Рис. 28. Розподіл відповідей Батьків на запитання «Будь-ласка, відмітьте, погоджуєтесь Ви чи ні з наведеними висловлюваннями [про алкоголь]» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді %

В ході навчання учасники стали краще розуміти ризики, пов'язані із вживанням алкоголю. Так, значно збільшилась частка батьків, які зрозуміли небезпеку притуплення обережності, зниження контролю над власними діями (рис.29). Якщо до початку тренінгів на більшість небезпек звертали увагу переважно чоловіки, та по завершенні відповіді чоловіків і жінок суттєво не відрізнялись.

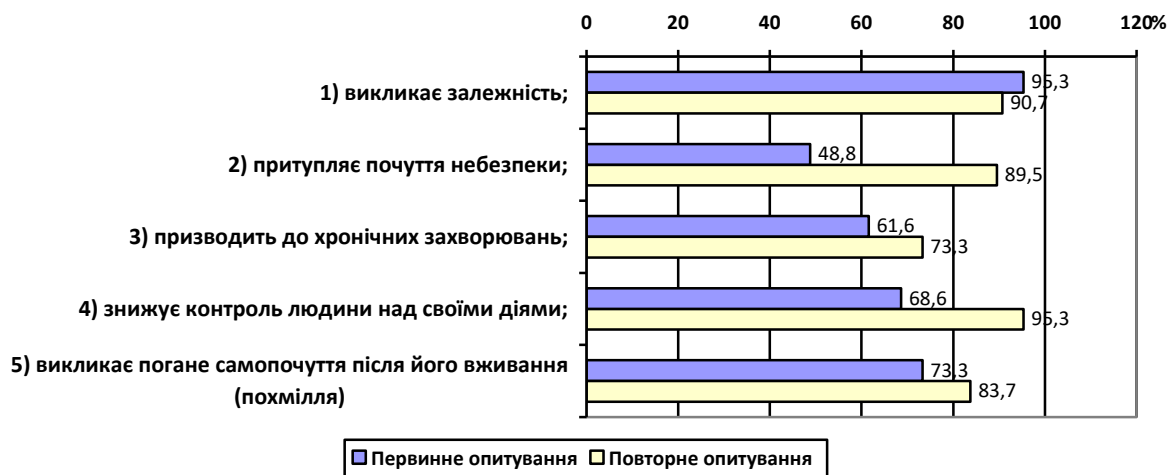

Рис. 29. Розподіл відповідей батьків на запитання «На Ваш погляд, небезпека алкоголю полягає в тому що він ...» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

Загальний рівень обізнаності учасників щодо алкоголю дещо зріс, відмінності між чоловіками та жінками за середньою кількістю коректних

відповідей з цих питань зникли (рис. 30); 61,6% батьків (63,5% жінок і 58,8% чоловіків) продемонстрували, що їх погляди на вживання алкоголю стали коректнішими, у 18,6% учасників (17,3% жінок і 20,6% чоловіків погляди суттєво не змінилися, у 19,8% (19,2% жінок і 20,6% чоловіків) – стали менш коректними (рис. 31).

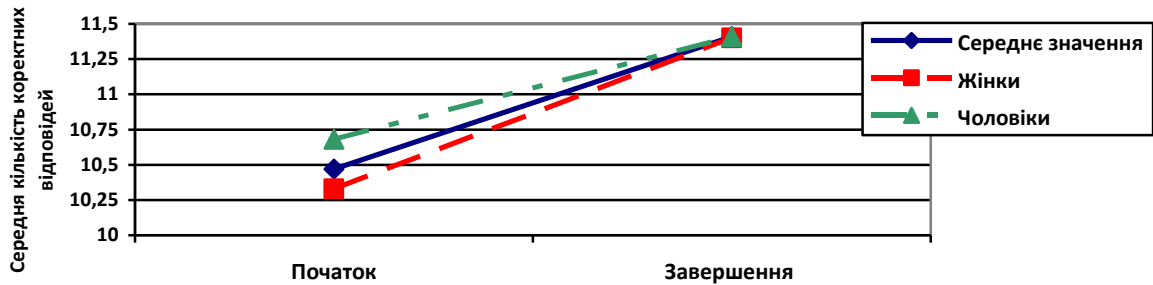

Рис. 30. Динаміка поширеності коректних уявлень батьків щодо вживання алкоголю в процесі навчання за «Програмою 15» .

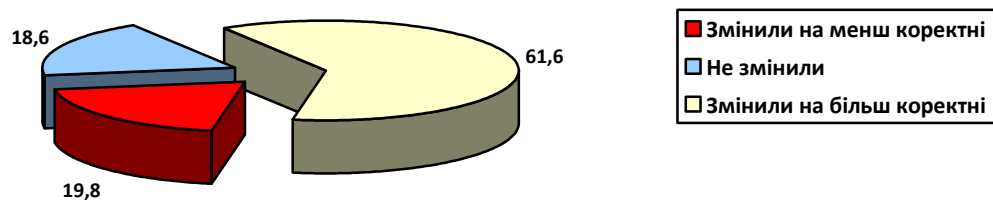

Рис. 31. Зміни у поглядах батьків-учасників програми щодо алкоголю, %

Таким чином, настанови більшості учасників щодо алкоголю стали коректнішими, проте це відбулося за рахунок кращого розуміння ними ризиків, пов'язаних із вживанням алкоголю, а не за рахунок руйнування поширених в їхньому середовищі міфів та небезпечних очікувань стосовно алкоголю, що сприяють формуванню мотивів його вживання.

В ході дослідження вивчалось, яким чином змінилися уявлення батьків – учасників «Програми 15» щодо **наркотиків**. Відповідно до отриманих даних, значна частина батьків відмовились від таких небезпечних поглядів: «наркотики надають нові відчуття, які не можна отримати жодним іншим способом» та «сильна волява людина може з легкістю впоратися з будь-якою залежністю», а також від думки проте, що «вживання наркотиків – це гарний спосіб зробити щось на злість батькам». Розуміння основних небезпек і негативних наслідків вживання наркотиків після завершення програми було

властиве переважній більшості батьків. Тим не менше, уявлення про те, що подолання адикції залежить від волі, продовжили підтримувати до третини учасників; те, що можна безпечно спробувати наркотик – кожен шостий; те, що при неін'єкційному вживанні не формується залежність – кожен десятий (рис. 32).

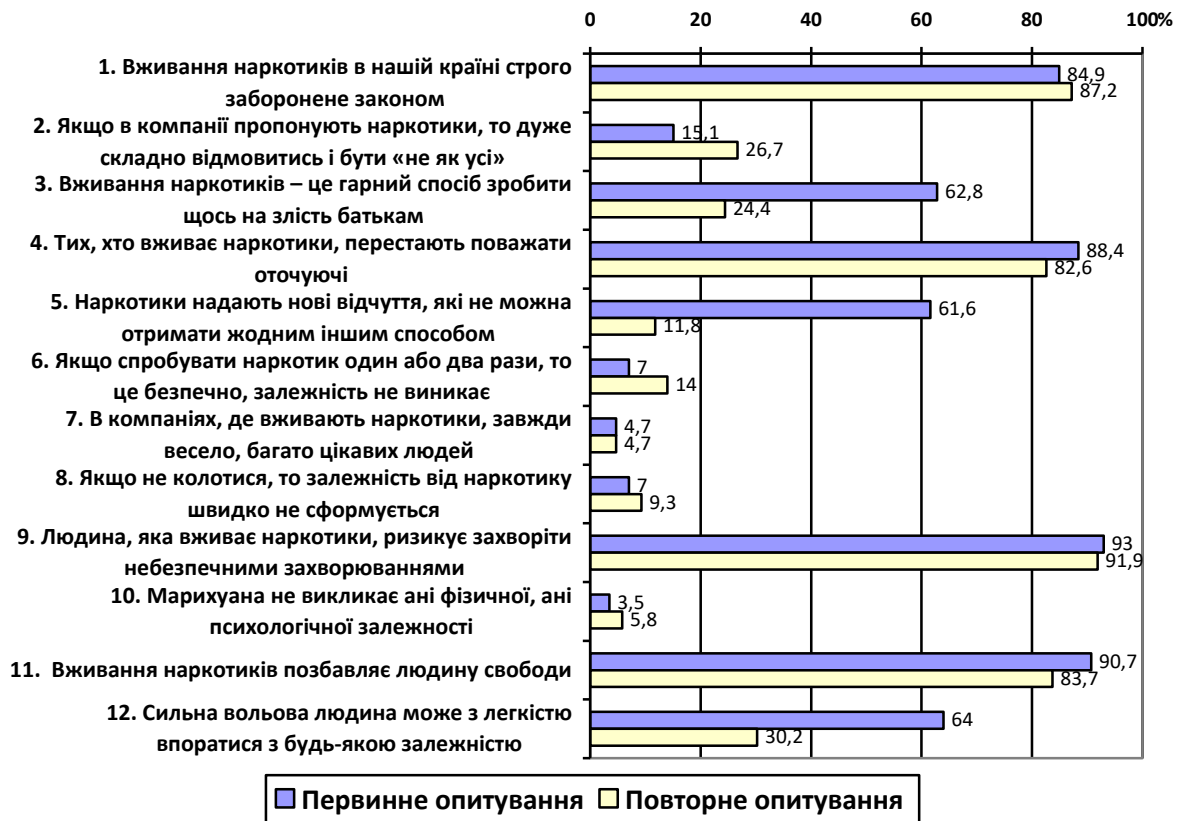

Рис. 32. Розподіл відповідей батьків на запитання «Будь-ласка, відмітьте, погоджуєтесь Ви чи ні з наступними висловлюваннями [щодо наркотиків]» на початку та по завершенні впровадження програми, відповіді «Скоріше згоден»,%

Узагальнення відповідей на дане запитання показало, що і у жінок, і у чоловіків в середньому збільшилась кількість правильних поглядів щодо наркотиків проте в групі чоловіків цей прогрес помітніший (рис. 33).

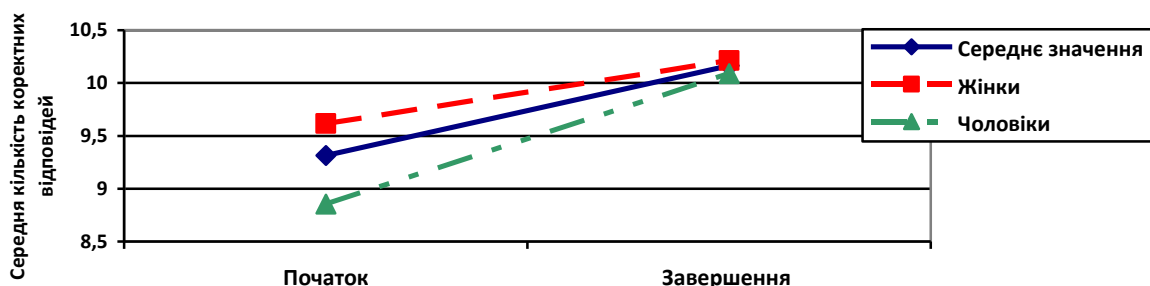

Рис. 33. Динаміка поширеності коректних уявлень батьків щодо наркотиків в процесі навчання за «Програмою 15».

З іншого боку, є суттєві відмінності в кількості чоловіків і жінок, які змінили свої погляди протягом тренінгу. Так, продемонстрували коректніші погляди після навчання за програмою 60,5% учасників, зокрема 51,9% жінок і 73,5% чоловіків; не змінили погляди 14% учасників (15,4% жінок і 11,8% чоловіків, змінили погляди на менш коректні – 25,6% учасників (32,7% жінок і 14,7% чоловіків) (рис. 34).

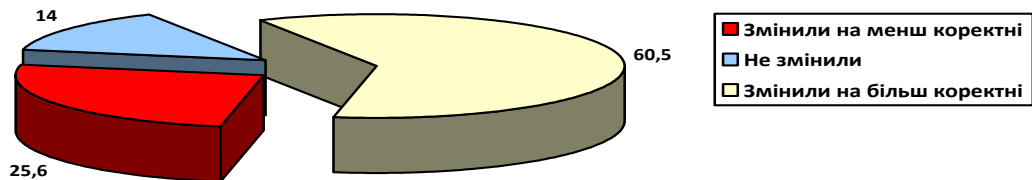

Рис. 34. Зміни у поглядах батьків-учасників програми щодо наркотиків, %

Оцінка вибору батьками-учасниками «Програми 15» способів поведінки в ситуації тиску щодо вживання ПАР показує, що після участі в тренінгу значна частина батьків (переважно, жінки) відмовилась від маніпулятивного способу поведінки «скористатись якимось приводом і піти звідти» на користь більш впевненого «впевнено відмовитись, спокійно пояснивши свою відмову». Інші способи поведінки в подібній ситуації обрали одиниці опитуваних (рис. 35).

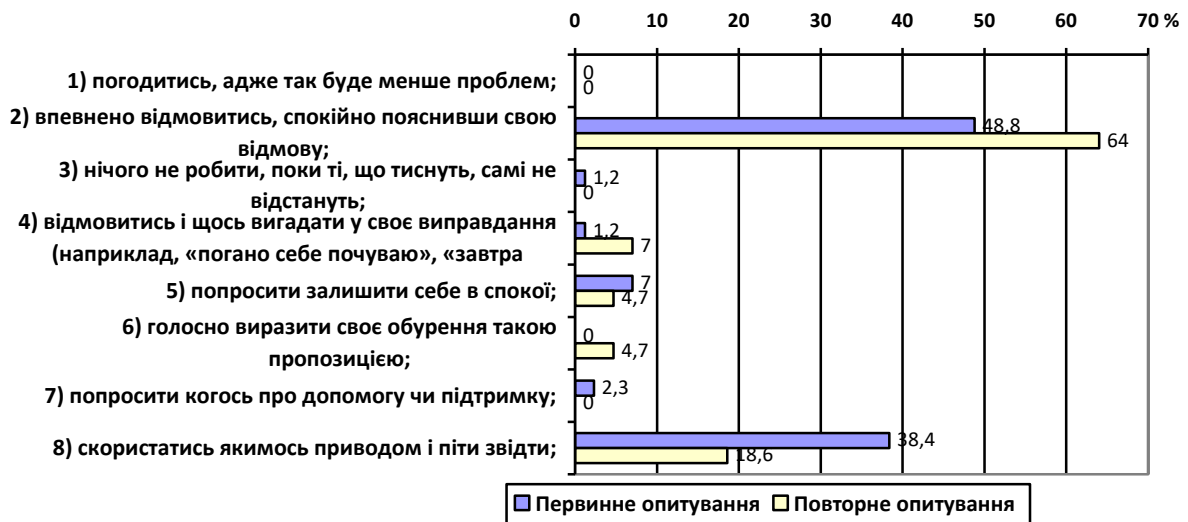

Рис. 35. Розподіл відповідей батьків на запитання «Що, на Вашу думку, краще зробити хлопцю або дівчині, якщо в компанії на нього (неї) тиснуть, щоб примусити його (її) зробити те, що він (вона) вважає ризикованим або шкідливим (наприклад, випити, вжити наркотик, тощо)?» на початку та по завершенні впровадження програми, позитивні відповіді, %

В цілому можна сказати, що участь в навчанні за «Програмою 15» сприяла формуванню у більшості батьків коректнішого розуміння багатьох аспектів вживання наркотиків, орієнтації батьків на впевнені дії, спрямовані уникненню ризику вживання наркотиків. Разом з тим частина учасників (від десятої частини до третини за деякими питаннями) продовжила погоджуватись із некоректними поглядами про властивості наркотиків і наркотичної залежності, що можуть сприяти формуванню в них або в тих, кому вони такі погляди передадуть, мотивації вживання ПАР.

5. Ставлення до насильства

В процесі навчання за «Програмою 15» у батьків покращилося розуміння окремих проявів психологічного («людині кажуть, що вона ні на що не придатна, не приносить користі», «людині забороняють зустрічатися з родичами, друзями») та економічного («людині обмежують доступ до власних фінансів, забороняють витратити їх так, як вона хоче», «людині обмежують можливість чи навіть забороняють працювати, заробляти собі на життя») насильства. Після проведення тренінгів за програмою всі запропоновані для оцінки прояви насильства визнали такими не менше ніж дві третини учасників. З іншого боку, близько чверті батьків та і не стали вважати насильством деструктивну образливу критику та висміювання (рис. 36). Суттєвих відмінностей у ставленні до різних видів та проявів насильства залежно від статі не виявлено.

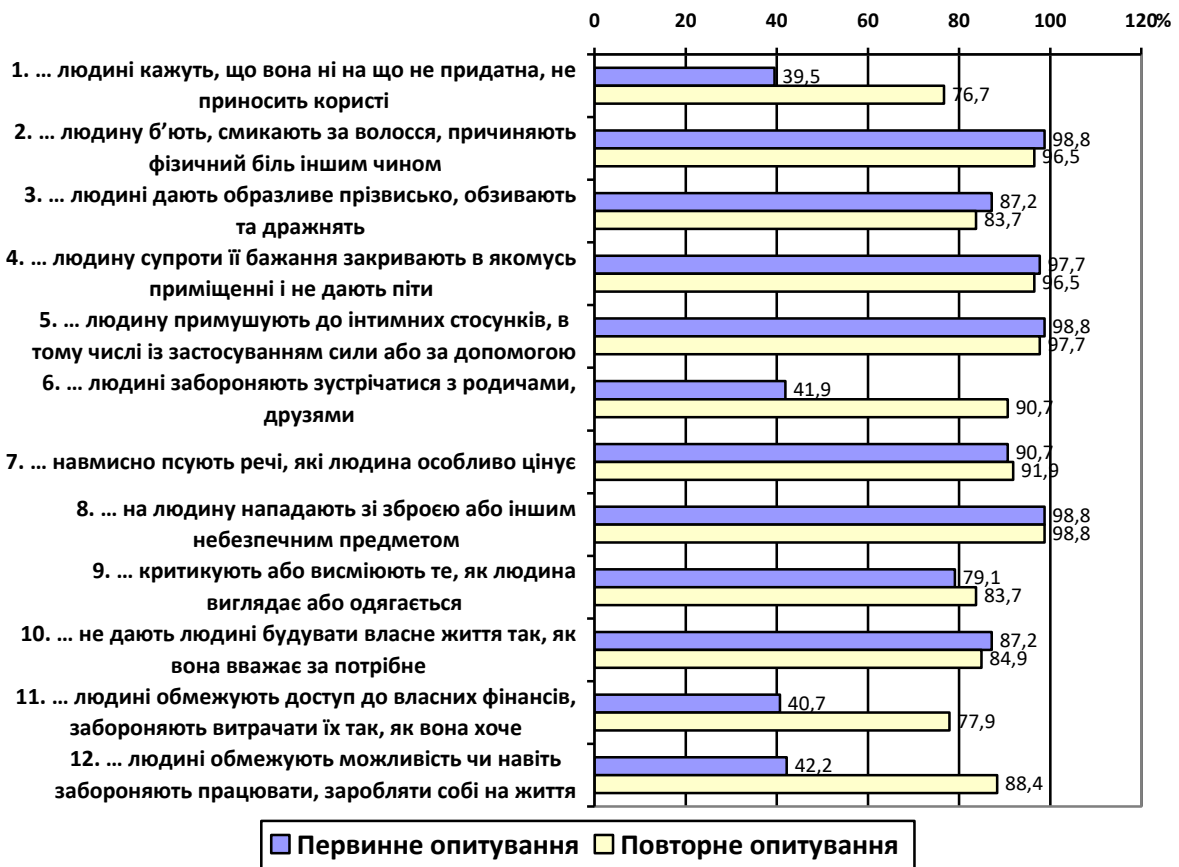

Рис. 36. Розподіл відповідей батьків на запитання «На Вашу думку, чи є насиллям, якщо...» на початку та по завершенні впровадження програми, відповіді «Так»

В цілому середня кількість правильно визначених проявів насильства збільшилась як в групі жінок, так і чоловіків (рис. 37).

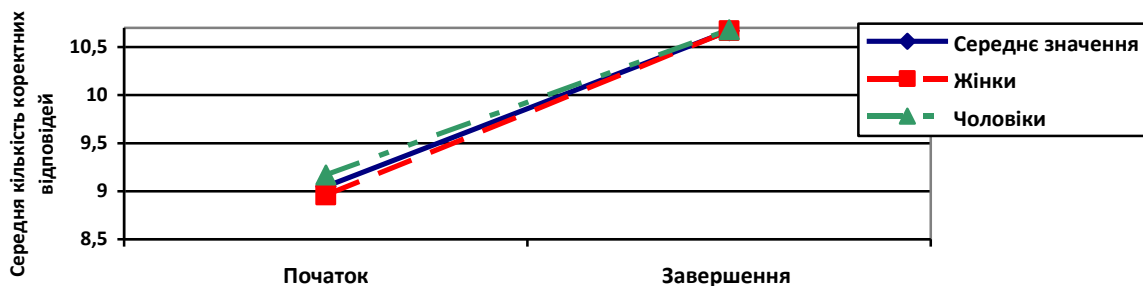

Рис. 37. Динаміка поширеності коректних уявлень батьків щодо насильства в процесі навчання за «Програмою 15».

Загальна частка тих батьків-учасників навчання за «Програмою 15», які продемонстрували покращення розуміння проявів насильства, сягнула 65,1% (63,5% жінок і 67,6% чоловіків), не змінили своїх поглядів з даного питання 15,1% учасників (17,3% жінок і 11,8% чоловіків), змінили погляди на менш коректні 19,8% учасників (19,2% жінок і 20,6% чоловіків) (рис. 38).

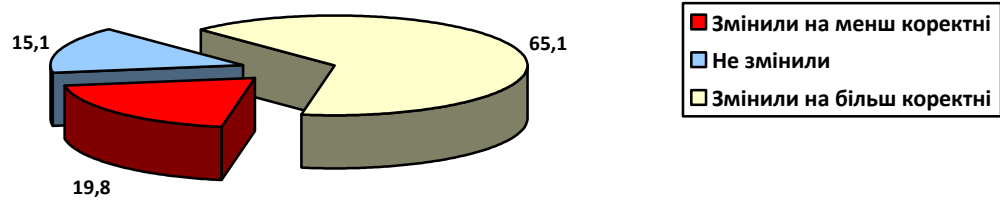

Рис. 38. Зміни у поглядах батьків-учасників програми щодо насильства, %

На початку навчання переважна більшість батьків вважала, у випадку насильства постраждала особа повинна звернутися до правоохоронних органів, третина батьків – до психолога. По завершенні навчання частка тих, хто віддавав перевагу зверненню до правоохоронних органів, збільшилася, а тих, хто вважав за доцільне отримати психологічну допомогу – зменшилася (рис.39)

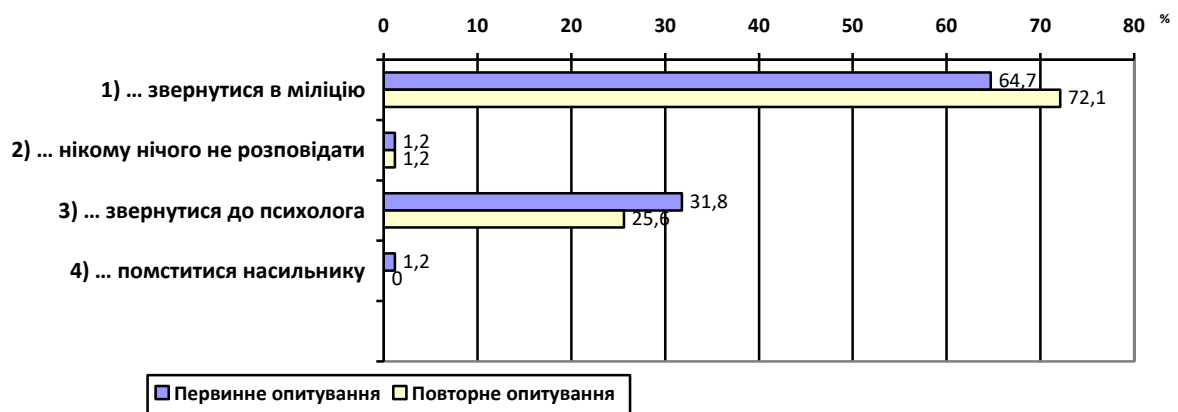

Рис. 39. Розподіл відповідей батьків на запитання «Людина, яка постраждала від насильства, обов'язково повинна...» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Таким чином, в ході навчання за «Програмою 15» більшість батьків сформувала адекватне уявлення щодо проявів всіх видів насильства, частка тих, хто не продемонстрував коректного розуміння окремих проявів психологічного та економічного насильства, не перевищувала чверть. Проте необхідність першочергового звернення за психологічною допомогою у випадку насильства визнала меншість учасників навчання.

Загальна оцінка

Участь у навчанні за «Програмою 15» в цілому сприяла формуванню у батьків адекватних уявлень щодо питань, що розглядалися програмою, покращенню їхнього розуміння проблем ранньої та ризикованої сексуальної поведінки, ЗПСЩ та ВІЛ, вживання ПАР та насильства, а також засобів

запобігання даним проблемам та ризикам. В ході навчання було досягнуто зближення позицій чоловіків і жінок з питань, що вивчалися. Частка учасників, які після проведення навчання продовжувала дотримуватись помилкових або ризикованих поглядів з тих чи інших питань, сягала від 10 до 30%, що можна вважати нормою для використаних програмою форм навчання. Найбільше неконструктивних та помилкових суджень після завершення навчання учасники висловлювали щодо гендерних ролей та з окремих аспектів захисту від ВІЛ та вживання алкоголю.

Менший вплив навчання за програмою мало на формування в учасників настанов щодо поведінки у випадках реальної небезпеки. Близько половини учасників продовжували орієнтуватися на вирішення проблем без звернення до фахівців – лікарів чи психологів.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНЮВАННЯ ЗМІН У ВЗАЄМВІДНОСИНАХ В СІМ'ЯХ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У ВПРОВАДЖЕННІ ПРОГРАМИ «15»

1. Час спілкування батьків і дітей

В ході оцінювання визначалося, яким чином участь у заняттях за програмою «15» позначається на взаємовідносинах батьків і дітей. Для цього на початку навчання та за місяць по його завершенні батькам та дітям пропонувалося оцінити окремі характеристики своїх взаємовідносин (час спілкування, емоційний окрас, частоту різних видів взаємодії тощо) за ідентичними критеріями.

Дослідження показало, що як з точки зору дітей, так і з точки зору дорослих в середньому збільшився час їхнього спілкування. Так, на за оцінкою дітей з 39% до 29% знизилась частка тих, хто спілкується з батьками в середньому менше 1 години на добу, проте з 34% до 51% збільшилася частка тих, хто спілкується з батьками більше 2 годин на добу; за оцінкою батьків частка таких, хто спілкується з дітьми менше 1 години та добу, знизилась з 59% до 28%, проте збільшилася частка тих, хто спілкується з дітьми 1-2 та більше 2 годин на добу (рис. 1.).

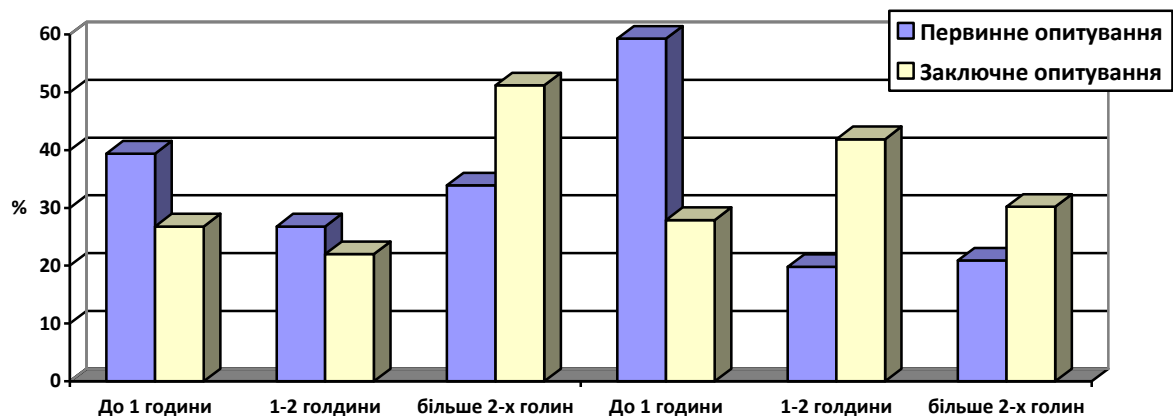

Рис.1. Розподіл відповідей на запитання щодо часу спілкування батьків і дітей в групах батьків і дітей на початку та по завершенні навчання за програмою «15», %

Частка дітей, які вказали на збільшення часу спілкування з батьками, склала 44%, на зменшення – 21%; частка батьків, які відмітили збільшення часу свого спілкування з дітьми, склала 58%, зменшення – 16% (рис. 2).

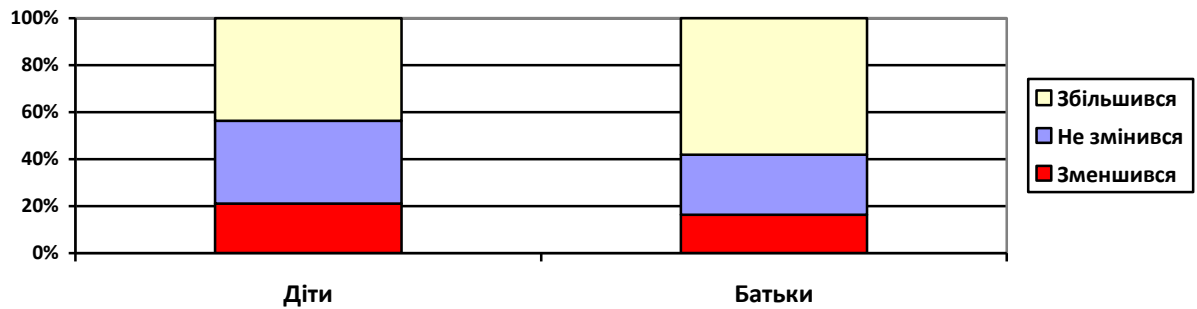

Рис. 2. Зміни у часі спілкування батьків і дітей в ході проведення навчання за програмою «15», %

Отже, за час, що пройшов після проведення занять за програмою «15» більшість батьків та дітей відмітили збільшення часу свого спілкування між собою. Частка тих, хто відмітив зворотну тенденцію, не перевищувала 20%

2. Емоційний тон взаємостосунків батьків і дітей

Оцінювання показало зміни в емоційному тоні спілкування батьків і дітей. Так, серед дітей значно збільшилася частка тих, хто оцінює свої стосунки з батьками як «дружні» (33,9% до 60%), проте знизилась частка тих, хто оцінює стосунки інакше, зокрема дає їм негативну оцінку; 85% дітей після впровадження програми «15» оцінює свої стосунки з батьками в позитивних емоційних тонах (рис. 3).

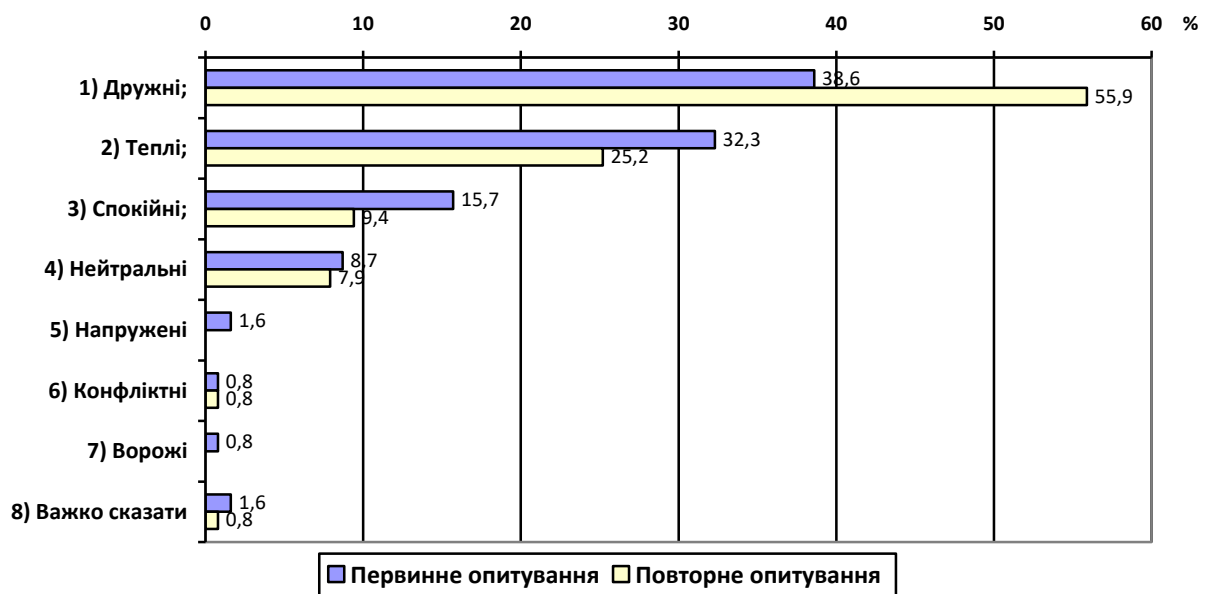

Рис. 3. Розподіл відповідей дітей на запитання «Як би Ви охарактеризували взаємостосунки з Вашими батьками на даний момент?» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Серед батьків збільшилась частка тих, хто оцінює свої стосунки з дітьми як «дружні» (з 41% до 49%) та «теплі» (з 17% до 40%), в той час як знизилась частка тих, хто оцінює свої стосунки гірше (виключення складає 1 опитаний, який після навчання оцінив свої стосунки з дитиною як ворожі); 89% батьків після навчання оцінює свої стосунки з дітьми в позитивних емоційних тонах (рис. 4).

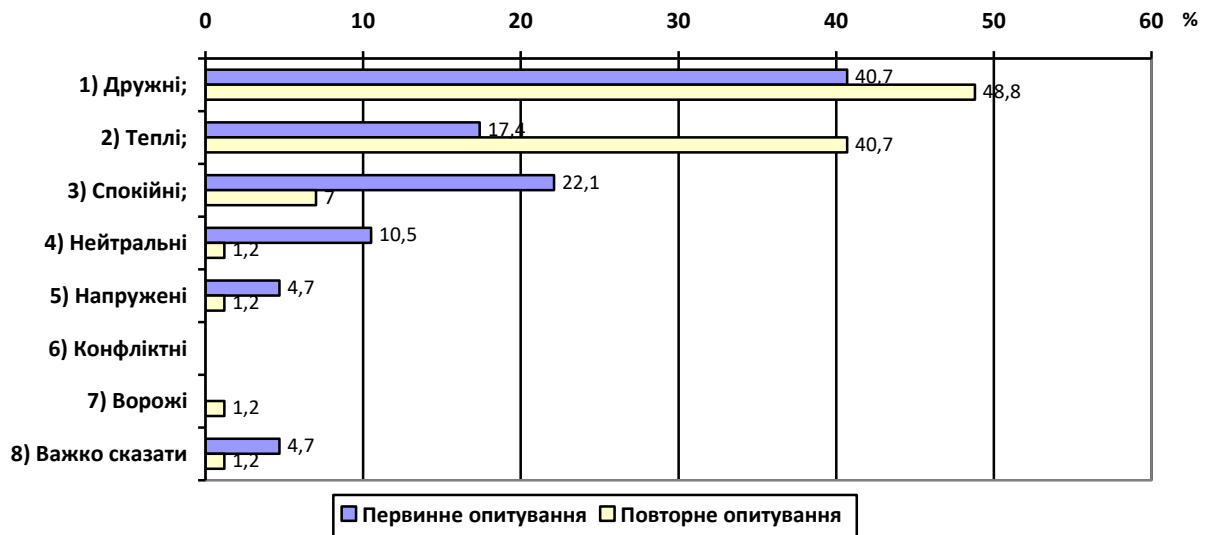

Рис. 4. Розподіл відповідей батьків на запитання «Як би Ви охарактеризували взаємостосунки з Вашою дитиною на даний момент?» на початку та по завершенні впровадження програми, %

Взагалі поліпшення емоційного тону взаємостосунків відмічає 38% дітей та 50% батьків, погіршення – 22% дітей та 21% батьків (рис. 5). Найбільше тих, хто відмітив погіршення емоційного тону взаємостосунків з батьками – серед хлопців (33% проти 12,9% дівчат), поліпшення – серед дівчат (41,4% проти 32,7% хлопців).

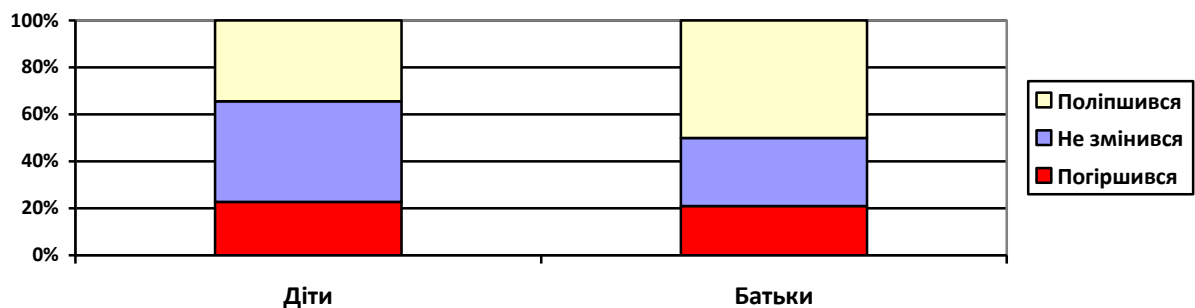

Рис. 5. Зміни в емоційному тоні взаємовідносин батьків і дітей в ході проведення навчання за програмою «15», %

Отже, в ході навчання більшість дорослих та відносна більшість дітей відмітили поліпшення емоційного тону взаєностосунків з батьками, проте до 20% опитаних (в тому числі третина хлопців) продемонстрували певне погіршення оцінки своїх стосунків. При цьому переважна більшість як дітей, так і дорослих, після проведення навчання оцінюють свої взаєностосунки у позитивних емоційних тонах.

3. Взаємна довіра батьків і дітей

Оцінювання показало зростання рівня довіри між батьками та дітьми в процесі навчання за програмою «15». Так, якщо на початку навчання не довіряли або лише певною мірою довіряли батькам 28% дітей, то по завершенню таких залишилось 16%; на початку навчання не довіряло або лише певною мірою довіряло дітям 37% батьків, то по завершенню таких залишилося лише 14%. Після участі у програмі переважна більшість дітей (84%) та батьків (86%) вказали, що вони довіряють одне одному (рис. 6).

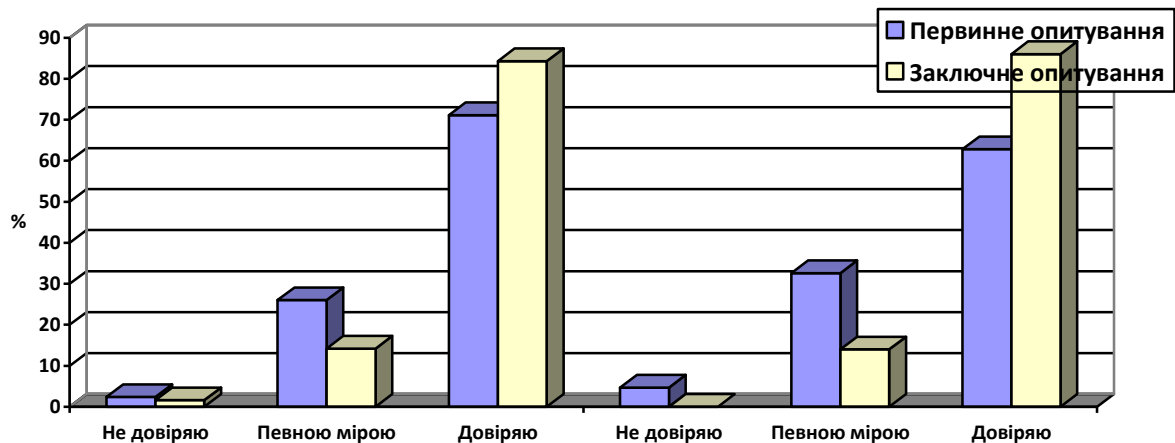

Рис.6. Розподіл відповідей на запитання щодо взаємної довіри батьків і дітей на початку та по завершенні навчання за програмою «15», %

4. Взаєморозуміння

Батькам і дітям пропонувалося визначити що їх дитина потребує від батьків більше за все. на початку навчання за програмою «15» найбільше розбіжностей між батьками і дітьми було в оцінці потреби дитини в додатковій свободі (її визначили 11% батьків і 39% дітей), в контролі (21% батьків та 7% дітей) та в об'єктивній оцінці (14% батьків та 33% дітей) (рис. 7). Після

проведення навчання розбіжності з оцінкою перших двох потреб нівелювалися, а ось розбіжності в оцінці важливості для дитини бути об'єктивно оціненою навіть дещо збільшилися (рис. 8). Залишилися також розбіжності оцінці потреби дитини в захисті (так після навчання вважають 28% батьків та 13% дітей), бути почутою (51% батьків і 33% дітей) та в матеріальній допомозі (37% батьків та 18,9% дітей). Як можна побачити, в цих випадках батьки залишилися схильними переоцінювати потреби своїх дітей

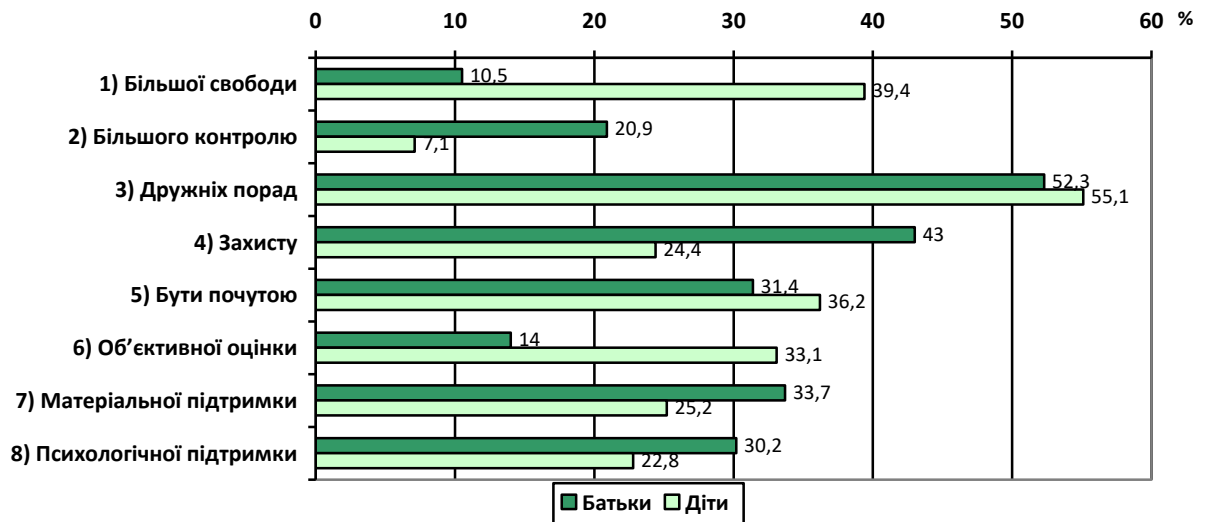

Рис. 7. Розподіл відповідей батьків на запитання «Чого із переліченого, на Ваш погляд, Ваша дитина найбільшою мірою потребує від вас?» в групах батьків і дітей на початку впровадження програми, %

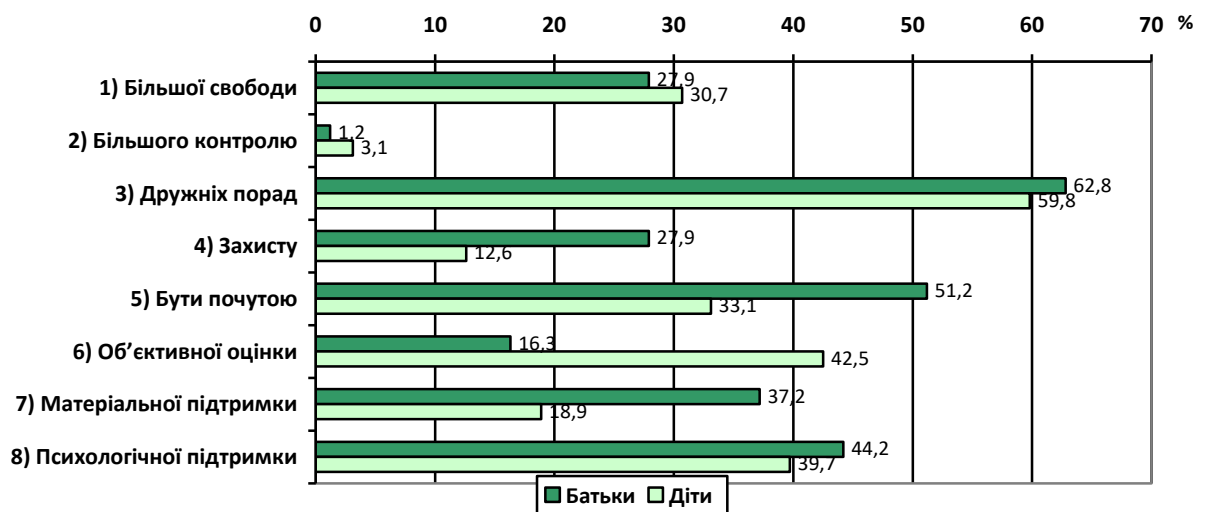

Рис. 8. Розподіл відповідей батьків на запитання «Чого із переліченого, на Ваш погляд, Ваша дитина найбільшою мірою потребує від вас?» в групах батьків і дітей по завершенні впровадження програми, %

Таким чином, участь в програмі дозволила батькам об'єктивніше оцінити та зрозуміти потреби дітей у свободі та необхідність зниження рівня контролю. Проте деякі батьки залишились порівняно із дітьми схильними недооцінювати потребу дитини в об'єктивності з їхнього боку і переоцінювати інші потреби дітей, що може залишитись причиною напруги в їхніх взаєностосунках.

5. Взаємодія батьків і дітей та сімейне виховання

В ході первинного та заключного оцінювання батькам і дітям пропонувалося вказати, як часто між ними відбуваються певні види взаєностосунків, пов'язаних із спільним побутом, відпочинком та сімейним вихованням. За оцінкою як батьків, так і дітей, після проведення занять за програмою «15» батьки стали частіше застосовувати у взаємовідносинах з дітьми та вихованні дітей майже всі запропоновані позитивні дії та прийоми, зокрема стали частіше проводити спільний час з дітьми, спілкуватися з ними на цікаві для них теми, цікавитись особистим життям, обговорювати з ними сімейні проблеми, спокійно пояснювати та надавати емоційну підтримку, спільно займатися сімейними справами тощо (рис. 9-10).

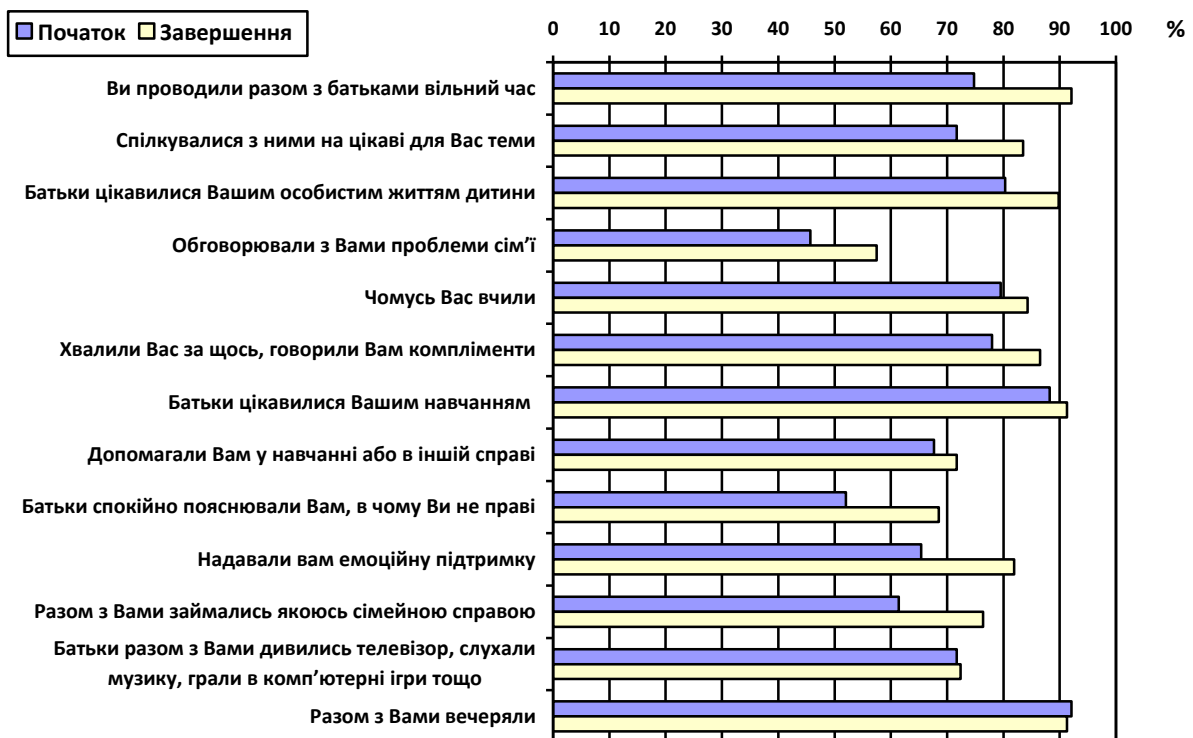

Рис. 9. Поширеність позитивних виховних дій батьків на початку та по завершенні навчання (точка зору дітей, відповіді «Декілька разів на день» та «Декілька разів на тиждень», %)

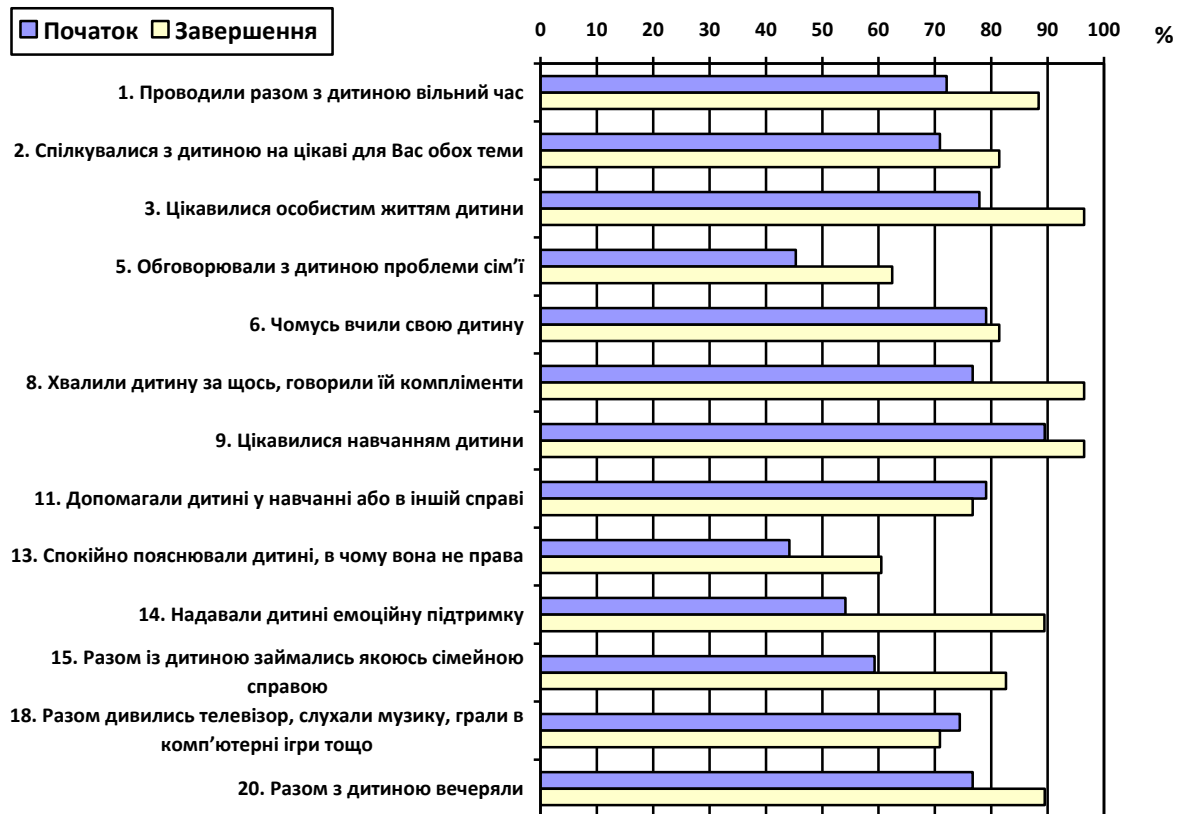

Рис. 10. Поширеність позитивних виховних дій батьків на початку та по завершенні навчання (точка зору батьків, відповіді «Декілька разів на день» та «Декілька разів на тиждень», %)

Частка опитаних, які вказали на збільшення позитивних проявів взаємовідносин батьків і дітей та сімейного виховання серед дітей склала 53%, серед батьків – 57%, зменшення – серед дітей склала 28%, серед батьків – 22% (рис. 11). Отже, і батьки, і діти приблизно однаково оцінюють переважне збільшення частоти застосування батьками різних позитивних форм взаємодії з дітьми та сімейного виховання.

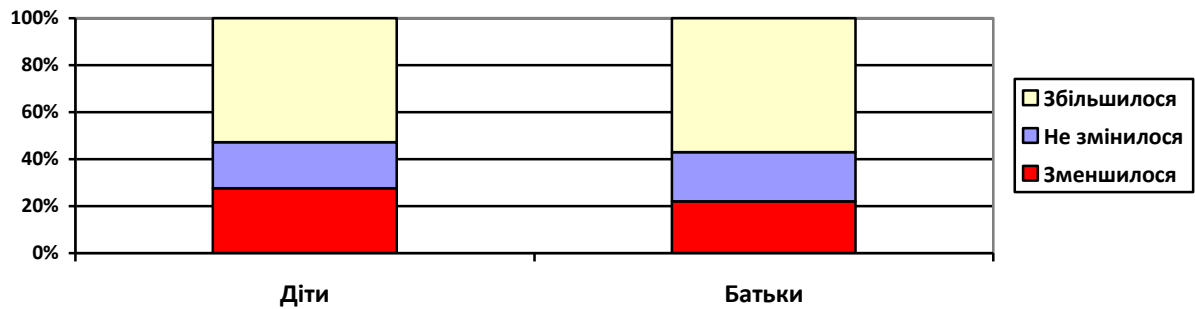

Рис. 11. Зміни в кількості систематичних позитивних виховних дій батьків в ході проведення навчання за програмою «15», за оцінкою батьків і дітей, %

За оцінкою дітей, за час, що пройшов після навчання за програмою «15», батьки стали рідше застосовувати запропоновані для оцінювання негативні форми взаємодії та виховання, зокрема примус до виконання домашніх обов'язків, заборони, фізичні покарання, рідше підвищували на них голос (рис. 12). З точки зору батьків, вони менше вдавалися до заборон та фізичних покарань, проте навіть частіше застосовували такі виховні дії як примус, зауваження та підвищення голосу, дещо частіше сварилися (рис. 13). Вочевидь, навіть застосовуючи санкції, батьки це стали робити делікатніше або загальні позитивні зміни у взаємостосунках призвели до того, що діти стали з більшим розумінням ставитись до дій батьків.

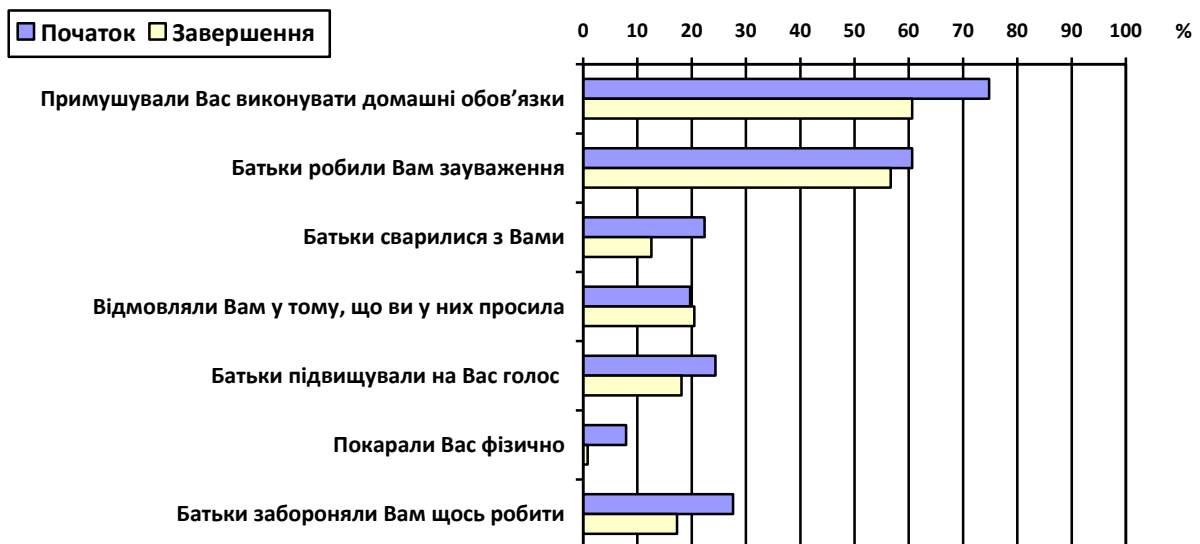

Рис. 12. Поширеність негативних виховних дій батьків на початку та по завершенні навчання (точка зору дітей, відповіді «Декілька разів на день» та «Декілька разів на тиждень», %)

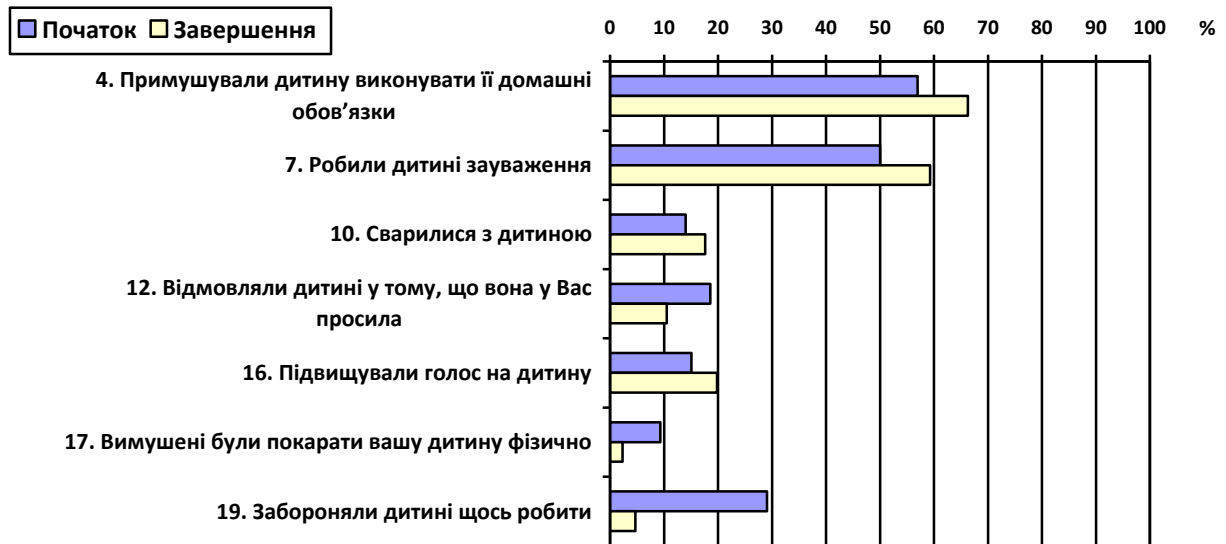

Рис. 13. Поширеність негативних виховних дій батьків на початку та по завершенні навчання (точка зору батьків, відповіді «Декілька разів на день» та «Декілька разів на тиждень», %)

Частка опитаних, на чю думку застосування батьками негативних форм взаємодії з дітьми зменшилось, серед дітей склала 54%, серед дорослих – 38%, збільшилось – серед дітей склала 29%, серед дорослих – 38% (рис. 14).

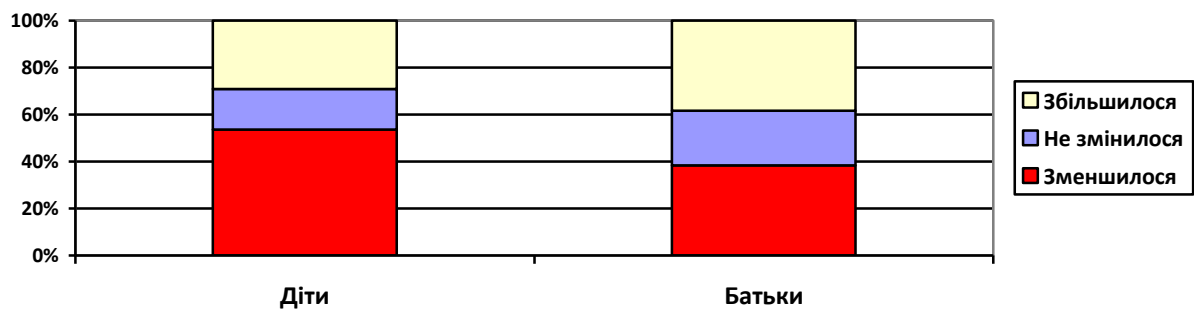

Рис. 14. Зміни в кількості систематичних негативних виховних дій батьків в ході проведення навчання за програмою «15», за оцінкою батьків і дітей, %

Отже, оцінювання показало значне збільшення кількості та частоти застосування батьками позитивних форм взаємодії та виховання дитини і зменшення – основних неефективних форм виховання дітей – покарань та заборон. При цьому різна оцінка батьками та дітьми частоти застосування окремих негативних форм взаємодії (зауважень, сварок, підвищення голосу) – діти оцінили їх лояльніше за батьків – може свідчити про посилення батьківської тактовності, відповідальності та вимогливості до себе.

6. Контроль за поведінкою дитини

В ході первинного і заключного оцінювання батькам і дітям пропонувалося визначити, які із перелічених ризикованих дій батьки їм дозволяють робити беззастережно, які – із застереженнями, а які – не дозволяють взагалі. дослідження показало, що в ході дослідження щодо деяких видів поведінки, таких як «пити пиво», «зустрічатися з хлопцем (дівчиною)», «проводити час в Інтернеті», «пізно повертатися додому» зменшилась частка дітей, яким це заборонялось або беззастережно дозволялось, та збільшилася – кому це дозволялося із застереженнями (рис. 15). При кількості батьківських заборон зменшилась у 41% опитаних дітей, а збільшилась – у 30%, кількість беззаперечних дозволів зменшилась – у 35% дітей, а збільшилась – у 32%, кількість дозволів із застереженням зменшилася – у 29% дітей, а збільшилася – 48% (рис. 16).

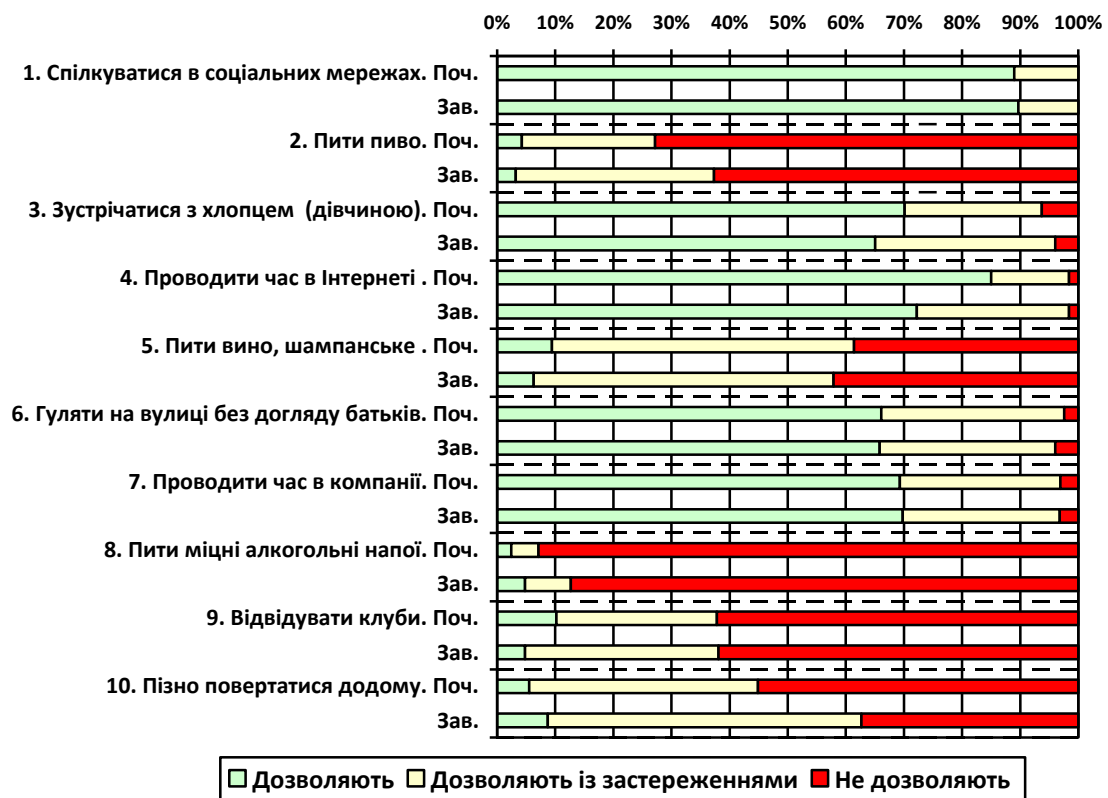

Рис. 15. Розподіл відповідей дітей на запитання «Чи дозволяють Вам батьки (опікуни)...» на початку та по завершенні навчання, (%)

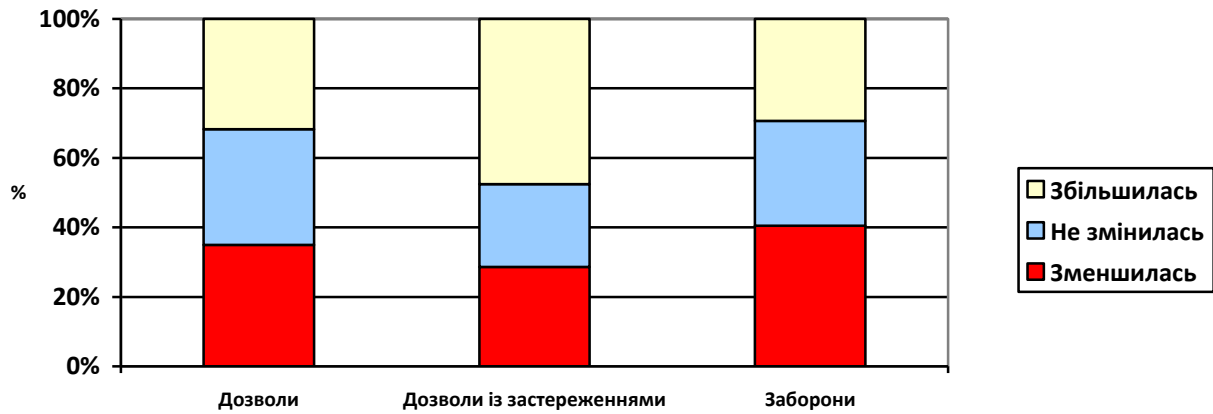

Рис.16. Кількість батьківських дозволів та заборон на початку та по завершенні навчання за програмою «15», (оцінка дітей, %)

Отже, можна спостерігати поступову відмову батьків від беззаперечних заборон та дозволів в сторону застережень, тобто надання права дитини на самостійний вибір за умов певного контролю та попередньої підготовки, профілактичної роботи.

7. Загальна оцінка взаємовідносин

За даними, отриманими за допомогою графічного тесту, середня оцінка дітьми своїх взаємовідносин з батьками збільшилась з 75 до 86 балів за стобальною шкалою. При цьому якщо хлопці на початку впровадження програми оцінювали свої стосунки гірше за дівчат, то по завершенні програми їхні оцінки зрівнялися (рис. 17).

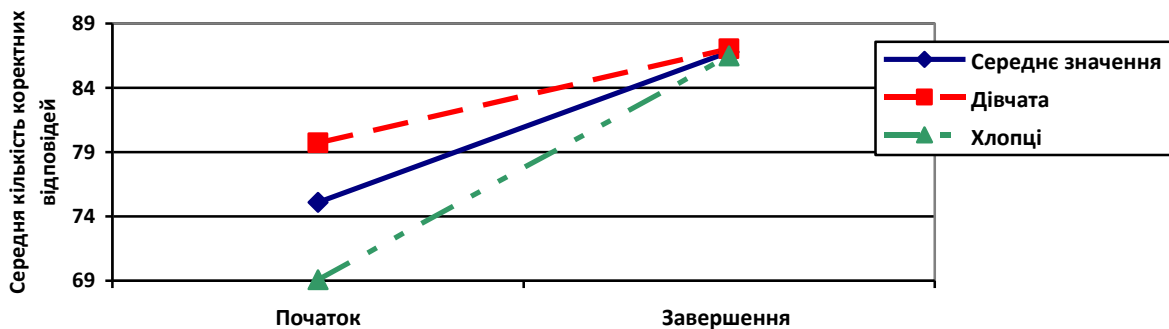

Рис. 17. Динаміка самооцінки учасниками взаємовідносин з батьками в процесі навчання за «Програмою 15» .

У дорослих також спостерігається виразне збільшення середньої оцінки своїх взаємостосунків з дітьми (з 77 до 89 балів), при цьому оцінка чоловіків і жінок на початку програми була однаковою, по завершенню оцінка чоловіків своїх стосунків з дітьми стала вищою за оцінку жінок (рис. 18).

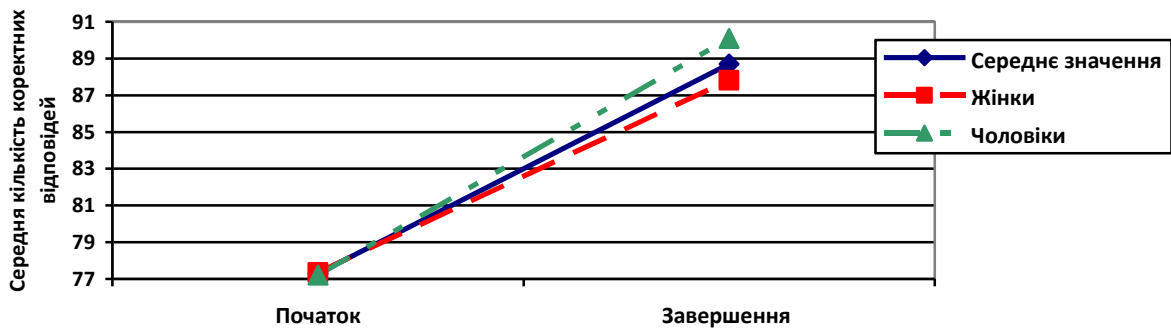

Рис. 18. Динаміка самооцінки учасниками взаємовідносин з батьками в процесі навчання за «Програмою 15» .

Оцінка взаємовідносин в сім'ях дітей-учасників програми, здійснена на основі методики FACES-3, показала, що в 30% випадків рівень згуртованості сімей дещо знизився, в 9% випадків – не змінився, в 61% випадків – збільшився, рівень взаємної адаптованості членів сім'ї в 37% випадків знизився, в 7% - не змінився, в 56% – збільшився.

В цілому частка дітей, самооцінка якими своїх взаємовідносин з батьками поліпшилася, склала 51%, дорослих – 55,3%, частка дітей, які гірше оцінили свої взаємовідносини з батьками, склала 38%, батьків, які гірше оцінили взаємовідносини з дітьми – 34%. Таким чином, відповідно до отриманої оцінки в більшості випадків і батьків, і дітей – учасників програми, взаємовідносини між поколіннями в сім'ї покращилися, в третині випадків – дещо погіршилися, проте здебільшого залишились на рівні «вище середнього».

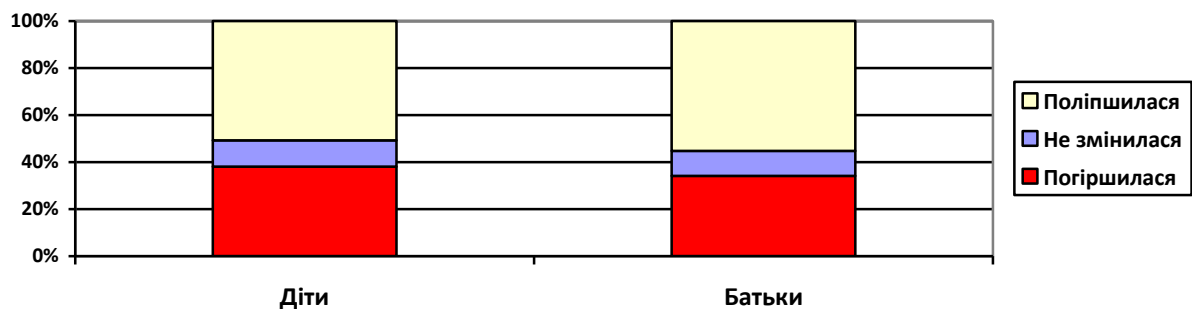

Рис. 18. Розподіл батьків та дітей за змінами в самооцінці взаємовідносин між собою в ході проведення навчання за програмою «15», %

Загальні висновки

Оцінка взаємовідносин батьків та дітей, які проходили навчання за програмою «15», показала, що участь у програмі сприяла збільшенню часу

щоденного спілкування батьків і дітей, поліпшенню емоційного тону їхнього спілкування, зростання рівня довіри та взаєморозуміння між дітьми, кращому розумінню батьками окремих потреб дітей, частішому застосуванню батьками різноманітних позитивних форм взаємодії з дитиною та відмові від неефективних обмежень та санкцій щодо дитини, відмові батьків при контролі за поведінкою дитини від беззаперечних заборон та дозволів в сторону застережень, надання права дитини на самостійний вибір за умов певного контролю та попередньої підготовки. При цьому позитивні зрушення за кожною із переліченими характеристиками взаємовідносин демонстрували від 50 до 90% батьків та дітей. Більшість батьків і дітей відмітили загальне поліпшення взаємовідносин в їхніх сім'ях.

В той же час від п'ятої частини до третини батьків і дітей в тих чи інших випадках демонстрували відсутність позитивної чи негативну динаміку. Такі результати можна вважати нормальними для застосування активних форм профілактичної роботи. Тим не менше при повторному впровадженні програми варто звернути увагу учасників на відсутність взаєморозуміння між частиною батьків і дітей щодо окремих потреб дитини (зокрема в захисті та об'єктивній оцінці), ліберальне ставлення частини батьків до вживання дітьми легких алкогольних напоїв та застосування батьками примусу щодо дітей при виконанні дітьми домашніх обов'язків. Динамівка взаємостосунків батьків та дітей та окремі проблеми, що при цьому виявляються, можуть стати предметом окремого обговорення під час поточних сесій при впровадженні програми.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Проведення навчання за «програмою 15» сприяло формуванню у переважній більшості учасників коректних знань та поглядів з питань безпечної сексуальної поведінки, захворювань, які передаються статевим шляхом, і ВІЛ та засобів їхнього запобігання, різних видів насильства та шляхів уникнення ситуацій, з ними пов'язаних. По завершенні навчання за програмою значна частина учасників демонструвала коректне розуміння ризиків, пов'язаних із ранніми сексуальними відносинами, вживанням алкоголю і наркотиків. З іншого боку, в середовищі учасників залишилися достатньо поширеними окремі неконструктивні та некоректні погляди стосовно гендерних ролей та моделей поведінки чоловіка і жінки, підстав початку статевого життя, застосування контрацепції, вживання алкогольних напоїв та наркотиків, некритичне ставлення до ризикованих традицій і звичаїв. Некоректні погляди та (або) їх негативну динаміку щодо окремих питань, які розглядала програма, демонстрували в середньому від 10% до 30% учасників програми, що в цілому є прийнятним для профілактичних програм. Окремих чинників, з якими може бути пов'язані некоректні уявлення, дослідження не виявило.
2. Після проведення програми збереглися або навіть посилились відмінності в поглядах хлопців та дівчат щодо гендерних стереотипів, любові, сексуальної поведінки в юнацькому віці, контрацепції, вживанні алкогольних напоїв. Останні розбіжності можуть спричинити непорозуміння хлопців та дівчат в їхніх взаємовідносинах, отже вони повинні бути предметом обговорення під час спільних зустрічей хлопців та дівчат в рамках програми «15»
3. Дорослі учасники програми продемонстрували кращу успішність у оволодінні знаннями та коректніші уявлення щодо питань, які розглядаються програмою, ніж діти. Також дорослі демонструють менше відмінностей в поглядах між чоловіками і жінками. Це може бути пов'язане як і з наявністю у дорослих більшого життєвого досвіду, коректних

попередніх знань з питань, що розглядаються програмою, так і більшою вмотивованістю дорослих при розгляді окремих тем.

4. Участь у програмі «15» дозволила сформувати у більшості учасників настанови на застосування ефективної контрацепції та засобів захисту від зараження ЗПСШ і ВІЛ, уникнення ризикованого вживання алкогольних напоїв та наркотиків, орієнтацію на впевнену неагресивну поведінку в ситуаціях ризику, здатність відповідально планувати власне життя. З іншого боку, частина учасників-дітей і після проведення навчання залишилася внутрішньо готовою ризикувати заради приємних вражень. При вирішенні проблемних ситуацій учасники залишились більшою мірою орієнтовані на самостійні дії, а не на звернення до фахівців (лікарів, психологів).
5. Участь у навчанні за програмою «15» сприяла підвищенню самооцінки та впевненості у собі дітей та оцінки дітьми добробуту власної сім'ї, збільшенню часу щоденного спілкування батьків і дітей, поліпшенню емоційного тону їхнього спілкування, зростання рівня довіри та взаєморозуміння між дітьми та дорослими, кращому розумінню батьками окремих потреб дітей, частішому застосуванню батьками різноманітних позитивних форм взаємодії з дитиною та відмові від неефективних обмежень та санкцій щодо дитини, відмові батьків при контролі за поведінкою дитини від беззаперечних заборон та дозволів в сторону застережень, надання права дитини на самостійний вибір за умов певного контролю та попередньої підготовки. Оцінка показала підвищення рівня згуртованості сімей дітей та взаємної адаптованості їх членів. В той же час до третини учасників не відмітили або не продемонстрували тих чи інших очікуваних позитивних змін у взаєностосунках батьків і дітей. Варто звернути увагу на відсутність взаєморозуміння між частиною батьків і дітей щодо окремих потреб дитини (зокрема в захисті та об'єктивній оцінці), ліберальне ставлення частини батьків до вживання дітьми легких алкогольних напоїв, застосування батьками примусу щодо дітей при виконанні дітьми домашніх обов'язків. Динамівка взаєностосунків батьків та дітей та окремі проблеми, що при цьому виявляються, можуть стати

предметом окремого обговорення під час поточних сесій при впровадженні програми.

6. За результатами оцінювання можна визначити наступні рекомендації щодо удосконалення на подальшого впровадження програми «15»:

- 1) при формуванні груп дітей та перших етапах їхньої роботи приділити окрему увагу мотивації дітей щодо участі у заняттях програми, важливості знань та навичок, що їх надає програма, безпосередньо для життя підлітка, юнака або дівчини, чіткому розумінні тих змін у житті, які можуть безпосередньо наступити після навчання, тих переваг, які надає участь у програмі «15»;
- 2) питання гендерних стереотипів, любові та ранньої сексуальної поведінки обговорювати, традицій і звичаїв, вживання алкоголю і наркотиків обговорювати не тільки в гендерних групах, а і під час спільних зустрічей, що дасть можливість хлопцям і дівчатам висловити свої судження і знайти шляхи до зближення своїх уявлень. Можливо, доцільно організувати з цих питань спільну зустріч хлопців та дівчат без участі батьків;
- 3) при вивченні проблем зловживання алкоголю та наркотиків поєднувати форми роботи, які передбачають дискусію, із системним викладенням матеріалу з метою виявлення некоректних поглядів учасників, руйнування поширених серед них міфів щодо вживання ПАР та формуванні у них адекватних настанов щодо даних речовин, а також до традицій і звичаїв, пов'язаних із їх вживанням;
- 4) при вивченні питань поведінки у ризикованих ситуаціях передбачити інтерактивні вправи, пов'язані із відпрацюванням навичок поведінки при безпосередній взаємодії учасників, а не лише обговорення шляхів виходу із даних ситуацій. Подібні інтерактивні вправи зможуть пошук шляхів вирішення проблемних ситуацій з відпрацюванням навичок впевненої поведінки, «Я-висловлювань», навичок емоційної підтримки;

5) при відпрацюванні шляхів виходу із критичних чи ризикованих ситуацій детально обговорювати та відпрацьовувати в інтерактивних іграх звернення до спеціаліста (лікаря, психолога, соціального педагога або соціального працівника). Тренери при цьому можуть виступити в ролі спеціалістів. Завданням є демонстрація учасникам ефективності такої допомоги, формування адекватних очікувань та моделей спілкування з фахівцем, посилення мотивації взаємодії із фахівцями.